АРТЕМ КОВАЛЕНКО

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

УДК 343.98.067:343.6:002(072)
К 56

Рецензенти:

В. А. Журавель, перший віцепрезидент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України;

О. В. Одерій, професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 4 від 25.11.2021 р.).

Коваленко А. В.
К 56 **Розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів**: навчальний посібник. Івано-Франківськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2022. 268 с.

ISBN 978-617-616-109-7

У навчальному посібнику викладено основні питання розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Запропоновано загальнотеоретичні підходи до побудови методики розслідування досліджуваних діянь, висвітлено концептуальні засади криміналістичної характеристики таких посягань та її елементний склад. Приділено увагу організації розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів та тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Для науковців, аспірантів (ад'юнктів), студентів, курсантів і слухачів юридичних закладів вищої освіти, а також для співробітників органів досудового розслідування, прокурорів, адвокатів, суддів.

УДК 343.98.067:343.6:002(072)

ISBN 978-617-616-109-7

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Найбільш широко ці права реалізуються в професійній діяльності журналістів – творчих працівників, які професійно збирають, одержують, створюють і займаються підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконують редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації. При цьому на сьогодні журналістика є однією з найбільш небезпечних професій: за даними Інституту масової інформації, у 2018 році було зафіксовано 96 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, 31 випадок побиття чи нападів на них, 33 випадки погроз, 6 нападів на офіси ЗМІ та 6 випадків пошкодження майна журналістів; у 2019 році – 1 убивство журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю, 99 випадків перешкоджання, 37 погроз, 23 випадки побиття, 6 нападів на офіси ЗМІ та 6 випадків пошкодження майна журналістів; у 2020 році – 125 випадків перешкоджання, 20 випадків побиття, 19 погроз, 6 випадків пошкодження майна журналістів та 1 напад на офіс ЗМІ.

Актуальність питання безпеки журналістів підтверджується також рівнем уваги, яку законодавець приділяє окресленій проблемі. Верховна Рада України 14 травня 2015 року прийняла Закон України № 421-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено чотирма новими складами злочину

проти журналістів (статті 345[1], 347[1], 348[1], 349[1]). Таким чином, нову кваліфікацію отримали давно відомі практиці кримінальні правопорушення, потерпілими від яких виступають журналісти через свою професійну діяльність. Крім того, Законом України № 993-VII від 04.02.2016 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» законодавець посилив відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та розширив перелік суспільно-небезпечних діянь, вчинення яких карається відповідно до ст. 171 КК України.

Отже, перед вченими-криміналістами постало завдання – розробити методичні рекомендації з розслідування згаданих кримінальних правопорушень та викласти їх у формі, максимально зручній для сприйняття майбутніми та діючими практиками.

У пропонованому навчальному посібнику на базі положень загальної теорії криміналістики, результатів узагальнення та аналізу судово-слідчої практики викладено основи методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Видання складається із передмови, 4 розділів, що містять 15 підрозділів та списку використаних джерел. В першому розділі викладено загальнотеоретичні підходи до побудови методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. У другому розділі висвітлено концептуальні основи криміналістичної характеристики таких діянь та розкрито специфіку особи потерпілого, способів, предмету і типових слідів, обстановки і особи правопорушника як її структурних елементів. У межах третього розділу розглянуто особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування, обставини, що підлягають з’ясуванню, типові слідчі ситуації та особливості планування розслідування, а також види, напрями і форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Четвертий розділ присвячено тактиці проведення огляду, допиту, обшуку, пред’явлення для

впізнання, слідчого експерименту, а також окремих негласних слідчих (розшукових) дій та використанню можливостей судових експертиз під час розслідування кримінально караних посягань на журналістів.

Навчальний посібник призначений для науковців, аспірантів (ад'юнктів), студентів, курсантів і слухачів юридичних закладів вищої освіти, а також для співробітників органів досудового розслідування, прокурорів, адвокатів, суддів.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Професійна журналістська діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження

Оскільки формулювання статей Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за посягання на журналістів (171, 345[1], 347[1], 348[1] та 349[1]), будуються на використанні понять «журналіст» та «професійна діяльність журналіста», названі терміни одразу привернули увагу наукової спільноти. І хоча внесення до КК України у травні 2015 року нових складів кримінальних правопорушень стало законодавчою новелою, В. В. Шаблистий вірно зазначає що «законна професійна діяльність журналіста» була визначена об'єктом кримінально-правової охорони ще у 2001 році з прийняттям чинного Кримінального кодексу України (ст. 171)[1].

У будь якому разі розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів не можливе без чіткого розуміння уповноваженими особами окреслених понять, природи їх впливу на кримінально протиправну діяльність, а також без визначення кола осіб, які можуть здійснювати професійну журналістську діяльність. Відтак, названа діяльність стає об'єктом кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних досліджень.

В рамках кримінально-правового дослідження, журналіст та його професійна діяльність цікаві, в першу чергу, як ознаки складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з даними поняттями. Об'єктом таких посягань виступають охоронювані

[1] Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально правової охорони. *Вісник кримінологічної асоціації України* № 2 (13) : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2016. С. 82.

кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності[1]. Потерпілим може бути журналіст, його близький родич чи член сім'ї[2]. Крім того, визначення поняття «професійна діяльність журналіста» запропоноване у примітці до ст. 345[1] КК України.

Професійна діяльність журналіста цікава і вченим-кримінологам, а деякі науковці визнають її комплексною кримінологічною категорією[3]. З ознаками журналіста та його діяльності пов'язане й запобігання кримінальним правопорушенням щодо журналістів[4]. При цьому показовою є теза О. В. Сачка про те, що професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження розглядається у двох аспектах: як об'єкт злочинних посягань та як інструментарій запобіжного впливу на злочинність з використанням антикриміногенного потенціалу ЗМІ[5]. Так само і в рамках криміналістичного дослідження така діяльність може розглядатися не лише як одна з ключових ознак правопорушень проти журналістів, а й як допоміжний засіб під час розкриття та розслідування відповідних деліктів (отримання інформації про посягання зі ЗМІ, розшук свідків, журналістські розслідування тощо).

Очевидно, що побудова методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів не можлива без чіткого визначення окреслених понять. Наявність у жертви

[1] Див.: Гладкова Є. О., Верпицький Р. С. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 10.

[2] Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. С. 796.

[3] Див.: Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 117.

[4] Див.: Заєць І. С. Віктимологічні аспекти запобігання злочинам щодо журналістів в Україні. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2014. № 1. С. 109.

[5] Сачко О. В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск ч. 1. С. 213.

статусу журналіста визначає можливість кваліфікації посягання на неї за згаданими статтями КК України. Здійснення професійної журналістської діяльності є однією з основних ознак особи потерпілого від таких кримінальних правопорушень, чинником віктимності таких осіб, однією з причин вчинення посягання.

Відтак, вважаємо за доцільне висвітлити історію журналістської професії та її місце в суспільному житті України, навести офіційні, доктринальні й словникові визначення понять журналіста та професійної журналістської діяльності, й запропонувати власне розуміння названих термінів.

Професія інформаційного посередника, як праобраз сучасної журналістики, відома світу з прадавніх часів. Наприклад, як зазначає Л. Г. Світіч, в міфології багатьох народів існували боги-інформатори, вісники верховних богів, що виконували функції передачі їх волі смертним та можуть вважатися праобразом сучасних журналістів (Гермес у греків, Меркурій у римлян, Тот у єгиптян, та навіть архангели в християнській міфології)[1].

Серед заможних жителів провінцій давнього Риму існувала традиція утримувати у столиці одного чи декількох інформаторів-кореспондентів, що збирали та передавали замовнику письмові звіти про політичні події та останні новини. Пізніше Юлієм Цезарем були запроваджені перші праобрази сучасних газет – білі глиняні дошки, що виставлялись публічно та містили записи про засідання сенату, звіти з народних слухань та інші суспільно-політичні події[2]. Копії таких дошок, також, передавалися до провінцій, що на думку К. Бюхера споріднює їх з газетами, які існували у 19 сторіччі.

---

[1] Свитич Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов. 36-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2011. С. 12-15.

[2] Див.: Бюхер К. «Происхождение газеты//История печати: антология.» Сост. Я. Н. Засурский, Е. Л. Вартанова. Москва: Аспект Пресс (2001): 10. URL: http://evartist.narod.ru/text2/33.htm

В епоху середньовіччя в Європі почали з'являтися рукописні газети, а згодом, приблизно через сторіччя після створення Йоганом Ґутенбергом друкарського станка з рухливими літерами, здобули розповсюдження й друковані газети. Поряд з авторами таких газет, Л. Г. Світіч відносить до попередників сучасних журналістів також літописців-істориків, вчених-популяризаторів, релігійних проповідників, гуманістів-просвітителів та літераторів-публіцистів[1].

Зародження професійної журналістики в Російській Імперії, до складу якої на той час входила значна територія сучасної України, пов'язують із запровадженою Петром I у 1702 році газетою «Вєдомості»[2]. Першою газетою на території східної України був «Харьковскій Еженедельникъ», що видавався у 1812 році[3].

Втім, до середини ІХХ сторіччя розвиток журналістики був досить млявим, адже більшість газет у царській Росії були державними та підцензурними. Масовим явищем журналістика стала лише після скасування кріпацтва та переходу Російської Імперії до вільного підприємництва[4], однак, рівень розвитку журналістської справи все ж був значно нижчим порівняно з країнами центральної та західної Європи. І. Л. Михайлин вказує на слабкорозвиненість українського суспільства того періоду, відсутність у ньому читацьких інтересів до україномовної інформації за наявності можливості задовольняти інформаційні потреби іншими мовами[5].

Дещо кращим був стан преси на українських землях, що знаходилися у складі Австрійської Імперії. Так, першою газетою на території України був одноденний інформаційний листок «Kuryer Lwowski», що був виданий у Львові у 1749 році.

[1] Свитич Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов. 36-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2011. С. 18.
[2] Див.: Свитич Л. Г. Вказ. праця. С. 19.
[3] Див.: Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука. 1999. С. 37.
[4] Див.: Свитич Л. Г. Вказ. праця. С. 18.
[5] Михайлин І. Л. Історія Української журналістики ХІХ століття. Підручник. Київ : Центр навчальної літератури. 2003. С. 222.

Ближчим до сучасного розуміння газети був тижневик «Gazette de Leopol», що видавався у Львові впродовж 1776 року[1]. На початку XX сторіччя преса на західно-українських землях активно розвивалася: у 1913 році видавалося 80 видань[2].

Розквіт української преси та журналістики приходиться на період після Жовтневої революції 1917 року, та пов'язаний зі становленням Центральної ради та Української народної республіки. Значно зростає кількість україномовних видань, розширюється географія їх друку. В. Купрійчук наводить статистику щодо кількості видань на території України за роками: в 1917 р. – 182, в 1918 р. – 306, у 1919 р. – 243, у 1920 р. – 70 газет; та за мовною ознакою: російською мовою – 438; україномовні видання – 286 назв. 27 газет одночасно друкували матеріали українською та російською мовами[3].

Преса в радянський період (1917-1991 рр.), у цілому характеризується нав'язуванням комуністичної ідеології, а з початку 1930-х років і русифікацією[4]. Л. І. Нечипоренко зазначає, що лише у 1989 р. в публікаціях почали з'являтися статті на засадах гласності. Доти ці засади лише декларувалися[5].

Таким чином, можна підсумувати що праобрази професії журналіста відомі світовій історії з давніх часів. На території України журналістика з'явилася в кінці 18 сторіччя, і досягала піків свого розвитку в часи Української державності (1917-1920 рр.) та з набуттям Україною незалежності. Утім, сьогодні, на думку І. Л. Михайлина, вітчизняна журналістика все ще

---

[1] Див.: Беспалова А. Г. История мировой журналистики. Москва – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2003. С. 22.

[2] Див.: Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 1999. С. 230.

[3] Купрійчук В. Українська преса 1917-1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. № 1 (2012). С. 260.

[4] Див.: Животко А. П. Вказ. праця. С. 278.

[5] Нечипоренко Л. І. Еволюція української преси в контексті реформування суспільства (1985–1991 рр.). *Література та культура Полісся*. 2012. №. 69. С. 372.

проходить перехідний період, та при цьому все більше адаптується в світовий інформаційний простір[1].

Наразі журналістика є однією з найважливіших сфер суспільного життя в Україні. Погоджуємося з О. В. Каплій у тому, що посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти журналістів стало закономірним кроком у встановленні законодавчих гарантій свободи слова та діяльності ЗМІ. Тим не менше, уведення нових норм викликає ще більше запитань у сфері їх реалізації правоохоронними органами[2]. І першим кроком на шляху вирішення таких запитань видається досягання чіткого та однозначного розуміння понять «журналіст» та «професійна діяльність журналіста».

Варто звернути увагу на визначення поняття журналіста, надані тлумачними словниками. Так, відповідно до тлумачного словника української мови, що видавався у 70-ті роки 20-го сторіччя, журналіст – це професіональний літературний працівник газет, журналів, радіо та інших органів інформації і пропаганди[3]. Звичайно, таке визначення є застарілим, однак дозволяє прослідкувати, як змінилася професія журналіста за останні 50 років.

Відповідно до зарубіжних (англомовних) тлумачних словників, журналістом є особа, яка пише для газет, журналів або новинних веб-сайтів, або готує новини для мовлення[4]; особа яка пише новини або статті для газет або журналів, чи транслює їх по радіо чи на телебаченні[5]. Перше визначення

---

[1] Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. Київ.: Центр учбової літератури, 2011. С. 432.

[2] Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів. *Новітні кримінально-правові дослідження 2016: зб. наук. праць* / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 76-78.

[3] Див.: Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2. С. 549.

[4] Див.: Oxforddictionaries.com. URL: http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/journalist.

[5] Див.: Cambridge English Dictionary & Thesaurus. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/journalist.

фокусується на функції журналіста щодо обробки та передачі споживачеві новин, в той час як друге є більш широким, та не обмежує функції журналіста новинними.

Визначення професійної діяльності журналіста для потреб статей 345^1, 347^1, 348^1, 171 КК України дається у примітці до статті 345^1: це систематична діяльність особи, пов’язана із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Крім того, у зазначеній примітці до статті законодавець чітко визначив способи підтвердження статусу журналіста: «Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів».

Видається що коло осіб, які підпадають під таке формулювання, є дещо вужчим, ніж коло осіб які здійснюють професійну діяльність журналіста за визначенням у примітці. Такий підхід значно обмежує право деяких категорій журналістів на правовий захист від кримінально караних посягань. Також, не зрозуміло, як норми, що наведені у даній примітці, співвідносяться з поняттям журналіста, використаним у статті 349^1 КК України, у тексті якої відсутня вказівка на пов’язаність захоплення журналіста як заручника з професійною діяльністю журналіста.

Визначення професійної діяльності журналіста, наведене у КК України, значною мірою текстуально збігається з визначенням журналіста у Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», згідно якого журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які

зазначаються в державному класифікаторі професій України[1]. Поряд з цим, законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»[2], «Про інформаційні агентства»[3] та «Про телебачення і радіомовлення»[4] надані кальковані з Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» визначення, відповідно, журналіста друкованого засобу масової інформації, журналіста інформаційного агентства та телерадіожурналіста. Слід зазначити, що Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про інформаційні агентства» аналогічно з КК України містять вимогу про наявність офіційних документів, що підтверджують статус журналіста.

Такі вимоги піддавалися критиці ще до внесення зазначених вище змін до КК України. Наприклад, юрист Інституту масової інформації Р. Головенко та журналіст А. Прокаєва опублікували в мережі Інтернет статті, в яких піддали сумніву актуальність законодавчих визначень поняття журналіста та достатність рівня правового захисту журналістів. Зокрема, Р. Головенко зазначив, що фото- та відео кореспонденти часто не мають офіційного журналістського статусу, та запропонував внести до КК України більш чітке визначення поняття журналіста[5], а А. Прокаєва нарікає на застарілість Державного класифікатора професій України та рекомендує журналістам

[1] Див.: Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80.

[2] Див.: Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12.

[3] Див.: Про інформаційні агентства. Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80.

[4] Див.: Про телебачення і радіомовлення. Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12.

[5] Головенко Р. Чому не кожен журналіст є журналістом формально. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/chomu_ne_kozhen_zhurnalist_e_zhurnalistom_formalno.

отримувати спеціальні посвідчення як гарантію правової захищеності[1].

Заслуговує окремої уваги і посилання у складах кримінальних правопорушень проти журналістів на законний характер професійної діяльності потерпілого. На нашу думку посиленому правовому захисту підлягає лише діяльність журналістів, що не порушує чинне законодавство України.

Цікаво, що серед допустимих сфер реалізації професійної діяльності журналіста, примітка до статті 345^1 КК України називає всесвітню мережу Інтернет. З огляду на поняття професійної діяльності журналіста, можна зробити висновок, що в даному випадку мова йде про так званих «блогерів» – осіб, які ведуть мережевий електронний журнал (англ. blog, від web log, «мережевий журнал чи щоденник подій»). Якщо дії таких осіб відповідають вимогам до професійної діяльності журналіста – вони збирають, одержують, створюють, поширюють, зберігають або іншим чином використовують інформацію з метою її поширення на невизначене коло осіб через електронний журнал у мережі Інтернет – то вони мають вважатися журналістами.

Схожої позиції дотримується О. Кузнецова, яка стверджує що блоги можуть використовуватися як платформа для оприлюднення журналістського матеріалу, коли немає змоги його оприлюднити в традиційних ЗМІ[2]. Погоджуємося також із П. Г. Салигою, який у своєму дисертаційному дослідженні «Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації» відносить мережеві електронні журнали до нового типу ЗМІ[3]. Такий висновок не протирічить положенням Закону України «Про інформацію». Відповідно до ст. 22 згаданого Закону масова інформація – це інформація,

---

[1] Покараєва А. Журналісти та дописувачі. Спроба розібратися. URL: http://civilforum.com.ua/blogi/zhurnalisti-ta-dopisuvatchi-sproba-rozibratisya.html.

[2] Кузнецова О. Ідентичність Блога і ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика. Збірник наукових праць*. Випуск 12. Львів: 2013. С. 121.

[3] Салига П. Г. Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації : дис … канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.05. Київ, 2014. URL: http://issuu.com/sakateka/docs/transformation/c/sc60mo4. С. 4.

що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб, а засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації[1].

Більш того, характер зв'язків між потерпілим та правопорушником дозволяє зробити висновок, що саме професійна діяльність журналіста виступає чинником віктимності жертви та причиною вчинення кримінального правопорушення. Блогери, фото- відеокореспонденти, інші особи, чия діяльність підпадає під ознаки професійної журналістської діяльності, але які не мають офіційного статусу журналіста чи документів, що підтверджують їх належність до ЗМІ, мають схожу з професійними журналістами віктимологічну характеристику, здійснюють аналогічний вплив на механізм формування умислу майбутнього злочинця[2]. Основним безпосереднім об'єктом злочинів проти зазначених осіб, як і основним безпосереднім об'єктом злочинів проти журналістів виступають охоронювані законом суспільні відносини щодо нормальної професійної діяльності журналістів.

Цікаво, що подібної позиції дотримується більшість опитаних нами журналістів: 79,7% респондентів вважають, що законодавчі норми про захист журналістів мають розповсюджуватися на блогерів, незалежних журналістів, інших осіб, які здійснюють журналістську діяльність та не мають офіційного статусу журналіста (відповідного посвідчення, тощо). Тому, на наше переконання, обмеження кола осіб, діяльність яких підпадає під визначення професійної діяльності журналіста, є необґрунтованим і порушує право досить широкої категорії осіб на кримінально-правовий захист.

[1] Див.: Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

[2] Див.: Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Вип. № 4 (72). Суми, 2015. С. 222.

В цьому ключі зазначимо, що сам термін «професійна діяльність журналіста» передбачає наявність якимось чином підтвердженого статусу журналіста в особи, яка таку діяльність здійснює. Видається, що більш вдалим є формулювання «професійна журналістська діяльність», адже воно може бути застосовано до ширшого кола осіб, які підпадають під визначені приміткою до ст. 345[1] КК України вимоги. Схожу позицію можна прослідкувати у Г. В. Іващенка та Т. В. Науменка, які вказують на слабке теоретичне розроблення власне теоретичних проблем журналістики. Так, на думку авторів, такими категоріями, як «журналістська діяльність», «діяльність журналіста», «творча діяльність журналіста», «діяльність ЗМІ», «діяльність друку» тощо, сьогодні оперують не просто як синонімами, а як тотожними взаємозамінними поняттями, що є помилковим[1].

Більш доцільною, з огляду на принцип правової визначеності, видається деяка конкретизація поняття професійної діяльності журналіста та виключення з тексту примітки до статті 345[1] КК України обмежень щодо підтвердження статусу журналіста або його належності до ЗМІ. Враховуючи зазначене, рекомендуємо навести єдине визначення поняття журналіста для потреб статей 171, 345[1], 347[1], 348[1] та 349[1] КК України, що буде базуватися на понятті професійної журналістської діяльності та дозволить більш широко, й при цьому досить чітко визначити коло осіб, що підпадають під дію цієї норми.

Вважаємо за доцільне внести зміни до КК України та викласти примітку до статті 345[1] КК України у наступній редакції: «Примітка. Журналістом у цій статті та статтях 171, 347[1], 348[1], 349[1] цього Кодексу є особа, що здійснює професійну журналістську діяльність, тобто систематичну діяльність, пов’язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб

[1] Иващенко Г. В. Философские проблемы теории журналистики как область исследований. *Credo New теоретический журнал, 4 номер журнала* 1999 г. URL: http://credonew.ru/content/view/142/.

через будь-які засоби масової інформації, в тому числі друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет».

1.2. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти журналістів

До категорії «кримінальні правопорушення проти журналістів» відносяться різні за своєю природою суспільно небезпечні діяння. Вони мають спільний основний безпосередній об'єкт, проте додаткові безпосередні об'єкти таких деліктів суттєво відрізняються, та виступають об'єктами конкретного впливу злочинця на журналіста з метою перешкодити його діяльності. Так, у ч. 1 ст. 345[1] КК України обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступає психічне, а у ч. 2, 3 ст. 345[1] КК України фізичне здоров'я журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 347[1] КК України – майно журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 348[1] КК України – життя журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 349[1] КК України – воля зазначених потерпілих[1].

Різні об'єкти передбачають різні способи та засоби впливу, різні дії правопорушника з підготовки та приховування кримінального правопорушення, а відтак і різні підходи до розслідування названих діянь. Така варіативність не заважає законодавцю помістити склади кримінальних правопорушень проти журналістів до одного розділу КК України, проте створює певні складнощі в побудові та викладенні єдиної методики розслідування даних посягань. Наведену тезу можна підтвердити думкою В. Л. Синчука, який наголошує, що відсутність стрункого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження значно стримує розвиток криміналістики, негативно позначається на

[1] Див.: Гладкова Є. О., Верпицький Р. С. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 10.

якості її розробок та ефективності впровадження наукових результатів у практику[1].

О. О. Дудоров визначає класифікацію злочинів як їх поділ на певні групи залежно від того чи іншого критерію[2]. Видається, що для потреб викладання методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, такі діяння доцільно класифікувати та згрупувати виходячи з критеріїв, які мають суттєве значення для їх криміналістичного дослідження, тобто здійснити їх криміналістичну класифікацію.

Теоретичні питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у своїх роботах висвітлювали Р. С. Бєлкін, В. К. Гавло, А. Ю. Головін, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, В. О. Образцов, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін та інші науковці. Керуючись загальними підходами, що були розроблені названими вченими, ми спробуємо класифікувати кримінальні правопорушення проти журналістів за криміналістично значущими ознаками.

Така класифікація відіграє важливу роль для побудови та використання методик розслідування. На думку А. Ю. Головіна, внаслідок класифікаційних досліджень формується найбільш повна і розгалужена система криміналістичних понять і термінів, які характеризують злочин як об'єкт криміналістичного пізнання, створюється база для подальших наукових досліджень кримінальних правопорушень окремих видів, подання їх результатів з використанням єдиної системної, понятійно-термінологічної основи, розробки практичних рекомендацій по їх розслідуванню[3].

---

[1] Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 1. С. 140.

[2] Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 93.

[3] Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2013, Вып. 2. Ч. II. С. 33.

Залежно від сфери застосування, завданнями криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень виступають: а) упорядкування великої кількості складів кримінально караних діянь в межах єдиної методики розслідування високого ступеня узагальнення; б) виокремлення групи схожих за криміналістичними ознаками складів кримінальних правопорушень для побудови методики розслідування нижчого ступеня узагальнення. У першому випадку, автор методики ставить за мету відсортувати і поділити кримінально протиправні діяння на підгрупи за криміналістично значущими ознаками та найбільш ефективно запропонувати загальні рекомендації з розслідування відповідних підгруп злочинів. В другому випадку, автор методики обирає склади діянь, що є достатньо близькими за криміналістично значущими ознаками для розроблення спільних для них конкретних рекомендацій з розслідування.

При цьому, у межах методики розслідування високого ступеня узагальнення та, відповідно, низького рівня конкретизації, розробляються класифікаційні та теоретичні підвалини для більш вузьких, конкретизованих методик. Так, наприклад, Р. Л. Степанюк в рамках загальної міжродової методики розслідування злочинів у бюджетній сфері України пропонує їх криміналістичну класифікацію та джерела й принципи побудови окремих вузьких методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері[1].

Але у деяких випадках такий шлях побудови методик розслідування (від узагальнених до вузьких) є недоступним. Так, кримінальні правопорушення проти журналістів ще не стали предметом дослідження криміналістичних методик високого ступеня узагальнення. Відтак, метою криміналістичної класифікації таких діянь ми вбачаємо їх диференціацію та виокремлення найбільш схожих за криміналістичними ознаками складів для викладення більш конкретних рекомендацій щодо їх розслідування.

[1] Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

У Кримінальному кодексі України залежно від родового об'єкта виокремлені групи кримінальних правопорушень, об'єднані у відповідні розділи Особливої частини, усередині яких за безпосереднім об'єктом розрізняються окремі види діянь, склади яких передбачені однією статтею або частиною статті. Це один з основних критеріїв кримінально-правової класифікації. Криміналістична ж класифікація базується на кримінально-правовій, але, також, враховує ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію та планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих (розшукових) дій і заходів щодо їх розв'язання[1].

Відтак, для побудови криміналістичної класифікації досліджуваних кримінальних правопорушень у першу чергу варто звернути увагу на кримінально-правову класифікацію таких посягань. Кримінальні правопорушення проти журналістів (статті 345[1], 347[1], 348[1], 349[1] КК України) є окремою групою суспільно небезпечних діянь, карність яких було встановлено Законом України № 421-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року[2]. Підставою їх об'єднання в окрему категорію є спільність деяких елементів кримінально-правової характеристики перелічених складів: 1) основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти журналістів виступають суспільні відносини, що забезпечують нормальну законну професійну журналістську діяльність; 2) спеціальний потерпілий – журналіст та або його близький родич чи член сім'ї; 3) спеціальний мотив правопорушника – зв'язок вчинення діяння зі здійсненням журналістом законної

[1] Див.: Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування // Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 365.

[2] Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів. Закон України від 14.05.2015 № 421-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19.

професійної діяльності[1] (крім ст. 349[1], де законодавцем сформульовано спеціальну мету – спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь якої дії).

Названі посягання отримали об'єднувальну назву «кримінальні правопорушення проти журналістів» та були включені до Розділу XV КК України. Аналізуючи дані склади, слід також звернути увагу на зауваження С. Я. Лихової, яка зазначила що ч. 2 та ч. 3 ст. 345[1] містять два основні склади кримінального правопорушення у структурі однієї статті КК України[2], що можна вважати недоліком у їх розміщенні.

Окрім перелічених кримінальних правопорушень Кримінальним кодексом України також передбачено відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – ст. 171, яку розміщено у іншому розділі Кодексу (Розділ V Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Безпосереднім об'єктом делікту, передбаченого ст. 171 КК України, Є. О. Гладкова та Р. С Верпицький називають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів[3]. З огляду на схожість формулювань безпосередніх об'єктів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та кримінальних правопорушень проти журналістів, рішення законодавця розмістити названі склади в різних розділах КК України видається сумнівним. Тому, не вдаючись до більш глибокого кримінально-правового аналізу, склади кримінально караних діянь, передбачені ст. 171, 345[1], 347[1], 348[1] та 349[1] КК України

---

[1] Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 103-108.

[2]Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону. *Право*. 2015. С. 273. URL: http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/16308.

[3] Гладкова Є. О., Верпицький Р. С. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 7.

віднесемо до категорії «Кримінальні правопорушення проти журналістів» для потреб криміналістичної класифікації та викладення методики їх розслідування.

З криміналістичної точки зору спільними для всіх названих правопорушень є загальні ознаки особи потерпілого та професійної журналістської діяльності, у зв'язку з якою вчинено діяння. При цьому, прояви журналістської діяльності можуть викликати різну суспільно небезпечну реакцію правопорушника: перешкоджання професійній діяльності журналістів, знищення майна, погроза, насильство або посягання на життя журналіста, його близького родича чи члена сім'ї. Відтак, видається за можливе поділити кримінальні правопорушення проти журналістів за способом впливу на потерпілого:

а) кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством:

- психологічне насильство (ч. 1 ст. 345^1);

- фізичне насильство (ч. 2, 3 ст. 345^1, ст. 348^1);

б) обмеження волі журналіста (ст. 349^1);

в) знищення майна потерпілого (ст. 347^1);

г) незаконний вплив на результати законної професійної діяльності журналіста (ч.1 ст. 171);

ґ) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171);

д) інші форми впливу на журналіста (ч. 2 ст. 171).

Кримінальні правопорушення проти журналістів також доцільно диференціювати за ступенем їх суспільної небезпечності (тяжкості). Особливого значення дана класифікація набуває в ключі гармонізації кримінально-правового та кримінального процесуального законодавства, в результаті якої частина з найменш суспільно небезпечних передбачених чинним КК України злочинів перейшла до категорії «кримінальні проступки» та має розслідуватися за спеціальною процедурою.

Процес упровадження дізнання, як специфічної форми досудового розслідування розтягнувся з моменту прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році до липня 2020 року. Спочатку до Верховної Ради України було

подано два проекти Законів про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків[1][2], проте обидва були відкликані ще до внесення до кримінального закону змін щодо кримінальних правопорушень проти журналістів. 2 листопада 2018 року Верховною Радою було прийнято Закон України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[3], яким було змінено засади кримінально-правової класифікації кримінальних правопорушень, визначено підстави віднесення діянь до категорії «кримінальний проступок» а також особливості процедури розслідування та судового розгляду таких діянь. Утім, введення згаданого Закону у дію декілька разів відкладалося, а набрання ним чинності відбулося тільки 1 липня 2020 року.

Відповідно до Закону № 2617-VIII, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення а поділяються кримінальні правопорушення на кримінальні проступки та злочини. Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Усі інші передбачені особливою частиною КК України діяння визнаються злочинами, які в свою чергу поділяються за

[1] Див.: Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 10146 від 03.03.2012. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.

[2] Див.: Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 1202 від 08.01.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306.

[3] Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n664.

правилами ст. 12 КК України на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Серед кримінальних правопорушень проти журналістів, відповідно до ст. 12 КК України, кримінальними проступками є лише діяння передбачені ст. 171; нетяжкими злочинами є ч. 1 ст. 347^1, ч. 1, 2 ст. 345^1; особливо тяжкими злочинами – ч. 3 ст. 345^1, ч. 2 ст. 347^1, ст. 348^1 та ст. 349^1.

Серед усіх розглянутих складів, злочини, які посягають на життя та здоров'я журналістів, мають найбільше спільного – окрім додаткового безпосереднього об'єкту, а саме суспільних відносин, що забезпечують здоров'я, безпеку, недоторканність, волю потерпілих, вони мають низку сукупних криміналістичних ознак. Такими ознаками є схожі способи вчинення посягань (здійснення насильницьких дій щодо потерпілого), обстановка злочину, характерні ознаки особи злочинця насильницького типу, та ознаки, пов'язані з мотивом вчинення ним злочину. Подібність перелічених ознак дозволила виробити уніфіковані рекомендації з виявлення та розслідування таких злочинів.

Окреслена теза стала одним з основних аргументів на користь розробки єдиної методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: умисного заподіяння побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2, 3 ст. 345^1 КК України) та вбивства або замаху на вбивство (ст. 348^1 КК України) журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї[1].

Запропонована конфігурація виявилася найбільш придатною для дослідження з метою розробки окремої методики розслідування кримінальних правопорушень. Проте, в даному випадку, за межами методики залишилися інші кримінально карані діяння, які пов'язані з особою журналіста та його професійною діяльністю, а саме – погроза щодо журналіста (ч. 1 ст. 345^1 КК України), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347^1 КК України), захоплення журналіста як заручника (ст. 349^1 КК України),

[1] Див. Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія. Сєвєродонецьк, 2018. 268 с.

перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Тож актуальним лишається питання методологічного забезпечення розслідування перелічених кримінальних правопорушень, а також теоретичні аспекти запобігання та протидії іншим правопорушенням, що пов'язані з обмеженням свободи слова.

Так, статистика порушень свободи слова та посягань на журналістів в Україні моніториться незалежною неприбутковою недержавною громадською організацією «Інститут масової інформації» (ІМІ). У 2020 році на неокупованій території України ІМІ зафіксував 229 випадків порушень свободи слова, що незначно менше, ніж минулого року (у 2019 році – 243 випадки). У 2018 році було зафіксовано – 235 випадків, у 2017 – 276 випадків, у 2016 році – 264 випадків, 2015 році – 310 випадків, у 2014 році – 995 випадків)[1]. До категорії «порушення свободи слова» Інститут включає перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, обмеження журналістам доступу до публічної інформації, погрози журналістам, напади і побиття журналістів, захоплення їх як заручників, пошкодження їх майна, напади на офіси ЗМІ, вбивства журналістів, кібератаки на журналістів та ЗМІ. Відтак можна зробити висновок, що правопорушення проти журналістів та їх професійної діяльності для нашої країни є перманентною системною проблемою, яка потребує комплексних заходів для її вирішення.

Не всі пераховані ІМІ правопорушення передбачені законом України про кримінальну відповідальність, а деякі з передбачених, відносяться до інших категорій злочинів за Кримінальним Кодексом України (як то кібератаки на журналістів та ЗМІ – кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку). Розслідуванню перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) вже було присвячено дисертаційне дослідження А. А. Мацоли

[1] Барометр свободи слова / Інститут масової інформації. URL: https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova.

(2015), розслідуванню посягань на життя та здоров’я журналістів (ч. 2, 3 ст. 345^1, ст. 348^1 КК України) – дослідження А. В. Коваленка (2017, 2018). Нерозглянуті на сьогодні кримінальні правопорушення проти журналістів (ч. 1 ст. 345^1, ст. 347^1, ст. 349^1 КК України) мають між собою окремі криміналістичні відмінності та за виключенням ч. 1 ст. 345^1 КК України ще не підкріплені належною судово-слідчою практикою.

Утім, з урахуванням накопиченої науковцями теоретичної бази та напрацьованого практиками досвіду розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, вважаємо за доцільне викладення у даному виданні єдиного комплексу рекомендацій щодо досудового розслідування таких кримінально караних діянь.

1.3. Проблеми побудови методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів

Методика розслідування, як і будь яка інша теоретична конструкція, що спрямована на сприйняття іншими особами, повинна бути структурована та логічно викладена. Відтак, визначення її структури та обґрунтування складу і логіки розміщення її елементів є важливими аспектами розробки таких рекомендацій. Теоретичні засади формування, побудови та реалізації криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень у своїх роботах розглядали В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Б. Є. Лук’янчиков, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, Р. Л. Степанюк, В. В . Тищенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші вчені. Втім, сьогодні існує потреба в розробці та викладенні у навчальній літературі концептуальних підходів до формування методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

В. А. Журавель вважає, що характер викладення методичного матеріалу, його зміст залежать від а) класифікаційного рівня методики; б) сфери її реалізації[1]. Розглянемо дані критерії відносно методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Традиційно побудова окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень здійснюється на узагальненій, універсальній основі, якою, на думку В. А. Журавля, виступає базова методика[2], що має модельний елементний склад. Більшість вчених, які займалися розробкою теоретичних аспектів побудови методик розслідування кримінально караних діянь, пропонували власні погляди на такий універсальний елементний склад[3]. Таким чином, завданням конкретних одиничних методик є конкретизація та доповнення такого складу виходячи з їх класифікаційного рівня та особливостей комплексу кримінально протиправних посягань, що вивчаються.

Оскільки методика розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів об'єднує рекомендації з розслідування декількох видів злочинів, за класифікацією, запропонованою В. А. Журавлем[4], її можна віднести до ускладнених (групових) методик.

---

[1] Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст // Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 389.

[2] Журавель В.А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів // Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 401.

[3] Див.: Тищенко В. В. Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2011. Т. 10. С. 362-371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2011_10_37; Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. С. 139-140; Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики // Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 352; Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва: Юристъ, 1997. С. 495-496.

[4] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. С. 92.

За ознакою родового об'єкта дані делікти технічно відносяться до різних родів кримінальних правопорушень, адже ст. 171 КК України розміщена у Розділі V КК України, а ст. 345[1], 347[1], 348[1] та 349[1] КК України – у Розділі XV. Однак, як уже зазначалося у підрозділі 1.2. пропонованого видання, рішення законодавця про розміщення згаданих складів у різних розділах особливої частини КК України є сумнівним через те що вони мають низку спільних кримінально-правових ознак, зокрема й спільний основний безпосередній об'єкт посягання – охоронювані законом суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку здійснення журналістом законної професійної діяльності. Тому методику розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів доцільно віднести до категорії родових методик.

Подібні методики мають більш високий (порівняно з видовими, міжвидовими та мікрометодиками) рівень узагальнення, а відтак і певну варіативність їх структури.

Виходячи з цього, вважаємо, у що межах подібних методичних рекомендацій з розслідування необхідно обґрунтовувати доцільність об'єднання досліджуваних складів кримінальних правопорушень та обрання саме такого рівня криміналістичної методики, її структури та змісту, форми викладення методичного матеріалу. Так, на думку В. В. Тіщенка, в дисертаційних і монографічних дослідженнях повинні знайти відображення науково аргументовані погляди автора на принцип формування запропонованої криміналістичної методики з використанням всього арсеналу теоретичних знань, що стосуються об'єкту і предмету дослідження[1]. Керуючись тезою В. А. Журавля про те, що форма, структура та зміст є необхідними складовими кожної

---

[1] Тіщенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 178.

окремої криміналістичної методики розслідування злочинів[1], ми прийняли рішення присвятити перший розділ даного видання концептуальним засадам побудови методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Ще одним критерієм визначення змісту та форми методики є сфера її реалізації. На думку А. Ф. Волобуєва, головне завдання методики розслідування полягає в забезпеченні слідчого (органу дізнання) знаннями про те, які ситуації можуть складатися під час розслідування злочинів певного виду та як треба в них діяти, щоб досягти успіху[2]. Відтак, основною сферою реалізації окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень можна визнати забезпечення практики рекомендаціями щодо найефективніших підходів до досудового розслідування відповідних посягань.

Ефективність розслідування кримінально протиправних діянь досліджуваної нами категорії видається сумнівною. Так, лише 29% опитаних нами слідчих НП України вважають, що посягання на життя та здоров'я журналістів розслідуються ефективно; 14,7% вважають, що такі розслідування ведуться не ефективно; 56,3% не змогли однозначно відповісти на поставлене запитання. В той же час, 54,1% опитаних журналістів вважають, що розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ведуться НП України не ефективно; 43,2% опитаних було важко відповісти на запитання, та лише 2,7% відзначили, що названі злочини розслідуються ефективно.

Виходячи з викладеного, варто звернути увагу на недоліки, що мають місце у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Слідчі НП України віднесли до них недосконалість кримінально-правового та

[1] Журавель В.А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст // Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 390.

[2] Криміналістика : підручник : у 2 т. Т 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. С. 5.

кримінального процесуального законодавства (44,8%), недосконалість матеріально-технічного забезпечення (39,3%), відсутність/недосконалість методичних рекомендацій (23,7%), відсутність/недосконалість інформаційно-довідкового забезпечення (21,3%).

Дійсно, чинну законодавчу базу не можна назвати зразковою. Чисельної критики з боку наукової спільноти зазнали деякі положення чинного КПК України[1]. Деякі зауваження виникали й до норм КК України, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти журналістів[2]. Не є новими проблеми матеріально-технічного забезпечення підрозділів Національної поліції[3] та удосконалення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів[4]. Визнання ж практиками недостатнього рівня методичного забезпечення розслідування кримінально караних посягань на журналістів ще раз підтверджує актуальність даного видання. Структура та зміст розроблюваної методики повинні сприяти підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень

---

[1] Див.: Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_5. С. 9; Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 199; Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. – 2015. №. 1. С. 41; та інші.

[2] Див.: Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону. URL: http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/16308. С. 273; Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. №. 4 (72). С. 222.

[3] Див.: Руколайніна І. Є. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення правоохоронців. *Форум права.* 2013. №. 1. С. 844-848; Кріштанович М. Ф. Система матеріального забезпечення персоналу ОВС як важливий фактор вирішення завдань національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2014. №. 39. С. 152-158.

[4] Див.: Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. 664 с.

проти журналістів та бути орієнтованими на діючих та майбутніх практиків.

Щодо питання власне елементної структури методики розслідування кримінальних правопорушень, то в наукових та навчальних джерелах було використано багато різних підходів. У цьому плані скористаємося спостереженням Р. Л. Степанюка, який на основі аналізу наукової та навчальної літератури з криміналістики робить висновок про єдність позицій учених щодо обов'язкової наявності в будь-якій методиці двох складових частин – інформаційно-довідкової, до якої відносять криміналістичну характеристику відповідних деліктів та/або окремий предмет доказування, і конкретно-рекомендаційної, яка вміщує положення щодо безпосередньо процесу розслідування[1].

Дійсно, сьогодні абсолютна більшість методик розслідування різного рівня базується на криміналістичній характеристиці відповідних кримінальних правопорушень. Утім, у науковій спільноті немає єдиної позиції з приводу ролі та місця наведеного елементу в структурі методики розслідування. В. А. Журавель, досліджуючи дану проблему, аналізує суперечливі погляди науковців щодо питання самодостатності криміналістичної характеристики, як криміналістичної категорії. Сам автор, з огляду на запропоновані ним принципи побудови окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, визнає ключову роль криміналістичної характеристики в структурі такої методики. В. А. Журавель пропонує розглядати криміналістичну характеристику як інформаційну модель, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові (притаманні даному масиву кримінальних правопорушень) та специфічні (котрі дозволяють відокремити діяння від інших) ознаки[2].

---

[1] Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. С. 125.

[2] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. Агенція «Апостиль», 2012. С. 138-156.

Виходячи з того, що кримінальні правопорушення проти журналістів мають достатню кількість сукупних та близьких криміналістично значущих ознак, а також ряд суттєвих для процесу розслідування відмінностей, вважаємо за доцільне дослідити їх в межах їх криміналістичної характеристики.

Розслідування кримінальних правопорушень є складною та багатоаспектною діяльністю, що поєднує розумову та фізичну активність, а також вимагає від слідчого, дізнавача високої концентрації. Більшість науковців погоджуються з тезою про те, що чітка організація розслідування виступає важливою умовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень. В рамках методики розслідування, організацію розслідування науковці розуміють як комплекс заходів зі створення оптимальних умов для визначення й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, засобів і сил[1].

До організаційних дій з розслідування у кримінальному провадженні, О. В. Олішевський відносить планування розслідування, залучення необхідних сил і засобів, налагодження взаємодії, мобілізацію учасників розслідування, керівництво та координацію дій учасників розслідування[2]. В. Д. Зеленський ставить в основу організації розслідування визначення його цілей, що в свою чергу передбачає обрання найбільш ефективних засобів їх досягнення за допомогою планування[3]. І. П. Можаєва до предмету криміналістичного вчення, присвяченого окресленому питанню, включає закономірності застосування організаційно-технічних, організаційно-тактичних і організаційно-методичних положень а також рекомендацій при виявленні, розслідуванні

[1] Див.: Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін. Харків : ХНУВС, 2011. С. 12.

[2] Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 09. Харків, 2010. С. 10.

[3] Зеленский В. Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений. Монография. Краснодар: КубГАУ, 2011. С. 91.

та попередженні кримінальних правопорушень[1]. Тож, для цілей розробки методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, вважаємо за доцільне дослідити основні теоретичні положення організації розслідування кримінально караних діянь зазначеної категорії.

Щодо місця обставин, що підлягають з'ясуванню в рамках методики розслідування кримінальних правопорушень, то багато вчених розглядають їх як окремий елемент, на одному рівні з криміналістичною характеристикою[2]. Зокрема Б. В. Щур на підтримку такої позиції наводить статистику, згідно якої 23% опитаних ним практичних працівників визнали, що до елементів структури окремої криміналістичної методики мають бути віднесені обставини, що підлягають з'ясуванню[3].

Підтримуючи тезу В. А. Журавля про те, що функціональне призначення обставин, що підлягають з'ясуванню, полягає в тому, що вони надають розслідуванню потрібну цілеспрямованість, зумовлюють формулювання його завдань, забезпечують необхідну повноту і всебічність дослідження розслідуваної події[4], вважаємо за доцільне розглянути їх як елемент організації розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Відтак, на основі аналізу досліджень провідних вчених-криміналістів, вивчення судово-слідчої практики нами було виділено та згруповано наступним чином такі елементи

---

[1] Можаева И. П. К вопросу о методологических основах криминалистического учения об организации расследования преступлений. *Общество и право*. 2014. №. (49). С. 199.

[2] Див.: Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2012. С. 183; Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития. *Наукові праці Національного університету «ОЮА»*. Одеса: Юрид. літерат., 2010. Т. IX (2010). С. 175 та інші.

[3] Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. С. 15.

[4] Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 16.

організації розслідування: особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування; обставини, що підлягають з'ясуванню, типові слідчі ситуації, алгоритми їх вирішення (розв'язання) та планування розслідування; організація взаємодії під час розслідування.

Не можна не погодитися з тезою В. О. Образцова, про те, що виявлення, облік і використання своєрідності слідчих дій та інших компонентів слідчої роботи в ході розслідування конкретних категорій кримінальних правопорушень є однією з найважливіших особливостей наукових розробок, націлених на створення методик розслідування[1]. Дійсно, питання доцільності включення до складу окремих методик розслідування систем слідчих (розшукових) дій на сьогодні вже не є дискусійним. Інтерес наукового співтовариства змістився на більш вузькі аспекти впровадження зазначеного елементу, зокрема їх алгоритмізацію[2], питання їх ситуаційної обумовленості[3], їх співвідношення з тактичними операціями[4] тощо.

Підсумовуюче викладене, вважаємо найбільш доцільною наступну структуру методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів: 1) концептуальні засади побудови методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів; 2) криміналістична характеристика; 3) основи організації розслідування; 4) особливості організації і тактики окремих слідчих (розшукових) дій.

---

[1] Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва: Юристъ, 1997. С. 492.

[2] Див.: Коновалова В. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій. *Вісник Академії правових наук України*. №4 (43). Харків : Право, 2005. С. 159-160.

[3] Див.: Шепітько В. Ю. Ситуационная обусловленность применения тактических приемов в расследовании преступлений / Вибрані твори / Избранные труды / Валерій Юрійович Шепітько. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. С. 225-230.

[4] Див.: Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої методики розслідування злочинів / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 434-446.

Питання для самоконтролю:

1. Наведіть недержавні громадські організації, які здійснюють моніторинг рівня свободи слова в Україні. Проаналізуйте як даний показник змінювався протягом останніх п'яти років. Назвіть фактори, що впливають на його оцінку.
2. Які норми Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за посягання проти журналістів? У чому полягає суспільна небезпечність таких діянь?
3. Що таке професійна журналістська діяльність? Які особи визнаються журналістами відповідно до чинного законодавства України?
4. Що таке криміналістична класифікація кримінальних правопорушень? За якими критеріями можливо класифікувати кримінальні правопорушення проти журналістів?
5. Які кримінальні правопорушення проти журналістів відносяться до категорії кримінальних проступків? Чи відрізняється процедура їх досудового розслідування?
6. Котрі діяння можна віднести до категорії посягання на життя та здоров'я журналістів? Якими є об'єкти таких посягань?
7. Що таке окрема методика розслідування кримінальних правопорушень? Якими є типові елементи окремої методики розслідування?

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

2.1. Основні підходи до формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів

Будь-яке кримінальне правопорушення, що вчиняється, характеризується реальними, об'єктивно (незалежно від спостерігаючої особи) існуючими ознаками. Як вірно зазначає Є. Д. Лук'янчиков, чуттєве сприйняття слідчим більшості з таких ознак, зокрема обставин події посягання, є обмеженим, він може безпосередньо сприймати лише наслідки (сліди) кримінально протиправної події[1]. Відтак виникає потреба в узагальненні інформації про найбільш характерні для певних категорій кримінальних правопорушень ознаки та їх взаємозв'язок. Слідчий, дізнавач можуть використовувати подібні інформаційні моделі як орієнтир для розслідування в умовах дефіциту відомостей про кримінальне правопорушення.

Деякі з таких ознак описуються кримінально-правовою характеристикою діяння, яка надає їх необхідний мінімум, потрібний для відокремлення такого кримінально протиправного діяння від правомірних, а також від інших протиправних діянь. Як зазначає М. П. Яблоков, така характеристика полягає у складі кримінального правопорушення, що міститься у нормі кримінального закону і є більш-менш стабільною[2].

---

[1] Криміналістика: підручник у двох томах : Т. 1. / За заг. ред А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, ХНУВС, 2017. С. 31.

[2] Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории. *Вестник МГУ. Серия «Право»*. 2000. № 2. С. 9.

В рамках методики розслідування кримінальних правопорушень використовується криміналістична характеристика, яка описує більш широке коло ознак таких діянь. Проблемам криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у свої роботах присвячували увагу В. П. Бахін Р. С. Бєлкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, А. С. Кудінов, Г. М. Мухін, С. О. Сафронов, В. Л. Синчук, К. О. Спасенко, А. В. Старушкевич, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші науковці. При цьому питання формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів ще не знайшли відображення у вітчизняній криміналістичній літературі.

Доречною видається теза В. К. Весельського про те, що криміналістична характеристика – це система знань про кримінальне правопорушення як реальне явище дійсності. Крім того, даний автор рекомендує використовувати диференційований, комплексно-цільовий підхід до розуміння та визначення поняття криміналістичної характеристики (виходячи із ступеня загальності поняття). На його думку, криміналістична характеристика кримінального правопорушення – це заснована на практиці правоохоронних органів та криміналістичних дослідженнях модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи, або конкретного кримінально протиправного діяння, яка має за мету оптимізацію процесу розкриття та розслідування кримінальних правопорушень[1].

Зазначена позиція є досить популярною серед науковців. Так, на думку М. П. Яблокова, структура криміналістичної характеристики не може не враховувати, у деякій мірі, кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінологічні напрями пошуку відповідної інформації про

[1] Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України : юрид. журн.* 2001. № 5 С. 113-114.

кримінальні правопорушення[1]. Аналогічну думку висловили й А. В. Старушкевич, який стверджує, що по відношенню до криміналістичної характеристики, кримінально-правова характеристика виступає своєрідним несучим каркасом[2], та О. Н. Колесніченко, на думку якого, положення кримінального права про склад кримінального правопорушення та його елементи є основою системи криміналістичної характеристики[3]. Виходячи з того, що, саме кримінально-правова характеристика первинно окреслює коло ознак, характерних для діяння, вважаємо, що вибір ознак, які підлягають висвітленню у криміналістичній характеристиці кримінального правопорушення, має бути орієнтованим на кримінально-правову характеристику такого делікту.

Отже, на нашу думку, одним з джерел формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів виступає кримінально-правова характеристика зазначеної категорії діянь. Слід зауважити, що метою даної роботи не є всебічне дослідження складів кримінальних правопорушень передбачених ст. 171, ст. 345^{1}, ст. 347^{1}, ст. 348^{1} та ст. 349^{1} КК України, кримінально-правова характеристика яких розглядається нами лише з метою побудови їх криміналістичної характеристики.

Основним безпосереднім об’єктом кримінальних правопорушень проти журналістів є охоронювані законом суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку здійснення журналістом законної професійної діяльності. Додаткові безпосередні об’єкти досліджуваних складів відрізняються: ст. 171 КК України не має додаткового об’єкта посягання; для ст. 345^{1} та ст. 348^{1} КК України це суспільні відносини, що забезпечують

[1] Криминалистика : учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2007. С. 61.

[2] Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : Навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник», 1997. С. 6.

[3] Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие. Харьков, 1985. С. 18.

фізичне та психічне здоров'я, безпеку, недоторканність, волю потерпілих[1]; для ст. 347[1] КК України – відносини власності та життя й здоров'я особи; для 349[1] КК України – воля, честь та гідність особи[2].

Потерпілим виступає журналіст (в розумінні примітки до ст. 345[1] КК України), або його близькі родичі чи члени сім'ї.

З об'єктивної сторони досліджувані склади характеризуються активними діями (крім ч. 1 ст. 171, що передбачає діяння, яке може бути вчинене і у формі бездіяності). Ч. 1 ст. 171 передбачає відповідальність за незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконну відмова у доступі журналіста до інформації, незаконну заборону висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Ч. 2 згаданої статті передбачає відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю; ч. 3 ст. 171 – за дії, передбачені частиною другою цієї статті, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб.

Ч. 1 ст. 345[1] передбачено кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна потерпілого, ч. 2 статті – за заподіяння потерпілому побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Ч. 3 ст. 345[1] – за заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження. Ч. 1 ст. 347[1] – за умисне знищення або

[1] Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. С. 795.

[2] Див: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 11-те вид. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 1080, 1084.

пошкодження майна, що належить потерпілому, ч. 2 даної статті – за ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки. Ст. 348^1 – за вбивство, або замах на вбивство потерпілого. Ст. 349^1 – за захоплення або тримання потерпілого як заручника.

Суб'єкт кримінального правопорушення: за ч. 1, 2 ст. 171 – загальний (особа, що досягла 16-ти років), за ч. 3 згаданої статті – спеціальний (службова особа). За ч. 1 та ч 2 ст. 345^1 (у разі заподіяння побоїв або легких тілесних ушкоджень) – загальний суб'єкт, у разі заподіяння умисного середньої тяжкості ушкодження – особа, що досягла 14-ти років; за ч. 3 ст. 345^1, ст. 347^1, ст. 348^1 та ст. 349^1– особа, що досягла 14-ти років[1].

Суб'єктивна сторона: умисна форма вини, прямий умисел[2], поєднаний зі спеціальним мотивом, що полягає у вчиненні кримінального правопорушення у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Винний усвідомлює, що посягає на нормальний порядок здійснення професійної журналістської діяльності, майно, волю, психічне чи фізичне здоров'я або життя журналіста у зв'язку з його професійною журналістською діяльністю, передбачає настання відповідних суспільно небезпечних наслідків та бажає їх настання. Спеціальний мотив, передбачений зазначеними складами, може конкретизуватися метою перешкодити професійній журналістській діяльності, спонукати до такої діяльності, помститися за таку діяльність тощо.

До закріплення у КК України складів кримінальних правопорушень ст. 345^1, ст. 347^1, та ст. 349^1, діяння, передбачені цими частинами статті кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 (у частині перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) та статті, що передбачає відповідальність за відповідне фізичне посягання на особу (ст. 121, 122, 125-127 та ін.) її волю (ст. 147) чи майно (ст. 194, 195). Діяння, передбачене

[1] Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. С. 385.
[2] Див.: Там само. С. 385.

ст. 348[1], кваліфікувалося за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України і не потребувало додаткової кваліфікації за ст. 171 КК[1].

Не викликає сумнівів позиція науковців про те, що криміналістичну характеристику складає система найбільш криміналістично значущих для розслідування кримінального правопорушення ознак[2]. Відтак, загальною детермінантою методики розслідування, як цілого, та криміналістичної характеристики, як частини, виступає криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, яка на думку В. Ю. Шепітька являє собою систематизацію діянь за криміналістично значущими основами[3]. Варто також погодитися з К. О. Спасенком, який зазначає, що класифікаційний рівень криміналістичної методики визначає специфіку побудови відповідної криміналістичної характеристики та її форму[4].

Результати узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень традиційно вважають одним з найважливіших джерел формування криміналістичної характеристики. Г. М. Мухін абсолютно слушно апелює до авторів досліджень, які формулюють положення й інші висновки нехтуючи вивченням слідчої практики, кримінальних проваджень, офіційної статистики[5]. Видається, що зазначена теза справедлива й у відношенні до розробки криміналістичної характеристики, як елементу методики розслідування кримінальних правопорушень. Так, В. Л. Синчук стверджує, що підставою формування

---

[1] Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 174.

[2] Див.: Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков: Глобус, 1994. С. 62.

[3] Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько російський і російсько-український); за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. С. 199.

[4] Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. С. 6.

[5] Мухин Г. Н. О прикладном значении некоторых дискуссионных понятий в теории криминалистики. *Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения*. 2012. №. 1. – С. 252.

криміналістичної характеристики вбивств є сукупність якісної і кількісної інформації, тобто результати емпіричних і статистичних досліджень[1].

З іншого боку, з метою реалізації загально визнаних евристичної, прогностичної та практично-прикладної функцій криміналістики, науковці мають оперативно реагувати на виникнення нових видів кримінальних правопорушень та забезпечувати практику необхідними методичними рекомендаціями, навіть в умовах дефіциту практичних напрацювань з розслідування таких посягань. Зокрема, В. В. Тіщенко рекомендує науковцям в умовах недостатності емпіричного матеріалу розробляти орієнтуючі моделі «випереджуючих» методик із подальшим їх коригуванням і наповненням більш конкретним та емпірично обґрунтованим змістом[2].

Недостатня кількість розслідуваних кримінальних правопорушень даної категорії змусила нас звернутися до вивчення та узагальнення практики розслідування таких посягань до їх виокремлення в самостійні склади (як ми зазначали, діяння, що сьогодні передбачені ст. 345¹, ст. 347¹, та ст. 349¹ КК України, раніше кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 і статті, що передбачає відповідне посягання, а діяння передбачене ст. 348¹ кваліфікувалося за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України).

У таких умовах певним орієнтиром для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів можуть слугувати криміналістичні характеристики схожих кримінальних правопорушень: умисного знищення або пошкодження майна, захоплення заручників, заподіяння тілесних ушкоджень та вбивств.

[1] Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. С. 16.

[2] Тіщенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 94.

Так, на думку А. В. Боднар, основними елементами криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження чужого майна є відомості про типові: а) предмети посягання; б) способи підготовки, вчинення та приховування злочину; в) особливості утворення матеріальних та ідеальних слідів і місць їх імовірного знаходження; г) обстановку вчинення злочину; д) особливості особи злочинця; е) відомості про потерпілого; ж) мотив і мету вчинення злочину; з) матеріальну шкоду[1].

До складу криміналістичної характеристики злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (до яких відноситься й ст. 349 КК України – захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника) В. О. Гусєва включила обстановку (час та місце) вчинення діяння, способи, знаряддя та засоби вчинення, сліди, особу злочинця та особу потерпілого[2].

С. О. Сафронов до елементів криміналістичної характеристики умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень відносить: 1) місце, час, обстановку вчинення злочину; 2) способи готування до злочину; 3) способи вчинення злочину; 4) мотиви і мету злочину; 5) засоби вчинення злочину; 6) сліди злочину (у широкому розумінні); 7) дані про особу, яка вчинила злочин; 8) дані про жертву злочину (потерпілого)[3].

В. Г. Дрозд до елементів криміналістичної характеристики заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень відносить особу потерпілого; спосіб заподіяння тілесних ушкоджень; обстановку вчинення злочину – слідову картину у широкому

---

[1] Боднар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна: дис. … д-ра. філософії: 081 – Право. Київ, 2019. С. 74.

[2] Гусєва, В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2021. С. 198-199.

[3] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 13.

її розумінні; мету і мотив заподіяння тілесних ушкоджень; особу злочинця[1].

Стосовно криміналістичної характеристики умисних вбивств, В. О. Коновалова виділяє її такі елементи, як способи вчинення та приховання, слідову картину, час, місце та обстановку вчинення вбивства, відомості про особу потерпілого та особу злочинця[2]. О. С. Саінчин рекомендує розробляти теоретично та враховувати на практиці такі елементи, як обстановка (час, місце й інші обставини) вчинення убивства; спосіб підготовки, вчинення і спосіб приховання убивства; характеристика особистості злочинця і потерпілого[3].

Значимим орієнтиром для визначення елементного складу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів є й запропонований А. А. Мацолою склад криміналістичної характеристики перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: 1) обстановка вчинення злочину; 2) спосіб вчинення злочину; 3) особливості слідів злочинної діяльності; 4) особливості особистості типових суб'єктів злочину; 5) особливості мотивації винних; 6) типова характеристика потерпілих[4].

Важливим критерієм вибору фактичних ознак посягання, що мають бути відображені у криміналістичній характеристиці кримінального правопорушення, є їх криміналістична значущість. Видаються досить влучними вимоги до таких ознак, запропоновані А. С. Кудіновим. На його думку, елемент криміналістичної характеристики повинен, по-перше – містити інформацію про сліди кримінального правопорушення та впливати на процес її відображення будь яким іншим елементом криміналістичної

---

[1] Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 9.

[2] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 5-49.

[3] Саінчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. С. 31.

[4] Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. С. 7.

характеристики, по-друге – мати значення для наукового й практичного вирішення криміналістичними засобами та методами завдань виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень[1].

Варто погодитися з В. Ю. Шепітьком, який вважає, що криміналістична характеристика сприяє розробленню окремих методик розслідування, побудові типових програм і моделей розслідування кримінальних правопорушень, визначенню напряму розслідування конкретного діяння. Вона слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид правопорушень[2]. Отже, основною метою криміналістичної характеристики є сприяння розслідуванню кримінальних правопорушень. Виходячи із наведеної тези, слід звернути увагу на задачі, які мають вирішуватися при розслідуванні кримінально караних діянь та визначити, яким чином вони співвідносяться з криміналістичною характеристикою.

Чинний КПК України серед завдань кримінального провадження називає повне розслідування та судовий розгляд. Таке положення розвивається нормою ст. 94 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

У науці криміналістиці існують різні підходи щодо об'єднувальної назви таких обставин – обставини, що підлягають з'ясуванню, встановленню, або доказуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень. З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що відсутність єдиної узгодженої позиції науковців щодо терміну, який визначає обставини, що підлягають з'ясуванню (доказуванню, встановленню) при розслідуванні, є показником високого

[1] Кудінов А. С. Розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів; за заг. ред. В. В. Коваленка. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е .О. Дідоренка, 2015. С. 35.

[2] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 423.

рівня зацікавленості цим питанням в наукових колах. Для потреб висвітлення методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів ми вважаємо за доцільне орієнтуватися на термін, що використовує В. А. Журавель – обставини, що підлягають з'ясуванню. На його думку, процедура формування обставин, що підлягають з'ясуванню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування, кримінально правовою та криміналістичною характеристикою певного різновиду кримінально протиправного посягання. При цьому, обставини, що підлягають доказуванню, як структурний елемент окремої криміналістичної методики, є більш широким, ніж предмет доказування в розумінні КПК України[1].

В. П. Бахін усі ознаки криміналістичної характеристики поділяє на дві групи: 1) ознаки, які складають всебічну характеристику певного виду кримінальних правопорушень, дають можливість відмежувати його особливості від інших видів діянь; 2) ознаки, здатні та покликані виконувати функцію забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень[2]. Розвиваючи його думку, Б. В. Щур пише, що обставини, що підлягають з'ясуванню, виконують конститутивну роль у інформаційній моделі кримінального правопорушення, формують його інформаційний портрет, визначають інші ознаки, які у сукупності з першими й становлять собою вичерпну криміналістичну характеристику діяння[3].

Відтак, маємо дві різні, проте не взаємовиключні позиції: В. А. Журавель стверджує, що обставини, що підлягають з'ясуванню формуються, в тому числі, й з огляду на криміналістичну характеристику кримінального правопорушення; Б. В. Щур вважає що перелік ознак

---

[1] Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 13.

[2] Бахин В. П. Криминалистика: проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002. С. 183.

[3] Щур Б. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як складова частина методики розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. *Європейські перспективи : наук.-практ. журн.* 2011. № 2, ч. 2 С. 137.

криміналістичної характеристики у деякій мірі визначається обставинами, що підлягають з'ясуванню. На наш погляд, обидві названі теоретичні конструкції ґрунтуються на реальних ознаках діяння, що пояснює їх взаємну обумовленість.

При цьому, погоджуємося зі вченими, які вважають, що обставини, що підлягають з'ясуванню не можна ототожнювати з криміналістичною характеристикою. Так, М. П. Яблоков зазначає, що предмет доказування не характеризує та не має характеризувати кримінально протиправне діяння тим чи іншим чином, він лише у відповідності до вимог КПК визначає ті задачі, які слід вирішувати у процесі розслідування з метою отримання підстав для постановлення обвинувального вироку[1]. Схожу позицію висловлює й О. В. Пчеліна, яка співвідносить поняття «предмет доказування» та «криміналістична характеристика злочинів» як «завдання» та «варіанти його вирішення за ступенем їх ймовірності»[2].

Відтак, видається, що обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, виступають суттєвим окремим елементом методики розслідування названих діянь. Вважаємо за доцільне приділити їм увагу в межах дослідження основ організації розслідування таких кримінальних правопорушень. В той же час, з огляду на взаємообумовленість криміналістичної характеристики та обставин, що підлягають з'ясуванню, визнаємо останні одним з критеріїв визначення ознак, які мають бути включені до криміналістичної характеристики.

З огляду на загальну спрямованість методики розслідування кримінальних правопорушень на допомогу практиці, вважаємо, що вибір елементів криміналістичної

[1] Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории. *Вестник МГУ. Серия «Право»*. 2000. № 2. С. 10.

[2] Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. С. 32.

характеристики має враховувати думку практичних працівників. Так, за результатами проведеного опитування слідчих НП України щодо доцільності окремого висвітлення в методиці розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів тих чи інших елементів криміналістичної характеристики таких злочинів, 60,4% опитаних обрали обстановку вчинення злочину, 42,6% особу потерпілого, 25,4% особу злочинця та 26,5% типові сліди.

Виходячи з кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів, обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування зазначених деліктів, на основі вивчення доктринальних положень, практики розслідування відповідних посягань та результатів опитування слідчих НП України, нами запропоновано наступну систему елементів, що мають входити до структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів:

1) особа потерпілого;
2) типові способи, сліди та предмет кримінального правопорушення;
3) обстановка кримінального правопорушення;
4) особа правопорушника.

2.2. Особа потерпілого

З точки зору криміналістичної класифікації, найбільш спорідненим та характерним елементом криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень проти журналістів є особа потерпілого.

Особу потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики, у своїх працях досліджували С. В. Давиденко, І. Г. Івасюк, Л. Д. Кокорєв, В. О. Коновалова, В. О. Малярова, Є. С. Назимко, О. І. Резнікова, А. В. Старушкевич, А. М. Удод, Б. Холист, Є. О. Центров, Л. І. Шаповалова, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Юрченко та інші науковці. Втім, типові ознаки особи потерпілого від кримінальних правопорушень проти

журналістів ще не знайшли відображення у криміналістичній літературі.

У загальному вигляді, криміналістичні знання про потерпілого від кримінального правопорушення сьогодні розуміються як система узагальнених наукових положень і рекомендацій із використання відомостей про жертву правопорушення (потерпілого) з метою ефективного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень[1].

Як слушно зазначає В. О. Коновалова, особа потерпілого може змінювати свою роль в криміналістичній характеристиці в залежності від категорії діяння, виду кримінально протиправного посягання, наявності зв'язків між потерпілим та правопорушником, психологічних особливостей потерпілого та його рольових функцій до та під час вчинення кримінального правопорушення[2]. На наш погляд, в контексті розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, особа потерпілого стає ключовим елементом криміналістичної характеристики таких діянь, який породжує кореляційні зв'язки з іншими елементами та дозволяє висувати слідчі версії в умовах, коли інформація про таке правопорушення є досить обмеженою.

Система ознак, що належать до особи потерпілого, має складну структуру. На думку В. Ю. Шепітька, вона охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи чи навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки, відомості про його віктимність[3]. Різноманітні

---

[1] Див.: Резнікова О. І. Формування криміналістичних знань про потерпілого від злочину: історія становлення та розвитку проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* 2013. Вип. 6, том 2. С. 132.

[2] Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 33.

[3] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 428.

соціально-психологічні дані служать цілям розкриття й розслідування злочинів[1].

О. І. Резнікова вважає, що структура елемента «особа потерпілого» криміналістичної характеристики кримінального правопорушення має містити блоки даних про: криміналістично значущі ознаки, властивості та якості потерпілого; його поведінку; зв'язки та відносини з правопорушником. Перший блок даних, на її думку, представлено системою соціальних, психологічних і біологічних даних про ознаки, якості та властивості потерпілого, що об'єднанні у групи: соціально- демографічні, соціально-психологічні дані; відомості про ознаки, якості, властивості, що стали віктимними. Другий блок охоплює характеристику поведінки потерпілого, яка передувала посяганню, була продемонстрована у ході реалізації кримінально протиправного наміру та після посягання. Третій блок містить дані про: знайомство потерпілого і правопорушника, його ступень і обставини; перебування потерпілого у відносинах зі нападником[2].

Відповідно до положень ст. 345^1, ст. 347^1, ст. 348^1 та ст. 349^1 КК України, потерпілим від кримінальних правопорушень проти журналістів може виступати журналіст (в розумінні примітки до ст. 345^1 КК України), або його близькі родичі чи члени сім'ї. Потерпілим від діянь, передбачених ст. 171 КПК України може бути лише журналіст.

Близькі родичі та члени сім'ї журналіста, як потенційні потерпілі від таких кримінальних правопорушень, є дуже широкою категорією осіб. Встановлення кореляційних зв'язків між віком, статтю, іншими ознаками таких осіб, та вірогідністю посягань на них видається недоцільним, адже вибір таких осіб кримінальним правопорушником для нападу продиктований, перш за все, їх родинними зв'язками з журналістом. Також

---

[1] Див.: Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* 2008. Вип. 93. С. 171.

[2] Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. С. 14.

видається ускладненим узагальнення психологічних та соціальних ознак таких осіб з метою їх висвітлення у методиці розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

З іншого боку, потерпілі журналісти є досить виокремленою категорією осіб, вивчення та узагальнення ознак яких має сприяти розслідуванню посягань на них. Виходячи з таких міркувань, вважаємо за доцільне сконцентруватися на дослідженні типових ознак особи потерпілого журналіста, як елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів.

Таким чином, до системи ознак що належать до особи потерпілого від розглядуваних кримінальних правопорушень нами були віднесені: 1) віктимологічні дані; 2) характер зв'язку між потерпілим та правопорушником; 3) психологічні особливості потерпілого.

Важливе місце в системі ознак, що характеризують особу потерпілого займає його віктимологічна характеристика. На думку Є. О. Центрова, криміналістичні віктимологічні дослідження виходять з того, що в ситуації вчинення злочину доказову інформацію (сліди) залишають не лише дії злочинця, а й дії потерпілого[1]. В. О. Коновалова, підходячи до питання віктимності потерпілого в рамках криміналістичної характеристики, додає до традиційної віктимної поведінки потерпілого систему його поведінкової спрямованості, що формується як особистими якостями потерпілого, так і впливом на нього злочинної ситуації[2]. Віктимологічні дані, достатньо відстежені та статистично оброблені, також можуть стати інформаційною базою для побудови типових версій початкового етапу розслідування[3].

---

[1] Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. … док. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1993. С. 19.

[2] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 35.

[3] Див.: Коваленко В. В., Коваленко А. В. Значення віктимологічних даних для побудови типових криміналістичних версій. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності : матер. наук.-практ. конферен.*

Дослідження віктимності особи, як в рамках побудови методики розслідування кримінального правопорушення, так і під час розслідування у конкретних провадженнях, здійснюється за допомогою віктимологічного аналізу. У спеціальній літературі віктимологічний аналіз визначають як планомірну та цілеспрямовану діяльність слідчого, прокурора, судді зі збирання, вивчення та оцінки відомостей про особу потерпілого, його поведінку до, підчас та після вчинення кримінального правопорушення, коло його зв'язків, відносини з правопорушником з метою використання отриманої інформації для визначення найбільш ефективних тактичних прийомів проведення слідчих та судових дій, а також виконання завдань розслідування кримінального правопорушення[1].

Б. Холист[2], В. Ю. Шепітько[3], В. О. Коновалова[4] серед багатьох проявів віктимності виділяють безособову, або професійну (соціальну) віктимність, що обумовлена виконанням особою професійних функцій або соціальної ролі. О. Ю. Юрченко такий вид віктимності називає статусним. На думку даної авторки, таку віктимність проявляють ті жертви злочинів, поведінка яких має нейтральний або позитивний характер, але призводить до завдання шкоди, зокрема мова йде про осіб, чиє службове або суспільне становище викликає підвищену зацікавленість правопорушників (підприємці, банкіри, депутати, журналісти та ін.)[5].

(м. Миколаїв, 29 травн. 2015 р.). Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015. С. 74.

[1] Див.: Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 99.

[2] Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1984. Вып. 41. С. 73-77.

[3] Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український); за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. С. 51.

[4] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 36.

[5] Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерплих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 18 с.

Видається, що саме професійна віктимність є основною причиною вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів та джерелом формування мотиву порушника. Проте, професійну віктимність не можна ототожнювати з професійним статусом особи. Потерпілими від кримінальних правопорушень проти журналістів можуть бути як самі журналісти, що мають власні віктимні ознаки, так і члени їх сімей та близькі родичі, що стають жертвами кримінально протиправних посягань через діяльність журналіста. Виходячи з цього, вважаємо, що саме професійна діяльність журналіста виступає основною ознакою віктимологічної характеристики особи потерпілого від кримінальних правопорушень проти журналістів.

Про це свідчить і формулювання статей 345[1], 347[1], 348[1], а також 171 КК України, що встановлюють обов'язковий зв'язок кримінально караних посягань проти журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Таким чином, вказаний зв'язок виступає обставиною, що підлягає обов'язковому доказуванню під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Більше того, встановлення взаємозв'язку посягання проти журналіста з його професійною діяльністю має велике значення для правильної попередньої кваліфікації діяння та прийняття рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Віктимність, як елемент характеристики особи потерпілого, тісно пов'язана зі зв'язками між жертвою та правопорушником. Є. О. Центров запропонував класифікацію таких зв'язків у залежності від часу їх виникнення; від характеру взаємодії жертви та злочинця; та від обставин виникнення зв'язку[1].

Застосовно до кримінальних правопорушень проти журналістів, за часом виникнення зв'язок може виникати до вчинення діяння (наприклад, коли діяння злочинця є реакцією на результати праці журналіста – публікації,

[1] Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. … док. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1993. С. 27.

чернетки тощо), або безпосередньо перед початком вчинення кримінального правопорушення (коли діяння є безпосередньою реакцією на конкретні дії журналіста зі збору інформації та підготовки свого матеріалу – здійснення фото- відеозйомок, опитування осіб тощо)[1]. Виходячи з цього, пропонуємо для потреб віктимологічного аналізу виділити наступні етапи професійної діяльності журналіста:

1) підготовчий – полягає у первинному зборі та аналізі журналістом інформації, найбільшою мірою проявляється в інтелектуальній діяльності щодо вибору спрямованості, теми, цілей, методів майбутньої журналістської діяльності;

2) оперативний – здійснення журналістом конкретних дій зі збору та обробки інформації, включає також редакційну діяльність та публікацію матеріалів;

3) подальший етап – починається з моменту, коли майбутній правопорушник (безпосередньо, або через третіх осіб) отримує відомості про проміжні, або після публікації кінцеві результати журналістської діяльності, і включає в себе реакцію правопорушника, третіх осіб на такі відомості.

Слід зазначити, що початок третього етапу пов'язується з початком формування кримінальної спрямованості у свідомості майбутнього правопорушника. З точки зору журналіста, його професійна діяльність на подальшому етапі не завжди зазнає якихось змін порівняно з попередніми етапами.

На кожному з розглянутих етапів професійна діяльність журналіста відбивається у слідовій картині кримінального правопорушення. На підготовчому етапі більшість слідів є ідеальними і відображуються у пам'яті журналіста та осіб, з якими він обговорює свою діяльність. Рідше утворюються матеріальні сліди – записи у чернетках, щоденниках. Оперативний етап характерний створенням журналістом більшої кількості матеріальних слідів – текстів, фото-, відео-,

[1] Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. № 4 (72). С. 221.

звукозаписів тощо. На подальшому етапі журналістська діяльність відбивається у свідомості майбутнього правопорушника, проте такі ідеальні сліди можуть в подальшому знайти свій вираз і у матеріальних слідах – повідомленнях, листах, записах тощо.

За характером взаємодії, при реалізації більшості форм перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), насильстві щодо журналіста (ч. 2, 3, 4 ст. 345[1]), посяганні на життя журналіста (ст. 348[1]), захопленні журналіста як заручника (ст. 349[1]) взаємодія між правопорушником та жертвою є безпосередньою (контактною). При вчиненні погроз щодо журналіста (ч. 1 ст. 345[1]) та умисного знищення або пошкодження майна журналіста, така взаємодія може бути опосередкованою (неконтактною).

Цікавим є питання щодо обставин виникнення зв'язку між правопорушником та потерпілим від кримінального правопорушення проти журналіста, які Є. О. Центров пов'язує з наявністю чи відсутністю конфліктних взаємин між ними до скоєння правопорушення, розвитком таких взаємин та впливом майбутньої жертви на механізм виникнення кримінальної спрямованості у майбутнього правопорушника[1]. Склади перелічених кримінальних правопорушень, сформульовані як умисні діяння, обов'язково пов'язані з професійною діяльністю журналіста. Таким чином, на момент вчинення посягання злочинець усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання. Отже, чітко проявляється конфліктне ставлення правопорушника до журналіста та його професійної діяльності. В той же час, сам журналіст, частіше за, все не має конфліктної спрямованості, адже виконує свої професійні обов'язки в рамках закону, проте може усвідомлювати, що його діяльність здатна провокувати конфліктне ставлення до нього з боку інших осіб.

[1] Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. … док. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1993. С. 27.

Відтак, характер зв'язків між потерпілим та правопорушником дозволяє зробити висновок, що саме професійна діяльність журналіста виступає чинником віктимності жертви та однією з причин вчинення кримінального правопорушення. При цьому, професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики особи потерпілого від кримінальних правопорушень проти журналістів, здійснює суттєвий вплив на зв'язок між потерпілим та нападником, механізм та момент формування кримінальної спрямованості (вини у формі прямого умислу) у правопорушника, слідову картину кримінального правопорушення.

Аналіз віктимологічної характеристики журналіста дає змогу прийти до висновку, що в сучасних умовах журналісти піддаються реальній загрозі посягань через свою професійну діяльність. Відтак, видається помилковою позиція К. М. Буряк щодо недоцільності криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів, яку названий автор безпідставно обґрунтовує відсутністю «особливих тисків на дану категорію потерпілих», та відсутністю зростання «кількісної динаміки потерпілих осіб»[1].

Доцільно окремо зазначити, що зв'язок між потерпілим близьким родичем чи членом сім'ї журналіста та правопорушником найчастіше виникає лише в момент вчинення делікту. До того моменту, формується зв'язок правопорушника з журналістом, з професійною журналістською діяльністю якого пов'язано вчинення діяння.

Слід звернути увагу на психологічні особливості, моральні якості та професійні навички журналістів, як потенційних потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів. Відомості про такі ознаки можуть допомогти слідчому, дізнавачу у побудові версій щодо поведінки потерпілого до та під час вчинення щодо нього правопорушення, а також у прогнозуванні його поведінки на етапі досудового розслідування. Виходячи з цього, доцільно

[1] Буряк К. М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. №. 4. С. 137.

вивчити якості, що притаманні журналісту як представнику своєї професії.

Ціннісні орієнтири, моральні якості та еталони поведінки професійного журналіста визначені актами журналістських об'єднань та профспілок. Прикладом такого акту є Декларація принципів поведінки журналістів, прийнята Міжнародною федерацією журналістів як кодекс принципів, яких повинні дотримуватися працівники засобів масової інформації, що займаються збиранням, передачею, поширенням, коментуванням новин і описом подій. Відповідно до неї, повага правди і права суспільства знати правду – перша заповідь журналіста; журналіст повинен відстоювати принцип свободи збирання і публікації новин, а також право неупередженого коментування і критики; журналіст зобов'язаний передавати лише вивірені факти, та не може приховувати суспільно важливу інформацію, фальсифікувати, спотворювати документи тощо[1].

На рівні нашої держави, норми етики журналістів врегульовані Кодексом етики українського журналіста. Даний акт проголошує свободу слова та висловлювань невід'ємною складовою діяльністю журналіста, а служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства – порушенням етики журналіста. Окрім свободи та незалежності журналіста, Кодекс ставить перед ним вимоги бути неупередженим, поважати права інших осіб та суспільства в цілому; не допускається плагіат або висвітлення завідомо невірної інформації[2].

О. А. Кривопишина характеризує темперамент співробітників ЗМІ (співвідношення індивідуальних властивостей особи, пов'язаних з динамікою психічної діяльності) наступним чином. Серед журналістів є і холерики – активні, сильні, але неврівноважені люди, меланхоліки –

---

[1] Див.: Декларація принципів поведінки, прийнята на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954 р.), зі змінами на 18-му всесвітньому Конгресі МФЖ (Хельсингьор, 2-6 червня 1986 р.) / Сайт національної спілки журналістів України URL: http://nsju.org/page/204.

[2] Див.: Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З'їзді журналістів-підписантів Кодексу / Сайт національної спілки журналістів України. URL: http://nsju.org/page/196.

ранимі, що глибоко переживають, але мляво сприймають оточення, флегматики – незворушні, урівноважені, такі, що володіють завидною постійністю. Більшість, на погляд фахівців, сангвініків. Вони володіють хорошою реакцією, легко відгукуються на те, що відбувається навколо, швидше справляються з неприємностями, якими рясніє напружена репортерська професія. Також, авторка наводить перелік необхідних журналісту здібностей та навичок: базисні характеристики (інтелект, емоційність, воля), соціальні (здатність до праці, творчості, особового розвитку), професійні (пізнавальні, проектні й комунікативні). Крім того, сучасному працівникові ЗМІ властиві дослідницькі, акторські, режисерські, комунікативні, організаторські та комерційні нахили[1].

Втім, слід пам’ятати, що перелічені моральні та психологічні ознаки журналіста є еталонними, такими, до яких журналісти мають прагнути. На практиці, представники даної професії можуть володіти як неповним спектром перелічених ознак, так і цілим рядом негативних рис характеру.

Як і представники більшості інших професій, журналісти піддаються дії професійної деформації. В спеціальній літературі професійна деформація особистості визначається як комунікативне і соціально-психологічне явище, в основі якого лежать комунікативні процеси, що відбуваються в середовищі, де діє особистість-професіонал, і що призводять до взаємопов'язаних змін психологічних рис особистості і структури її професійної діяльності[2].

Для журналістів, з часом, як і для вчителів, стає характерною авторитарність, категоричність суджень, менторський тон; журналісти часто маніпулюють аудиторією,

---

[1] Кривопишина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напряму 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання. Суми : СумДУ, 2010. С. 17.

[2] Див.: Колянов А. Ю. Профессиональные деформации политического журналиста: природа, классификация, профилактика. *Известия СПбГЭТУ «ЛЭТИ»*. 2007. С. 32.

створюють і нав'язують певну картину світу[1]. Внаслідок професійної деформації журналіст може некритично ставитися до отриманої з ексклюзивних джерел інформації, орієнтуючись на її скандальність. На рівні соціальних деформацій спостерігається нестійкість ціннісних установок. На особистісному рівні журналісти розглядають людей як «типового представника» цільової аудиторії, абстрагуючись від його індивідуальних особливостей, потреб, проблем[2].

Вважаємо за доцільне також дослідити умови праці і режим праці середньостатистичного журналіста. Л. Г. Світич називає наступні характерні журналістській професії умови праці: ненормований робочий день, підвищену оперативність та інтенсивність праці, нерівномірність трудового ритму, складність роботи з джерелами інформації, високий рівень психологічної напруги, стресовість, відрядження і роботу в екстремальних умовах, ситуаціях підвищеного ризику, небезпеки для життя і здоров'я, конфлікти і труднощі у взаємовідносинах з владою, політичними і комерційними структурами, з власниками, керівниками редакцій, можливість судових процесів, підкупи і переслідування журналістів[3]. О. В. Петрик наводить психологічні характеристики професійної діяльності журналістів, зокрема творчий, динамічний характер роботи, швидкий темп, оперативність, високий рівень психологічних навантажень, з переважаючою розумовою діяльністю, що реалізується журналістським твором[4].

---

[1] Див.: Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике. *Журналист. Социальные коммуникации*. 2015. № 1-2 (17-18) 2015. С. 9.

[2] Див.: Терехова О. В. Профессиональные деформации у студентов-журналистов: к теории вопроса. *Инновационный потенциал психологии в развитии человека XXI века. Сборник материалов Межрегиональной научно-практической конференции с международным участием 25–27 июня 2009 г.* Владивосток : Издательство ВГУЭС, 2009. С. 58.

[3] Свитич Л. Г. Феномен журнализма / Л. Г. Свитич ; под ред. проф. Я. Н. Засурского. Москва : Факультет журналистики МГУ, 2000. С. 146.

[4] Петрик О. Психологічні особливості професійної діяльності журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культура та соціальні комунікації»*. 2009. Вип. 1. С. 142.

Високий рівень фізичного та психологічного навантаження стають чинниками професійної деформації, можуть вплинути на можливість журналіста сприймати обставини кримінального правопорушення, на його поведінку та реакції на поведінку інших людей. У зв'язку з цим, рекомендуємо практичним працівникам з'ясовувати умови роботи потерпілого журналіста, з метою встановлення його психологічного стану до та під час посягання на нього.

Недостатня кількість виявлених та розкритих кримінальних правопорушень проти журналістів в нашій країні не дає можливості зробити однозначні висновки про гендерну належність типового потерпілого від такого правопорушення. Проте, занепокоєння викликає світова тенденція нападів на жінок-журналістів. Зокрема, Міжамериканська комісія з прав людини (автономний та уповноважений орган Організації американських держав), констатує, що в країнах Північної та Південної Америки насильство, скоєне відносно журналістів жіночої статі у зв'язку з їх роботою, має особливі характеристики, обумовлені соціальними упередженнями щодо статі та дискримінацією, якої традиційно зазнають жінки. Узагальнення Комісією відомостей про такі напади свідчить, що подібне насильство проявляється в різних формах, від вбивства до сексуального насильства, включаючи сексуальні домагання, залякування, зловживання владою, а також погрози через статеву належність[1]. Видається, що слідчим та дізнавачам під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів жіночої статі, слід звертати увагу на можливу наявність дискримінаційних мотивів у нападника та ретельно перевіряти наявність таких ознак.

[1] Див.: Catalina Botero Marino Violence against journalists and media workers: inter-american standards and national practices on prevention, protection and prosecution of perpetrators / Catalina Botero Marino / Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression Inter-American Commission on Human Rights. 2013 С. 156. URL: http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/2014_04_22_Violence_WEB.pdf.

2.3. Типові способи, сліди та предмет кримінального правопорушення

Спосіб вчинення кримінального правопорушення є комплексним елементом і включає в себе способи готування до кримінально протиправного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування)[1], які можна також розглядати, як етапи вчинення кримінально караного діяння.

Загально визнаним є визначення даного поняття, запропоноване Г. Г. Зуйковим у редакції Р. С. Бєлкіна: спосіб вчинення злочину – це система дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особистості, які можуть бути пов'язані з вибірковим використанням відповідних знарядь або засобів і умов місця й часу, та об'єднаних загальним злочинним задумом. Слід зазначити, що Р. С. Бєлкін допускав самостійне існування способу приховування, що не входить в структуру способу його здійснення, у випадку коли не всі зазначені стадії охоплюються єдиним кримінальним замислом[2]. При цьому, можна погодитися з аргументами А. С. Князькова, який вважає, що наведене визначення способу вчинення не може застосовуватися до необережних кримінальних правопорушень. Питання допустимості визначення способу вчинення необережного діяння сьогодні лишається дискусійним[3]. Але, з огляду на умисний характер кримінальних правопорушень проти журналістів, видається доцільним розглянути способи вчинення таких злочинів виходячи з запропонованого Г. Г. Зуйковим та Р. С. Бєлкіним розуміння зазначеного поняття.

---

[1] Див.: Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 6; Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 424.

[2] Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. С. 352.

[3] Князьков А. С. Криминалистическая характеристика преступления в контексте его способа и механизма. Вестн. Том. гос. ун-та. Право. 2011. № 1. С. 54.

В першу чергу звернемо увагу на особливості підготовки до вчинення такого діяння. Нами вже відмічалося, що кримінальні правопорушення проти журналістів є умисними діяннями, які характеризуються прямим умислом, поєднаним зі спеціальним мотивом, що полягає у вчиненні правопорушенням у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Ми також зазначали, що подальший етап професійної журналістської діяльності (з точки зору віктимологічного аналізу) пов'язано з моментом, коли майбутній правопорушник (безпосередньо, або через третіх осіб) отримує відомості про проміжні, або після публікації кінцеві результати журналістської діяльності. При цьому, у ряді випадків, напад є миттєвою реакцією на професійну журналістську діяльність, об'єктом якої є сам нападник або інші особи. Питання, щодо наявності підготовчого етапу у подібних діяннях, умисел на вчинення яких виник раптово (імпульсивних правопорушеннях), є спірним.

В. О. Коновалова вважає, що підготовчий етап (момент) притаманний, у тому числі, й імпульсивним кримінально караним діянням, хоча й мало відслідковується, адже існує у зжатому вигляді (миттєві підготовчі дії: злочинець шукає знаряддя злочину, обирає місце нанесення травми, продумує власну безпеку). На думку автора, це пов'язано з психологією мотиву злочину, а саме з обдуманими діями злочинця, що викликані рефлексом збереження власного життя[1]. Найбільш яскраво такі дії прослідковуються у насильницьких злочинах.

Так, у випадку кримінальних правопорушень проти журналістів, незалежно від моменту виникнення кримінального умислу, правопорушник має уявити, спланувати свої дії, а також передбачити суспільно небезпечні наслідки своїх дій, що проявляються у впливі на законну професійну діяльності журналіста та на додатковий безпосередній об'єкт посягання (що виражається у побоях, тілесних ушкодженнях тієї чи іншої тяжкості, смерті

[1] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 11.

потерпілого, обмеженні його волі чи пошкодженні або знищенні його майна). Комплексний, складний характер наслідків від такої категорії правопорушень виключає можливість повністю спонтанних дій нападника. Отже, підготовчий етап у тій чи іншій формі притаманний переважній більшості кримінальних правопорушень даної категорії.

Тривалість, складність та особливості підготовчого етапу правопорушення залежать від моменту виникнення кримінального задуму у правопорушника, та часу, що минув з такого моменту до вчинення діяння. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів такий зв'язок можна виявити через встановлення конкретного прояву журналістської діяльності, що став приводом для вчинення правопорушення.

Так, наприклад, як було встановлено вироком Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к, Особа 1 прибув на місце складення працівниками Дорожньо-патрульної служби адміністративного протоколу про порушення його знайомим, Особою 7, Правил дорожнього руху. Факт порушення Правил дорожнього руху та складання відповідного адміністративного протоколу фіксувався знімальною групою телеканалу «2+2» у складі журналіста, оператора та водія на законних підставах. Після усвідомлення факту здійснення професійної журналістської діяльності, об'єктом якої стала Особа 7, у Особи 1 виник намір, спрямований на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, який був реалізований шляхом відштовхування журналіста та оператора у поєднанні із застосуванням до них брутальної лайки. Коли журналісти відмовилися припинити професійну журналістську діяльність, у Особи 1 виник намір на заподіяння учаснику знімальної групи, а саме оператору, легких тілесних ушкоджень у зв'язку з його професійною журналістською діяльністю. Реалізовуючи вказаний вище намір, Особа 1, усвідомлюючи та свідомо припускаючи можливі наслідки своїх дій, підійшовши до оператора зазначеної знімальної

групи, умисно наніс йому удар ногою в спину, в район поперекової ділянки, чим спричинив останньому умисне легке тілесне ушкодження[1].

Отже, правопорушник довідався про здійснення професійної журналістської діяльності щодо його знайомого на оперативному етапі такої діяльності. Оскільки окреслена діяльність суперечила його інтересам, у винного виник злочинний умисел спочатку на перешкоджання такій діяльності (ст. 171 КК України), а згодом на заподіяння журналісту легких тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням ним професійної журналістської діяльності (ч. 2 ст. 345 КК України). Виникнення злочинного умислу та його реалізацію розділяє короткий проміжок часу. Підготовчий етап злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, мав місце у зжатому вигляді та проявився у виборі злочинцем способу нанесення тілесних ушкоджень та частини тіла журналіста, відносно якої будуть нанесені ушкодження. Зокрема, удар ногою був нанесений у спину оператора, що б ефективно перешкодити його професійній журналістській діяльності і в той же час уникнути спротиву від нього.

Інший типовий випадок характеризується тим, що правопорушник дізнається про факт здійснення професійної журналістської діяльності, що суперечить його інтересам на її початковому або оперативному етапі, але з тих чи інших причин не реагує одразу після виникнення кримінального наміру. У більшості випадків такого типу, правопорушник не є очевидцем професійної журналістської діяльності, а дізнається про неї від третіх осіб, або шляхом ознайомлення з її матеріальними виразами. Тоді підготовчий етап вчинення діяння полягає у збиранні інформації про журналіста, з'ясуванні можливого часу та місця здійснення нападу та безпосередньому виборі способів та засобів здійснення такого нападу.

---

[1] Див.: Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643.

Аналогічно, досить складним та чітко вираженим є підготовчий етап кримінальних правопорушень проти журналістів у випадках, коли правопорушник є очевидцем здійснення професійної журналістської діяльності, але через побоювання щодо своєї безпеки чи безкарності не здійснює злочинний напад на журналіста відразу, а відкладає до більш зручного моменту. В таких ситуаціях підготовчий етап кримінального правопорушення проявляється у тих самих діях, які виконує порушник, що не є очевидцем професійної журналістської діяльності.

Практичної реалізації такі закономірності набувають у можливості за інформацією про підготовчі дії правопорушника зробити припущення щодо характеру та етапу журналістської діяльності, що стала причиною правопорушення, і навпаки, за інформацією про таку діяльність зробити припущення щодо характеру підготовчих дій нападника та в подальшому і про його особу.

Типові способи вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів відрізняються для кожного типу посягання. Передбачені ч. 1 ст. 345[1] КК України погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності можуть здійснюватися безпосередньо чи опосередковано (з використанням засобів зв'язку, мережі інтернет). Безпосередні погрози злочинець висловлює журналісту усно при зустрічі. У більшості випадків таке діяння виступає негайною реакцією правопорушника на здійснювану журналістом професійну діяльність. Рідше правопорушник ознайомлюється з результатами такої діяльності (публікаціями, сюжетами), після цього з'ясовує місце роботи чи проживання журналіста або його члена сім'ї, близького родича, прибуває у таке місце, зустрічає особу та висловлює усно свою погрозу.

Опосередковані погрози можуть висловлюватися під час телефонних дзвінків, у листах, повідомленнях на електронну

пошту, повідомленнях та коментарях у соціальних мережах, в коментарях під новинами та сюжетами на сайтах медіа тощо.

Способи, засоби та знаряддя вчинення посягань на життя та здоров'я журналістів у цілому відповідають способам, засобам та знаряддям вчинення побоїв, умисних заподіянь тілесних ушкоджень та умисних вбивств, відрізняючись за тяжкістю ушкоджень, що наносяться потерпілому.

Способом заподіяння побоїв (які визначаються як заподіяння багаторазових ударів[1], що завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень[2], найчастіше є завдання ударів руками чи ногами в тулуб, обличчя потерпілого.

Характеризуючи способи заподіяння легких або середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, застосуємо класифікацію, запропоновану С. О. Сафроновим[3] з деякими застереженнями. Так, за формою діяння, заподіяння тілесного ушкодження шляхом дії значно превалює над заподіянням ушкодження шляхом бездіяльності. За методом діяння – переважно заподіяння ушкоджень із застосуванням фізичної сили злочинця, або із застосуванням спеціальних знарядь. За методом впливу – безпосередній вплив. Запропонований даним автором класифікаційний критерій «характер виду травматичного впливу» видається нам дещо невдалим, через занадто громіздку назву. Доцільніше сформулювати його як вид травматичного впливу. Отже, за видом травматичного впливу, найбільш характерними для заподіяння журналістам тілесних ушкоджень є удар, поштовх, ламання.

Знаряддями, притаманними такому типу посягань, є палиці, металеві труби, біти тощо. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень додатково характеризуються використанням

[1] Див.: Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. МОЗ України; Наказ, Правила від 17.01.1995 № 6. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95.

[2] Див.: Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

[3] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 24.

злочинцем холодної та/або вогнепальної зброї, транспортних засобів як знарядь злочину.

При умисних вбивствах, у більшості випадків спосіб вчинення злочину обирається злочинцем виходячи з наслідків, до яких він прагне, тобто до позбавлення життя іншої особи. Основними способами вчинення посягань на життя журналістів є удушення, удари палицями, бітами, металевими трубами по життєво важливим частинам тіла та органам, застосування холодної та вогнепальної зброї, вибухових пристроїв.

Способи навмисного знищення майна журналіста залежать від обраного правопорушником предмету посягання.

В абсолютній більшості випадків правопорушники знищують чи пошкоджують технічні засоби, знаряддя здійснення журналістської діяльності – камери, мікрофони, диктофони, рекордери, ноутбуки тощо. Такі діяння зазвичай є негайною реакцією правопорушника на здійснення журналістом професійної діяльності. Нападники застосовують фізичну силу щоб розбити техніку, вирвати її з рук журналіста та жбурнути на землю, плескають на неї водою з метою спричинити коротке замикання тощо. Так, наприклад, вироком Богунського районного суду м. Житомира від 21.09.2016 року до кримінальної відповідальності за умисне знищення майна журналіста було притягнуто особу, яка застосовуючи фізичну силу вирвала з рук журналіста радіосистему для презентацій марки Sennheiser SKM100-835 G3-D-X (базу для мікрофона), при цьому пошкодивши останню, внаслідок чого вона прийшла в неробочий стан. Після того обвинувачений вихопив з рук іншого журналіста мікрофон та тримаючи у руках базу від нього покинув місце події. Висновком судової товарознавчої експертизи було встановлено що описане діяння завдало матеріальних збитків на суму 6350 грн[1].

[1] Вирок Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/1778/16-к від 21.09.2016 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61482835.

Дещо рідше предметом посягання виступає інше майно потерпілих: транспортні засоби, нерухомість (квартири, будинки), побутові прилади тощо. Такі категорії майна як правило пошкоджуються шляхом підпалу[1], з використанням вибухових пристроїв, шляхом облиття кислотою тощо. Подібні посягання є відкладеною у часі реакцією правопорушника на результати журналістської діяльності, таким злочинам в більшості випадків передує ретельна підготовка.

Спосіб захоплення журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї як заручників містить дві складові: власне захоплення особи як заручника та висловлення (передача) вимоги до журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Перша складова такого способу може реалізовуватися у двох основних формах. Одна з них полягає у тому, що журналіст самостійно прибуває до певного місця (приміщення, території) з метою здійснення своєї професійної діяльності. Така діяльність незаконно припиняється правопорушником, який обмежує волю журналіста, не дозволяє йому покинути відповідне приміщення чи територію та усно висловлює свої вимоги до захопленого: видалити записані матеріали, відмовитися від їх публікації тощо. Таким чином, перша форма захоплення журналіста як заручника є негайною реакцією злочинця на журналістську діяльність та може застосовуватися лише безпосередньо до особи, яка здійснює відповідну діяльність.

Друга форма реалізується злочинцями шляхом цілеспрямованого захоплення журналіста (або його члена сім'ї чи близького родича) як заручника та є відкладеною у часі реакцією на певні прояви журналістської діяльності. Такому діянню передує ретельна підготовка: правопорушник має з'ясувати місце проживання чи перебування потерпілого, підготувати транспортний засіб для переміщення захопленого та приміщення для його утримання. Особа може бути захоплена шляхом нанесення їй тілесних ушкоджень чи

[1] Див.: Вночі спалили автомобіль програми журналістських розслідувань «Схеми», який належить водію проєкту. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-pidpal-avto/30787487.html

висловлення погроз, як з використанням зброї, так і без. У випадках, коли потерпілим є сам журналіст, вимоги вчинити або утриматися від вчинення певних дій висловлюються йому безпосередньо. У випадках захоплення члена сім'ї чи близького родича журналіста, вимоги передаються останньому з використанням засобів зв'язку.

Способи перешкоджання професійній діяльності журналіста є найбільш розгалуженими та відрізняються залежно від передбачених ст. 171 КК України форм вчинення кримінального правопорушення. Перша форма передбачена ч. 1 ст. 171 КК України та полягає у незаконному вилученні зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконній відмові у доступі журналіста до інформації, незаконній забороні висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само у будь-якому іншому умисному перешкоджанні здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Такі дії можуть бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 171 КК України тільки у випадках, якщо вони не підпадають під ознаки інших кримінальних правопорушень проти журналістів.

Друга форма передбачена ч. 2 аналізованої статті та полягає у впливі у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідуванні журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю. Такі вплив або переслідування не мають бути пов'язані з погрозами чи застосуванням насильства до журналіста, його члена сім'ї чи близького родича, адже описані дії кваліфікуються за ст. 345[1], 348[1] КК України.

Приховування кримінального правопорушення в спеціальній літературі розуміють як діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування і фальсифікації слідів злочину і злочинця[1]. На думку

---

[1] Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. С. 364.

М. В. Даньшина, приховування кримінально караного діяння завжди здійснюється в динаміці, під впливом тих чи інших внутрішніх і зовнішніх факторів[1]. Видається, що зовнішні фактори, які впливають на рішення правопорушника про приховування діяння, можливо дослідити та узагальнити в рамках розробки криміналістичної характеристики такого кримінального правопорушення.

Більшість кримінальних правопорушень проти журналістів, що проявляються у формі перешкоджання професійній діяльності журналіста, пошкодження чи знищення його майна, побоїв, заподіяння легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, вчиняються в умовах очевидності, за присутності інших осіб. В таких ситуаціях діяння практично не може бути приховане правопорушником. Крім того, значний обсяг посягань відбувається безпосередньо під час здійснення журналістом його професійної діяльності, у тому числі в складі журналістської бригади чи групи, або поряд з іншими журналістами, які теж здійснюють свою діяльність на місці майбутнього правопорушення. Таким чином інші журналісти стають свідками або потерпілими від посягань правопорушника, а саме посягання може бути зафіксоване за допомогою аудіо- відео- техніки. У зазначених випадках етап приховування кримінального правопорушення, як правило, відсутній.

Більш серйозні посягання, такі як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, замах на вбивство або вбивство, знищення майна загально небезпечним способом та захоплення журналіста як заручника частіше здійснюються в умовах неочевидності та супроводжуються намаганням правопорушника приховати своє діяння.

В. В. Тіщенко називає наступні способи приховування вбивства: знищення злочинцем слідів перебування на місці вбивства; приховування чи знищення знарядь злочину, речей злочинця чи потерпілого; приховування трупа, його

[1] Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Хакрів, 2000. С. 6.

розчленування; створення неправдивого алібі[1]. Усі перелічені способи можуть бути використані злочинцями для приховування посягань на життя та здоров’я журналістів.

Одним із способів приховування категорії кримінальних правопорушень, що вивчаються, є інсценування. Як пише В. В. Семеногов, злочинець обирає такі варіанти інсценування і супутнього йому поводження, які найбільше переконували б слідство в тій версії, що була сформульована ним (убивцею)[2]. Посягання на життя та здоров’я журналістів можуть маскуватися під злочини проти власності, самогубство потерпілого, нещасний випадок тощо.

Слід зупинити увагу на способі приховування кримінального правопорушення, який є притаманним саме посяганням, що нами вивчаються. Мова йде про зміну, приховування чи знищення правопорушником результатів професійної журналістської діяльності, що стала причиною посягання. Найбільш розповсюдженим проявом такої діяльності є пошкодження аудіо- чи відео- техніки, за допомогою якої журналіст зафіксував ознаки нападника, носіїв інформації, які містять результати діяльності журналіста. Характерний приклад подібних дій було зафіксовано вироком Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014 року: в процесі нападу групи осіб на двох журналістів, які здійснювали свою професійну діяльність, один з нападників почав хапатися за об'єктив фотокамери потерпілого фотокореспондента з метою недопущення документування останнім його протиправних дій; інший нападник вибив з рук другого потерпілого мобільний телефон, за допомогою якого останній здійснював фіксацію протиправних дій нападників, внаслідок чого мобільний телефон був розбитий, а один з

[1] Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. С. 9-10.

[2] Семеногов В. В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. С. 29.

потерпілих у результаті нападу отримав легкі тілесні ушкодження[1].

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість кримінальних правопорушень проти журналістів характеризуються неповною структурою способу вчинення. Підготовка до вчинення таких діянь обов'язково включає вибір правопорушником способів та засобів реалізації власного задуму щодо незаконного впливу на професійну діяльності журналіста та заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень тієї чи іншої тяжкості, чи смерті потерпілому, висловлення йому погроз, пошкодження його майна, захоплення потерпілого як заручника чи перешкоджання діяльності журналіста у інших формах. Способи, засоби та знаряддя вчинення кримінально караних діянь, що досліджуються, в цілому відповідають способам, засобам та знаряддям вчинення погроз, побоїв, умисних заподіянь тілесних ушкоджень та умисних вбивств, умисного знищення або пошкодження майна та захоплення людини як заручника відповідно. Способи перешкоджання професійній діяльності журналіста залежать від форми вчинення такого правопорушення. Найбільш характерними для заподіяння журналістам тілесних ушкоджень є удари, поштовхи, ламання за допомогою рук та ніг нападника, палиць, металевих труб, біт тощо. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вбивство або замах на вбивство додатково характеризуються використанням злочинцем холодної та/або вогнепальної зброї, транспортних засобів як знарядь злочину. Приховування кримінального правопорушення найбільш притаманне кримінальним правопорушенням проти журналістів, що вчиняються в умовах неочевидності.

Сліди кримінально караного діяння виступають цінним джерелом інформації про подію кримінального правопорушення проти журналіста. Теоретичні аспекти типових слідів, як елементу криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, досліджували

[1] Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. / Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425.

В. Ю. Агібалов, Р. С. Бєлкін, А. Г. Волеводз, В. Г. Дрозд, Д. Д. Заєць, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, М. В. Салтевський, С. О. Сафронов, А. Смушкін, Є. О. Центров та інші. Проте, типові сліди кримінальних правопорушень проти журналістів потребують окремого дослідження та висвітлення.

М. В. Салтевський сліди в широкому розумінні визначає як зміни в природному середовищі або суспільстві, внесені суб'єктом кримінально протиправної діяльності, що являють собою матеріальні та ідеальні продукти соціальної діяльності взагалі та злочинної зокрема. У вузькому (трасологічному) розумінні, автор визначає сліди як продукт контактної чи безконтактної енергетичної взаємодії[1]. На думку Б. Є. Лук'янчикова та Є. Д. Лук'янчикова, сліди кримінального правопорушення у широкому розумінні, як будь-які відображення події, є результатом взаємодії (безпосередньо або опосередковано) з оточуючим середовищем[2]. Дещо конкретніше формулює свою точку зору Є. О. Центров, який вважає що поняття «сліди злочину» є більш ємким, ніж поняття «сліди злочинця», та включає в себе і сліди злочинця, і сліди потерпілого, а також сліди, що залишилися на потерпілому, злочинці та матеріальній обстановці у результаті взаємодії усіх зазначених об'єктів. На його погляд, сліди злочину у широкому розумінні – це сліди, що свідчать чи можуть свідчити про злочин, чи конкретну особу (осіб), які приймали участь у його вчиненні[3]. Схожої позиції дотримується й Д. Д. Заєць, на думку якого, сліди кримінальних правопорушень це різноманітні зміни, які вносяться ними в навколишню обстановку[4].

---

[1] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник : у 2-х ч. ч. 1. Харків : Консум, Основа, 1999. С. 39.

[2] Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1999. № 4. С. 79.

[3] Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Издательство московского университета, 1988. С. 74.

[4] Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. С. 374.

Сліди кримінального правопорушення у широкому розумінні Є. О. Центров класифікує наступним чином:

- сліди на потерпілому: а) сліди від правопорушника (від взаємодії, можливо боротьби, знарядь та засобів, біологічні матеріали нападника); б) сліди від обстановки (від матеріальних об'єктів на місці події);
- на правопорушнику: а) від потерпілого (сліди боротьби, біологічні матеріали, речі/цінності/чернетки, записи, носії інформації, що належали потерпілому); б) від матеріальних об'єктів на місці події;
- на місці події: а) правопорушника; б) потерпілого; в) випадкові сліди інших об'єктів, що не мають значення для розслідування[1].

Видається доцільним з метою типізації розглянути сліди кримінальних правопорушень проти журналістів у широкому розумінні, а також запропонувати їх авторську класифікацію.

Специфіка діянь, що розглядається, дозволяє окрім традиційних слідів (що є результатами змін у середовищі внаслідок кримінально протиправного діяння), виділити сліди, які не були утворені в результаті такої діяльності, проте пов'язані зі вчиненням кримінального правопорушення. Так, з огляду на передбачений КК України обов'язковий зв'язок посягання на журналіста з його професійною журналістською діяльністю, до зазначеної категорії слідів можна віднести матеріальні та ідеальні відображення такої діяльності. Відтак, ключовими категоріями типових для кримінальних правопорушень проти журналістів слідів є сліди кримінально караної діяльності та сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення правопорушення.

1. Сліди кримінально караної діяльності. Сліди, які утворюються в процесі заподіяння тяжких тілесних ушкоджень В. Г. Дрозд об'єднує у наступні групи: а) сліди підготовки; б) сліди заподіяння; в) сліди впливу на організм

[1] Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Издательство московского университета, 1988. С. 78.

людини[1], що відповідає етапам вчинення злочину, на яких такі сліди утворюються. Видається, що використаний авторкою підхід можливо застосувати й до класифікації слідів діяльності нападника, що утворюються в результаті посягань на життя та здоров'я журналістів, та розглянути їх з огляду на етапи вчинення кримінального правопорушення.

Очевидно, що для слідів підготовки слідоутворюючим об'єктом виступає правопорушник, а характер слідів продиктовано способами підготовки до злочину, що були ним обрані. Найхарактернішими слідами підготовки до вчинення кримінального правопорушення проти журналіста можна вважати: 1) ідеальні відображення в пам'яті правопорушника та осіб, які стали очевидцями підготовчих дій (наприклад особи, в яких порушник з'ясовував відомості про розклад, місце проживання чи роботи потерпілого); 2) матеріальні сліди – записи камер відеоспостереження, помітки, нотатки залишені нападником тощо.

Серед матеріальних слідів вчинення кримінального найбільш інформативними можна вважати сліди на потерпілому (трупі), який виступає слідосприймаючим об'єктом. Поранення на тілі живої людини та сліди на трупі можуть свідчити про спосіб та знаряддя, яким було завдано ушкодження. Так, при нанесенні ударів руками характерними слідами на тілі будуть садна, синці округлої або овальної форми; при проникаючих пораненнях форму рани обумовлюють поверхня та конструктивні особливості знаряддя травми; ушкодження, заподіяні вогнепальною зброєю, також мають свої особливості, які неодноразово були описані у спеціальній літературі[2] тощо. Необхідно пам'ятати, що сліди на тілі можуть виникати, як від впливу предмета на тіло, так і від впливу тіла на предмет. Наприклад, ушкодження може статися внаслідок падіння людини й ударі головою об

[1] Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009 С. 9.
[2] Див.: Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Коміссарова, М. Л. Коміссаров; за заг. ред О. І. Герасименка. Київ : КНТ, 2016. 630 с.

цеглину[1]. Сліди на тілі потерпілого виступають джерелом інформації про тяжкість отриманих ним ушкоджень.

Сліди на тілі та одязі потерпілого виникають в результаті його контактної взаємодії з нападником, яка найчастіше знаходить вираз у їх боротьбі, а також в результаті його взаємодії з матеріальними об'єктами навколишньої обстановки. Зокрема, мова йде про нашарування мікроволокон одягу правопорушника на тілі чи одязі потерпілого, нашарування мікрочастинок матеріальних об'єктів обстановки тощо. Аналогічним чином, в залежності від виду контактної взаємодії, утворюються й сліди на правопорушнику.

Матеріальні сліди на місці події є відображенням контактної взаємодії правопорушника, потерпілого, об'єктів які вони використовують з матеріальною обстановкою місця події (та з предметом посягання). Найхарактернішими слідами такого типу є сліди рук та ніг названих осіб, частинки та мікрочастинки їх одягу, сліди крові та інших біологічних речовин, знаряддя правопорушення або його частини, предмети, що належали таким особам тощо.

У випадках умисного знищення чи пошкодження майна журналіста, характерними слідами діяння є пошкодження на предметі правопорушення. Тип та локалізація побідних слідів залежать від обраного правопорушником способу впливу на таке майно, ступеню його руйнації тощо.

Ідеальні сліди вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів представлені відображеннями обставин діяння в пам'яті правопорушника, потерпілого а також очевидців правопорушення. Такі сліди вилучаються за допомогою допитів та пред'явлення для впізнання, тактику провадження яких описано нами у четвертому розділі посібника. Слід дослухатися також до позиції Д. В. Затенацького, який рекомендує практикам фіксувати та вилучати ідеальні сліди за допомогою науково-технічних

[1] Див.: Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 25

засобів – здійснювати відео та аудіо запис показань особи тощо[1].

Найбільш характерні сліди приховування кримінальних правопорушень проти журналістів пов'язані з відповідним унікальним способом приховування названих діянь – знищенням або пошкодженням злочинцем знарядь професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення злочину. До таких слідів відносяться пошкоджені аудіо- та відеозаписувальні пристрої, фізичні носії інформації журналіста, їх частини; залишки знищених злочинцем чернеток або готових публікацій потерпілого.

2. Сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення кримінального правопорушення. Нами вже було досліджено зв'язок таких слідів з етапами журналістської діяльності, на яких вони були утворені. Вважаємо за доцільне запропонувати їх загальну характеристику та класифікацію.

Слідоутворюючим об'єктом виступає журналіст, а слідами такого типу варто визнати усі зміни обстановки в результаті професійної журналістської діяльності, з якою пов'язане посягання на журналіста.

До ідеальних слідів відносяться відображення відомостей про професійну журналістську діяльність та її проміжні або кінцеві результати у пам'яті самого журналіста, його колег, редакторів, керівників, інших осіб, яким відомо про здійснення такої діяльності, а також у пам'яті правопорушника. Отже, перелічених осіб доцільно опитувати та допитувати з приводу професійної журналістської діяльності.

До матеріальних слідів відносяться чернетки, записи, зошити, листи, електронні носії з фото- відео записами, текстовими записами створені журналістом з приводу його професійної діяльності; макети готових журналістських матеріалів, а також будь які матеріальні носії, що містять

---

[1] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. С. 81.

готовий (опублікований) результат журналістської діяльності тощо.

Досить інформативними в цьому сенсі видаються результати проведеного нами опитування журналістів. Зокрема, під час здійснення професійної журналістської діяльності 67,6% опитаних мають при собі записник або інші нотатки, 62,2% – фото чи відео камеру, 60,8% – мобільний телефон в якості знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності, 45,9% – диктофон або інший аудіозаписуючий пристрій. Зазначені матеріальні об'єкти слід визнати джерелами інформації про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язано вчинення кримінального правопорушення.

Оскільки журналістська професія активно використовує результати науково-технічного прогресу, окремо слід виділити так звані віртуальні (або електронні[1]) сліди професійної журналістської діяльності, що виникають в результаті використання журналістом електронно-обчислювальної техніки. Віртуальний слід – це електронно-цифровий об'єкт, що містить упорядковану сукупність електронних цифрових даних, що відображують абстрактну модель та параметри реального об'єкту, речовини, явища або процесу, що має відношення до розслідування злочину[2].

Класифікувати такі віртуальні сліди можна за фізичним носієм, що їх містить: 1) зовнішні фізичні носії пам'яті електронно-обчислювальної машини (жорсткий диск – HDD, SDD; дискові носії – CD, DVD, Blue-Ray диски, дискети; USB диски); 2) оперативний запам'ятовуючий пристрій ЕОМ (скорочено ОЗП); 3) ОЗП периферійних пристроїв (наприклад принтер, в пам'яті якого знаходяться документи у «черзі друку»); 4) ОЗП пристроїв зв'язку; 5) дані про проходження

[1] Див.: Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Науково-теоретичний журнал* 2017. Вип. № 1 (77) С. 170.

[2] Див.: Агибалов В. Ю. Криминалистическая сущность виртуальных следов. *Вестник ВГУ. Серия: Право. Воронежский государственный университет.* 2009. №. 2. С. 355.

інформації через дротову, радіо-, оптичну та інші електромагнітні системи і мережі зв'язку (електрозв'язку)[1]. На нашу думку такий перелік доцільно доповнити пунктом 6) хмарні сховища даних – сервіси зі зберігання інформації на сервері інтернет компанії. У більшості випадків такі сховища захищені паролем, що відомий тільки користувачу такого сховища.

Віртуальні сліди можуть виникати й внаслідок діяльності правопорушника, у випадку якщо він вирішив змінити, видалити або знищити ті чи інші записи журналіста з електронних носіїв. А. Смушкін зазначає, що будь які маніпуляції з комп'ютерними або програмованими пристроями отримують свої відображення у пам'яті пристрою. Найбільш показовими в цьому плані є сліди: 1) увімкнення та вимикання пристрою, різноманітні операції з пам'яттю пристрою (відображаються в журналах адміністрування, журналах безпеки тощо; 2) дії з програмами (встановлення, видалення, зміна) – відображаються у реєстрі комп'ютера; 3) відомості про роботу пристрою у мережі Інтернет – акумулюються у так званих log-файлах; 4) операції з файлами (відображається у їх властивостях)[2].

Таким чином, типові сліди кримінальних правопорушень проти журналістів можна поділити на сліди кримінально протиправної діяльності та сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення правопорушення. Перші з них доцільно розглядати через призму етапу діяння, на якому вони виникли, та у зв'язку з обраними правопорушником способами вчинення посягання. Другі утворюються на різних етапах професійної журналістської діяльності та виступають чинником виникнення у правопорушника наміру вчинити посягання.

---

[1] Див.: Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. Москва : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. С. 149-150.

[2] Смушкин А. Виртуальные следы в криминалистике. *Законность*. 2012. № 8 (934). С. 44.

2.4. Обстановка кримінального правопорушення

Зміст та обсяг поняття «обстановка кримінального правопорушення» сьогодні залишається дискусійним у криміналістичній літературі. Насамперед, погоджуємося з О. С. Саінчиним, який вважає, що місце, час і обстановка вчинення кримінально караного діяння не включаються в спосіб вчинення злочину, а тільки його детермінують[1].

Проблеми обстановки кримінального правопорушення, як елементу криміналістичної характеристики вивчали В. А. Динту, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, А. М. Кустов, О. В. Одерій, О. С. Саінчин, С. О. Сафронов, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, С. В. Шошин, Б. В. Щур та інші дослідники.

У криміналістиці існують два основних підходи до співвідношення обстановки кримінального правопорушення та часу й місця його вчинення. Відповідно до першого, зазначені елементи є хоч і пов'язаними, проте мають деяку самостійність. Такий підхід використовують В. Ю. Шепітько[2], В. О. Коновалова[3], Б. В. Щур[4], О. Н. Колесниченко[5] та інші. Відповідно до другого підходу, час та місце, а також обстановка вчинення діяння є частинами елементу обстановки

[1] Саінчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. С. 37.
[2] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 426.
[3] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 31.
[4] Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. С. 182.
[5] Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений ; под ред. В. К. Лисиченко.* Киев : Высшая школа, 1988. С. 34.

кримінального правопорушення. Таку думку підтримують В. В. Тіщенко[1], В. А. Динту[2], А. М. Кустов[3], О. В. Одерій[4] тощо.

Пристаючи до позиції другої групи вчених, погодимося з думкою В. А. Динту про те, що обстановку кримінального правопорушення становлять матеріальне, мікро-соціальне та морально-психологічне середовища, що у своїй сукупності являють собою систему взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів. Так, матеріальне середовище – це сукупність пов'язаних між собою об'єктів, явищ і процесів матеріального світу, в яких вчинялися дії з підготовки, реалізації та подальшого приховування діяння у певній системі просторово–часової координати. Мікро-соціальне середовище – це мікросистеми, що являють собою безпосереднє соціальне оточення кримінального правопорушення на стадії його готування, вчинення та приховування. Морально-психологічне середовище – це сукупність психологічних та моральних станів, настроїв, стосунків між людьми та особою правопорушника у період підготовки, реалізації та приховування кримінально протиправного діяння[5].

Задля вивчення матеріального середовища, як елементу типової обстановки кримінальних правопорушень проти журналістів, в першу чергу варто визначити просторово-часову характеристику таких діянь.

Важливе значення має встановлення часу вчинення кримінального правопорушення. В. О. Коновалова звертає увагу на необхідність з'ясування черговості процесів та явищ, що вивчаються під час розслідування, визначення періодів

[1] Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. С. 10.

[2] Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. С. 10.

[3] Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва, 1997. С. 20.

[4] Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. С. 159.

[5] Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. С. 15.

діяльності та бездіяльності учасників події, встановлення часу різного роду обставин, що супроводжують злочин[1]. Установлення часу вчинення кримінального правопорушення необхідне для чіткого розмежування відповідальності між обвинуваченими, установлення небезпеки того чи іншого протиправного діяння, правильної кваліфікації вчиненого, визначення приналежності тих чи інших установлених даних[2].

Так, можна прослідкувати зв'язок між часом вчинення діяння та професійною журналістською діяльністю. Кримінальні правопорушення проти журналістів можуть вчинятися під час здійснення журналістської діяльності (як у робочий, так і у неробочий за трудовим законодавством час) або у період, коли журналіст свою професійну діяльність не здійснює.

У першому випадку, найбільш розповсюдженими є посягання, що стали безпосередньою реакцією правопорушника на здійснення журналістом професійної діяльності щодо нього, або діяльності, свідком якої він став. Під час розслідування таких посягань доцільно встановлювати час початку здійснення журналістом його професійної діяльності; час, коли правопорушник дізнався про здійснення такої діяльності; момент виникнення умислу на вчинення відповідного діяння, часові рамки основних етапів вчинення кримінально протиправного діяння; час заподіяння потерпілій особі тілесних ушкоджень або смерті, захоплення її як заручника, пошкодження чи знищення майна журналіста тощо.

У другому випадку, мова йде про більш ретельно підготовлене кримінальне правопорушення, час вчинення якого, імовірніше за все, заздалегідь обирається правопорушником виходячи з інформації, зібраної ним про журналіста під час підготовчого етапу (наприклад, розклад потерпілого). У таких ситуаціях перелік обставин, час

---

[1] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 28.

[2] Див.: Саінчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. С. 54.

настання яких потрібно встановити, значною мірою збігається з наведеним нами вище. Особливість таких ситуацій полягає у потребі більш ретельного вивчення підготовчого етапу діяння з встановленням часу вчинення кожної з підготовчих дій. Коли жертвою посягання виступає близький родич чи член сім'ї журналіста, час вчинення такого діяння, як правило, не збігається з часом здійснення журналістом професійної журналістської діяльності, що стала підставою для вчинення правопорушення.

У більшості випадків, кримінальні правопорушення проти журналістів мають одноразовий характер, час вчинення конкретного діяння може бути чітко визначений. Рідше мають місце продовжувані, багатоепізодні посягання, що проявляються у повторенні дій правопорушника щодо потерпілого через деякий проміжок часу. Найбільш характерними такі діяння є для погроз на адресу журналіста та посягань на життя та здоров'я журналістів, що поєднані з захопленням журналіста як заручника (ст. 349^1 КК України).

Встановлення місця кримінального правопорушення необхідне для розкриття і розслідування діяння, правильної кваліфікації, своєчасного вжиття заходів щодо припинення кримінально протиправних проявів. С. О. Сафронов пропонує розглядати місце вчинення злочину з двох позицій: як природно-соціальні умови навколишнього середовища, та як місце, де безпосередньо було вчинено діяння[1]. З першої позиції, важливо відмітити, що місце вчинення правопорушення може збігатися з місцем здійснення професійної журналістської діяльності, або не збігатися. У випадку збігу, при огляді місця події, важливо виявляти та фіксувати не тільки сліди правопорушника, а й сліди потерпілого, пов'язані з його професійною журналістською діяльністю. З другої позиції, просторова локалізація діяння визначається на основі вивчення матеріальних слідів (наприклад, слідів ніг і рук людини, транспортних засобів,

[1] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 14.

пострілу, волочіння трупа або пересування потерпілого, переміщення предметів, розташування знищеного майна тощо); шляхів проникнення правопорушників до місця події, а також напрямку, у якому вони втекли; місця перебування знарядь (зброї) правопорушення, викрадених речей, предметів[1]; та на основі інформації, отриманої під час опитування очевидців, допиту підозрюваного та свідків.

Вірним, застосовно до посягань на життя та здоров'я журналістів, є й спостереження С. В. Шошина про те, що у переважній більшості випадків злочинець або жертва вбивства тим чи іншим чином пов'язані з місцем вчинення злочину. Мова йде про проживання або роботу одного, чи обох з них неподалік від місця вчинення злочину тощо. Відтак, автор наголошує на необхідності здійснення органами досудового розслідування пошукової роботи серед осіб, що тим чи іншим чином пов'язані з такою місцевістю[2].

За результатами проведеного нами опитування журналістів, 45,9% опитаних переважно виїжджають на місця здійснення професійної журналістської діяльності, 32,4% працюють в офісі ЗМІ, 20,3% працюють вдома. Отже, зазначені локації є потенційними місцями вчинення кримінального правопорушення проти журналіста.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що кримінальним правопорушенням проти журналістів в найбільшій мірі притаманні наступні просторово-часові координати: вчинення діяння у приміщенні, за місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; вчинення діяння у приміщенні, що не є місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; вчинення діяння поза приміщення під час здійснення журналістом його професійної діяльності; та вчинення діяння поза приміщенням у час, коли журналіст не здійснює свою професійну діяльність.

---

[1] Див.: Саінчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. С. 54.

[2] Шошин С. В. Расследование убийств. Ростов на Дону : Феникс, 2007. С. 17.

Вважаємо за доцільне окремо звернути увагу на деякі особливості обстановки місць вчинення кримінального правопорушення, що збігаються з місцями здійснення професійної журналістської діяльності потерпілого. Зокрема, названий елемент криміналістичної характеристики має істотний вплив на дії правопорушника у випадках, коли посягання є безпосередньою реакцією на здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності. Журналісти часто висвітлюють мітинги, стихійні лиха, кримінальні правопорушення, дорожньо-транспортні події, бойові дії тощо.

Так, у ситуаціях, коли кримінальне правопорушення проти журналіста вчиняться під час висвітлення останнім мітингів, маніфестацій, масових зібрань, діяння вчиняється в умовах очевидності, серед скупчення великої кількості людей. Правопорушник сподівається, що описана обстановка перешкодить запам'ятовуванню потерпілим чи свідками його ознак, не дозволить іншим особам ефективно припинити його протиправну діяльність. Для описаних ознак обстановки характерними є вчинення посягання групою осіб[1], а також маскування правопорушником своєї зовнішності (наприклад за допомогою медичної маски[2]).

У випадках, коли кримінальне правопорушення проти журналіста є безпосередньою реакцією на висвітлення останнім дорожньо-транспортних подій, діяння вчиняється в умовах очевидності, часто в присутності працівників правоохоронних органів. Потерпілими від таких посягань традиційно стають журналісти, до професійних обов'язків яких входить висвітлення дорожньо-транспортних подій[3].

[1] Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425.

[2] Див.: Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 203/1474/15-к від 01 жовтня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51789830.

[3] Див.: Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643; Вирок Уманського міськрайонного

Таких осіб на місце події викликають очевидці чи працівники правоохоронних органів.

Найбільш характерними елементами матеріального середовища, у якому вчиняються кримінальні правопорушення проти журналістів, є знаряддя здійснення журналістської діяльності (чернетки, блокноти, аудіо- та відеозаписувальна техніка тощо), знаряддя та засоби, що використовуються правопорушником на всіх етапах вчинення кримінального правопорушення. До таких елементів також відносяться будівлі, споруди, рослинність, люди та тварини, інші об'єкти матеріального світу, що оточують порушника на різних етапах вчинення діяння.

Щодо мікро-соціального середовища, як елементу обстановки кримінальних правопорушень проти журналістів, то воно полягає у сукупності найближчих соціальних зв'язків правопорушника на всіх етапах вчинення злочину, а також найближчих соціальних зв'язків потерпілого від посягання, що пов'язані, або якимось чином вплинули на вчинення злочину. Найбільш характерними прикладами таких зв'язків є, наприклад, зв'язок між потерпілим та правопорушником, що виник до чи під час вчинення посягання; родинні зв'язки між журналістом, та його членом сім'ї або близьким родичем, який став потерпілим від посягання у зв'язку з професійною діяльністю такого журналіста; зв'язки між журналістом, третіми особами та правопорушником, завдяки яким останній довідався про професійну журналістську діяльність потерпілого тощо. Більше уваги мікро-соціальним зв'язкам потерпілого та правопорушника приділено у підрозділах, що присвячені відповідно характеристиці особи потерпілого та особи правопорушника. Морально-психологічне середовище кримінальний правопорушень проти журналістів, на нашу думку, також більш доцільно дослідити в рамках характеристики особи злочинця та особи потерпілого.

суду Черкаської областіу справі №705/1719/15-к від 14 квітня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43576617.

2.5. Особа правопорушника

Відповідно до ст. 2 КПК України, одним із завдань кримінального провадження є притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення. З цією метою орган досудового розслідування має встановити особу правопорушника та довести його вину у вчиненні кримінального правопорушення. В умовах недостатності доказів на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення слідчі та дізнавачі можуть використовувати узагальнені відомості про ознаки правопорушника, що містяться у криміналістичній характеристиці того чи іншого виду кримінальних правопорушень.

Особу правопорушника, як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, в своїх роботах досліджували Ю. М. Антонян, Н. Бобечко, В. Є. Емінов, В. О. Коновалова, В. М. Кудрявцев, В. О. Малярова, К. М. Новікова, Є. О. Центров, В. Ю. Шепітько, С. В. Шошин та інші науковці. Утім, крмиміналістично значущі ознаки особи, що вчиняє кримінальне правопорушення проти журналістів, на сьогодні ще не знайшли належного відображення у спеціальній літературі.

На думку В. О. Коновалової, система ознак особи злочинця включає ознаки демографічні, соціальні, ті, що відображують моральні якості та психологічні особливості злочинця (риси характеру, темпераменту тощо), а також ознаки, притаманні його професії у тій мірі, в якій вони використовуються при вчиненні злочину[1]. Є. О. Центров, зазначає, що вибір злочинцем способу, знарядь, засобів та інших пристосувань, а також місця та часу вчинення злочину може залежати від особи конкретної жертви, особливостей її образу життя. При цьому, варто погодитися з твердженням автора про те, що при такому

[1] Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 46.

виборі деяку роль, також, відіграють фактори, обумовлені особистими ознаками злочинця[1].

Нами вже не раз зверталася увага на необхідність встановлення зв'язку кримінального правопорушення проти журналіста з професійною журналістською діяльністю, який виявляється у формі спеціального мотиву. Відтак, необхідно також дослідити особливості формування мотиву правопорушника. При цьому варто дослухатися до застереження Ю. М. Антоняна та співавторів від перебільшення значення соціальних чи психологічних ознак особистості злочинця[2].

Вважаємо за доцільне в рамках вивчення особи, що вчиняє кримінальне правопорушення проти журналіста дослідити її соціально демографічні ознаки, моральні якості та психологічні ознаки, а також мотив такої особи.

При вивченні демографічних, персонографічних та інших соціально-демографічних ознак правопорушника, слід звертати увагу на такі криміналістично значущі дані: 1) прізвище, ім'я, по батькові; 2) дата народження; 3) місце реєстрації та фактичного проживання; 4) національність; 5) громадянство (підданство); 6) соціальний статус; 7) сімейний стан; 8) матеріальний стан; 9) освіта; 10) місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності; 11) відношення до військової служби; 12) наявність спортивних чи інших спеціальних навичок; 13) чи притягувалася особа до кримінальної відповідальності; 14) чи має особа схильність до вживання алкоголю, наркотичних, психотропних та інших сильнодіючих речовин тощо. Також, в ході розслідування злочину доцільно вивчати природно-біологічні ознаки особистості злочинця, такі як стать, стан здоров'я, група крові, особливості папілярного візерунку, особливості статури,

---

[1] Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Издательство московского университета, 1988. С. 18.

[2] Личность преступника : монография. / Ю. М Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. С. 14.

фізичного розвитку, сили суб’єкту, ознаки зовнішності та особливості голосу та мови[1].

Соціальний зв'язок – це соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп. Це сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємні відносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільності і свідчать про їх колективне існування. Соціальні зв'язки можуть виявлятись у формі соціального контакту та соціальної взаємодії. Визначальною рисою соціальних контактів є їх поверхневий і короткочасний характер. На відміну від соціального контакту, соціальна взаємодія є формою спілкування, яка передбачає систематичний, взаємний вплив індивідів[2].

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів соціальні зв’язки правопорушника, насамперед, цікаві як шлях, яким останній отримав інформацію про професійну журналістську діяльність, зі здійсненням якої пов’язано посягання. Такі зв’язки можна узагальнити наступним чином:

1. Безпосередній зв’язок правопорушник – журналіст. Найчастіше виражається у формі соціального контакту, що виникає коли майбутній правопорушник стає очевидцем професійної журналістської діяльності або знайомиться з її опублікованими результатами. Такий контакт є короткочасним та полягає у безпосередньому отриманні майбутнім нападником інформації про журналістську діяльність, яка з ти чи інших причин суперечить його інтересам. Рідше, такий зв’язок може проявлятися у формі соціальної взаємодії, якщо потерпілий та правопорушник були знайомі ще до виникнення в останнього кримінально-протиправного наміру.

2. Опосередкований зв’язок. Посередником виступає особа, яка повідомляє майбутньому правопорушнику про

[1] Див.: Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт-Петербург. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 90-92, 96.

[2] Див.: Соціологія: Навчальний посібник. / В. В Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. Київ : КОНДОР, 2009. С. 198.

здійснення професійної журналістської діяльності, або її результати. Між посередником та майбутнім нападником може існувати як соціальна взаємодія, так і короткочасний соціальний контакт. У той же час, посередник може мати соціальні зв'язки з потерпілим, бути так званим «спільним знайомим» потерпілого та правопорушника. Мотивація такого посередника може бути різною, у тому числі й продиктованою намаганням вплинути на журналіста за допомогою іншої особи. Якщо такий посередник якимось чином схиляв майбутнього правопорушника застосувати до журналіста силу, його дії потрібно кваліфікувати як підбурювання до кримінального правопорушення проти журналіста (ч. 4 ст. 27 КК України). У випадку, коли посередник повідомив майбутньому нападнику про житло, роботу, розпорядок, іншу інформацію про жертву злочину з метою посприяти посяганню, його дії слід кваліфікувати як пособництво кримінальному правопорушенню проти журналіста (ч. 5 ст. 27 КК України).

З огляду на моральні якості та психологічні ознаки правопорушника, осіб, які посягають на журналістів можна охарактеризувати схожим чином, що й більшість осіб, які вчиняють насильницькі злочини. На переконання К. М. Новікової, кульмінацією насильницьких некорисливих (суто насильницьких) злочинів є безпосередньо насильство, учинивши яке, злочинець уважає, що досяг своєї мети. На думку авторки, найхарактернішими психологічними ознаками таких осіб є дефектність соціальної ідентифікації, емоційна обмеженість, імпульсивна агресивність[1].

В. Ю. Шепітько зазначає, що насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що розв'язання конфлікту визначається наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями особистості, як соціальне відчуження, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо[2]. Так, у

[1] Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. Юридична психологія. 2015. №. 1. С. 200.

[2] Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання.

випадку кримінальних правопорушень проти журналістів, діяння нападника є реакцією на законну професійну діяльність потерпілого, що характеризує такого правопорушника як особу, якій складно контролювати свої емоції. Моральні орієнтири такої особи зміщені: вона реагує аморальним, незаконним впливом на цілком законну діяльність потерпілого. При цьому, незаконний характер професійної діяльності виключає можливість кваліфікації діяння злочинця за ст. ст. 171, 345^1, 347^1, 348^1, 349^1 КК України.

Цікаво, що з таких само міркувань виключається й вчинення зазначеної категорії кримінальних правопорушень особою у стані сильного душевного хвилювання в розумінні ст. 66 КК України, адже за змістом зазначеної статті, таке хвилювання має бути викликане неправомірними або аморальними діями потерпілого.

Проте, не можна виключати можливість вчинення правопорушником посягання у стані афекту, який виник не через діяльність потерпілого журналіста. У такому стані людина може прийняти рішення, яке у неї у звичному стані не спало би на думку, зокрема вчинити кримінальне правопорушення. У спеціальній літературі афективна поведінка характеризується недостатньою обдуманістю вчинків, продуманістю в деталях, відсутністю передбачливості, попереднього плану, хаотичністю, стрімкістю та автоматизмом дій[1]. Відповідний стан правопорушника може настати через, наприклад, стихійне лихо або нещасний випадок, жертвою яких стала особа, а журналіст, здійснюючи свою професійну діяльність цілком законно, ставить свої запитання, або здійснює аудіо- чи відеофіксацію такої особи невчасно, чим викликає в неї неадекватну реакцію.

Вибрані твори / Избранные труды. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. С. 550.

[1] Див.: Основи загальної та юридичної психології : Курс лекцій. Навч. посібн. / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. Київ : Алерта ; ЦУ Л, 2011. С. 98.

Як вже зазначалося, сукупність моральних якостей та психологічних ознак правопорушника є частиною морально-психологічного середовища, як елементу обстановки кримінального правопорушення, а відтак і проявом зв'язку обстановки злочину з особою нападника.

Особа, якій стало відомо про здійснення професійної журналістської діяльності може відноситися до неї як позитивно чи нейтрально, так і негативно. Намагання правопорушника тим чи іншим чином вплинути на здійснення такої діяльності є захисною реакцією, адже на його думку така діяльність може вплинути на його інтереси, або інтереси близьких йому осіб. Через деформовані моральні погляди, соціальну деградацію та девіантні психологічні особливості правопорушник звертається до незаконних засобів впливу на журналіста – заподіяння йому чи його членам сім'ї, близьким родичам побоїв, тілесних ушкоджень або смерті, пошкодження їх майна, погрози вчинення таких дій або викрадення журналіста.

Значення мотиву у межах криміналістичної характеристики особи кримінального правопорушника важко переоцінити. В. Ю. Шепітько зазначає, що узагальнені дані про найбільш поширені мотиви злочину дають змогу визначити коло потреб злочинця, що штовхнули його на вчинення злочину, і тим самим встановлювати основні напрями розслідування[1].

Мотив – досить складна психологічна структура (ідеально-розумова модель), що конструюється у певній взаємозумовленій послідовності, яка передбачає декілька стадій: усвідомлення мети і мотиву дії, боротьба мотивів, прийняття рішення, визначення форм і засобів реалізації мотиву[2].

Як ми вже зазначали, склади кримінальних правопорушень проти журналістів передбачають наявність у

---

[1] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 428.

[2] Див.: Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько Хакрів : Право, 2008. С. 194.

правопорушника спеціального мотиву, а саме вчинення діяння у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Такий мотив конкретизується метою нападника – уявленням про бажаний результат його діяння.

Так, правопорушник може поставити собі за мету перешкодити професійній діяльності журналіста. В таких випадках він найчастіше обирає способи вчинення діяння, результатом застосування яких є безпосереднє обмеження чи нівелювання можливості потерпілого здійснювати свою професійну діяльність (пошкодження обладнання, заподіяння ушкоджень, що приводять до втрати працездатності, вбивство). Також, можливе заподіяння ушкоджень журналісту, або ушкоджень чи смерті його членам сім'ї чи близьким родичам, результатом чого стає залякування журналіста. В таких випадках нападник тим чи іншим чином намагається повідомити потерпілому про ту лінію поведінки, яку від нього вимагає (шляхом погроз, натяків).

Коли правопорушник ставить за мету спонукати журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку, ним навпаки обирається спосіб вчинення діяння, який не обмежує можливість потерпілого здійснювати свою діяльність. При цьому потерпілому журналісту найвірогідніше завдаються побої або легкі тілесні ушкодження або висловлюються, надсилаються погрози. Якщо потерпілим стає член сім'ї або близький родич журналіста, нападник має більш широкий вибір способів вчинення діяння, адже не повинен хвилюватися про збереження працездатності потерпілого. С. В. Шошин зауважує, що нанесення жертві багаточисельних, як правило необумовлених конкретними обставинами злочину тілесних ушкоджень (як зажиттєвих, так і посмертних), може вказувати на бажання правопорушника домогтися залякування близьких та рідних потерпілого[1].

Також, мета правопорушника може бути пов'язана з помстою журналісту за здійснення професійної журналістської діяльності. Таке посягання вчиняється коли

[1] Шошин С. В. Расследование убийств. Ростов на Дону : Феникс, 2007. С. 41.

діяльність журналіста вже була завершена, матеріали за її результатами опубліковані і тим чи іншим чином вплинули на правопорушника. В таких випадках способи вчинення протиправного діяння продиктовані метою завдати потерпілому страждань. Відтак, можна прослідкувати досить чіткий зв'язок між мотивацією правопорушника та обранням ним способу вчинення кримінального правопорушення проти журналіста. Вивчення способу вчинення кримінального правопорушення дозволить слідчому зробити припущення про мотивацію злочинця, а зрештою і його особу.

Підсумовуючи викладене, зазначимо що особа правопорушника є суттєвим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів, до ознак якого відносяться соціально демографічні ознаки, моральні якості та психологічні ознаки, а також мотив такої особи.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке криміналістична характеристика кримінального правопорушення? Які ознаки діяння вона має описувати?
2. Наведіть джерела формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів.
3. Яким є елементний склад криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти журналістів?
4. Хто може бути потерпілим від кримінальних правопорушень проти журналістів? Які особливості набуття такими особами процесуального статусу потерпілого?
5. Охарактеризуйте типові зв'язки між потерпілим від кримінального правопорушення проти журналіста та особою, яка здійснила посягання. Як виникає умисел на учинення такого кримінального правопорушення?

6. Що таке віктимність? Які бувають види віктимності? Наведіть чинники віктимності потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів.

7. Що таке спосіб кримінального правопорушення? Наведіть типові способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень проти журналістів.

8. Якими є типові сліди кримінальних правопорушень проти журналістів? Як сліди діяння пов'язані із способом його учинення?

9. Які сліди утворюються в результаті здійснення професійної журналістської діяльності? Яким чином вони можуть бути використані під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів?

10. Якими ознаками характеризується типова обстановка вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів?

11. Чим відрізняється обстановка кримінально караних посягань проти журналістів, вчинених як негайна реакція на професійну діяльність потерпілих?

12. Наведіть типові ознаки особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення проти журналіста.

13. Що таке «вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з професійною діяльністю журналіста»? Як встановлюється та доводиться такий зв'язок?

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

3.1. Особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

До ЄРДР вносяться відомості про: час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові керівника прокуратури, органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування; інші передбачені законодавством відомості[1].

[1] Див.: Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Офіс Генерального прокурора; Наказ,

Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події визначено, прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація. Якщо заява (повідомлення) надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в ІТС ІПНП або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію. Заява (повідомлення), що надходить телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», реєструється в ІТС ІПНП з автоматичним присвоєнням порядкових номерів ЄО[1].

Заяви (повідомлення) можуть бути усні або письмові: усні заяви (повідомлення) від осіб уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський, до повноважень якого це належить, вносить до протоколу прийняття заяви про кримінальне правопорушення та іншу подію; під час особистого звернення заявника до органу (підрозділу) поліції із письмовою заявою (повідомленням) уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції її (його) приймає і реєструє [2].

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів показав, що

Положення, Форма [...] від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20.

[1] Див.: Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. МВС України; Наказ, Порядок [...] від 08.02.2019 № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19.

[2] Див.: Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. МВС України; Наказ, Порядок [...] від 08.02.2019 № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19.

найімовірнішими ситуаціями виявлення правоохоронними органами ознак зазначеної категорії кримінальних правопорушень є: отримання заяви про вчинення кримінального правопорушення від особи, яка постраждала від такого протиправного діяння або іншої особи; виявлення трупу потерпілого; отримання заяви про зникнення потерпілого безвісти; отримання відомостей про відповідне кримінальне правопорушення зі ЗМІ. Вважаємо за доцільне докладніше розглянути особливості початку досудового розслідування за інформацією з перелічених джерел інформації про ознаки кримінальних правопорушень проти журналістів.

1. Отримання заяви від особи, яка постраждала від кримінального правопорушення або від іншої особи. Відповідно до положень ст. 171 КК України, потерпілим може бути журналіст, а щодо ст.ст. 345[1], 347[1], 348[1], 349[1] КК України, то потерпілим від діянь, передбачених зазначеними статтями може бути як сам журналіст, так і його члени сім'ї або близькі родичі. Така заява може надійти від безпосередньої жертви посягання, якщо стан здоров'я дозволяє їй особисто звернутися з повідомленням про вчинення проти неї кримінального правопорушення, або від сторонніх осіб, яким відомі обставини посягання, у випадку, якщо безпосередня жертва посягання мертва, або стан її здоров'я не дозволяє їй особисто звернутися до правоохоронних органів.

Перша ситуація є більш сприятливою, адже безпосередній потерпілий від кримінального правопорушення може надати найбільш актуальну та точну інформацію про обставини події що сталася. При цьому, уповноваженій особі, яка приймає таку заяву або повідомлення, слід пам'ятати про можливість викривлення потерпілим інформації через хвилювання або шок, викликані протиправним діянням проти нього. У другому випадку, заявником може бути очевидець кримінального правопорушення, або колега, родич чи член сім'ї потерпілого, яким відома лише інформація про стан потерпілого внаслідок посягання. Відомості про обставини події, отримані від очевидців часто є не повними, часом

недостатніми для правильної попередньої кваліфікації діяння. Інформацію, отриману від заявника, що не був очевидцем події, можна назвати найменш цінною, адже така особа може лише повідомити про стан потерпілого та обставини посягання, що могли бути повідомлені їй потерпілим (інформація з чужих вуст).

Ще однією категорією заявників є медичні працівники. Медичні працівники зобов'язані невідкладно інформувати органи і підрозділи поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень). Інформація про такі звернення та доставлення записується в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції. Зокрема, до журналу заносяться відомості про дату і час звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб із тілесними ушкодженнями кримінального характеру, анкетні дані такої особи та особи, яка доставила постраждалого, обставини отримання тілесних ушкоджень, їх характер та локалізацію, відомості про особу, яка зі слів потерпілого завдала тілесних ушкоджень тощо[1]. Зазначені відомості мають велике значення для досудового розслідування, адже допомагають прийняти рішення про внесення відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР, здійснити попередню кваліфікацію діяння та надають першу інформацію про подію кримінального правопорушення.

Зазвичай, при отриманні заяви про вчинення кримінального правопорушення, уповноважена особа, що

[1] Див.: Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16.

вносить відповідні відомості до ЄРДР, має достатньо інформації для здійснення попередньої кваліфікації правопорушення. Так, наприклад, у разі смерті потерпілого та наявності інформації, що може свідчити про зв'язок вбивства з професійною діяльністю журналіста, злочинне діяння слід попередньо кваліфікувати за ст. 348[1] КК України. У випадку, коли достатніх відомостей про зв'язок вбивства з професійною діяльністю журналіста не виявлено, попередню кваліфікацію слід здійснювати за ч. 1 ст. 115 КК України. Коли потерпілий живий, в залежності від наявної в уповноваженої особи інформації про стан його здоров'я, попередню кваліфікацію слід здійснювати за ч. 2, 3 ст. 345[1] КК України в разі наявності інформації про зв'язок посягання з професійною журналістською діяльністю, або за ст.ст. 121, 122, 125, 126 КК України за відсутності такої інформації тощо.

Після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, слідчому, дізнавачу, прокурору слід у першу чергу здійснити огляд місця події. Якщо дозволяє стан здоров'я потерпілого, його потрібно допитати, здійснити освідування, та призначити судово-медичну експертизу для визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень чи встановлення причин смерті.

2. Виявлення трупу. У випадку, коли встановлюється що вбитий був журналістом, близьким родичем чи членом сім'ї журналіста, однією з основних версій слідства є вбивство у зв'язку з професійною журналістською діяльністю. Попередня кваліфікація такого вбивства залежить від того, чи була інформація про особу вбитого виявлена до, чи після внесення відомостей про злочин до ЄРДР.

У першому випадку, під час огляду місця події (який відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України може проводитися до внесення відомостей до ЄРДР) можуть бути виявлені документи, що посвідчують особу вбитого та документи, що підтверджують його статус журналіста; засоби здійснення професійної журналістської діяльності (аудіо-відеозаписувальна техніка тощо); елементи службового одягу з маркуванням «ЗМІ», «ПРЕССА», «ЖУРНАЛІСТ» тощо.

Попередня кваліфікація посягання за ст. 348[1] КК України можлива лише у випадках, коли наявний цілий комплекс ознак, що можуть вказувати на зв'язок вбивства з професійної журналістської діяльністю потерпілого (наприклад, сліди знищення аудіо- відеотехніки, нотаток, зошитів, електронних носіїв, що імовірно належали потерпілому; наявність кримінальних проваджень за фактами погроз, побоїв, нанесення тілесних ушкоджень даній особі у зв'язку з її професійною журналістською діяльністю тощо). В інших випадках рекомендується попередньо кваліфікувати таке вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України.

У другому випадку, коли знайдений труп не було впізнано в ході здійснення огляду місця події, або не було встановлено статусу журналіста у потерпілого, доцільно попередньо кваліфікувати злочин за ч. 1 ст. 115 КК України. Після встановлення достатнього обсягу ознак, що можуть свідчити про зв'язок вбивства з професійною журналістською діяльністю потерпілого, правову кваліфікацію злочину слід змінити на ст. 348[1] КК України.

3. Отримання заяви про зникнення потерпілого безвісти. У разі отримання заяви про зникнення журналіста або його близького родича чи члена сім'ї, така заява має бути зареєстрована уповноваженою особою. Проте, такої заяви замало для прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР. Як зазначає В. О. Коновалова, висунення версій зникнення особи найчастіше пов'язано з вбивством, хоча право на існування мають й інші здогадки[1].

Відповідно до пп. 2 п. 4 розділу IX Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, керівник органу досудового розслідування протягом 24 годин після подання заяви, повідомлення про зникнення безвісти дитини, якщо за цей час не буде встановлено її місцезнаходження, а також у разі

[1] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 49.

зникнення безвісти дорослої особи за обставин, що свідчать про можливість учинення стосовно неї злочину, а також виявлення частин трупа невстановленої людини забезпечує обов'язкове внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вживає всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження[1].

Обставинами, що свідчать про можливість учинення стосовно неї кримінального правопорушення можна вважати відсутність інформації про намір людини, яка зникла, виїхати; зникнення разом з автотранспортним засобом або з великою сумою грошей; знайдення автомобіля потерпілого зі слідами крові у салоні; переоформлення майна потерпілого після його зникнення на інших осіб; наявність конфлікту в родині тощо[2].

Відомості про факти безвісного зникнення особи вносяться до ЄРДР як інформація про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України, з відміткою «безвісне зникнення»[3]. Проте, в разі достатньої кількості ознак, що можуть свідчити про вбивство зниклої особи у зв'язку із професійною журналістською діяльністю, вважаємо за доцільне здійснювати попередню правову кваліфікацію за ст. 348[1] КК України, з відміткою «безвісне зникнення» при внесенні відповідних відомостей до ЄРДР.

У випадку зникнення журналіста, або його члена сім'ї чи близького родича, обставинами, що можуть свідчити про вбивство зниклої особи у зв'язку з професійною журналістською діяльністю можуть бути: наявність інформації про погрози, що надходили особі до зникнення; наявність

[1] Див.: Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні […] МВС України; Наказ, Інструкція від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17.

[2] Див.: Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. С. 385.

[3] Див.: Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема. *Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2014. № 4. С. 88.

інформації про конфлікти журналіста з певними особами через його журналістську діяльність; виявлення особистих речей потерпілого, його транспортних засобів зі слідами крові або боротьби; знайдення знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, що належали журналісту та були знищені чи пошкоджені; виявлення електронних пристроїв, що належали журналісту, з яких було видалено інформацію тощо. Водночас, у випадку зникнення журналіста, його члена сім'ї чи близького родича, має також бути висунута та перевірена версія про викрадення такої особи.

Найбільш нагальними слідчими (розшуковими) діями, що слід провести після внесення таких відомостей до ЄРДР, є допит заявника, допити колег або керівника журналіста щодо характеру та об'єктів його журналістської діяльності, обшук житла та робочого місця журналіста тощо.

4. Отримання відомостей про ознаки кримінального правопорушення із засобів масової інформації. Відповідно до ст. 25 КПК України, прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого). Оскільки ст. 171, 345^1, 347^1, 348^1 та 349^1 КК України не віднесені нормою ст. 477 КПК України до випадків початку кримінального провадження виключно на підставі заяви потерпілого, допускається самостійне виявлення слідчим, прокурором ознак таких кримінальних правопорушень.

З огляду на специфіку досліджуваних деліктів, найбільш вірогідним джерелом отримання такої інформації є засоби масової інформації. Журналісти часто висвітлюють у своїх матеріалах факти порушення прав їх колег, у тому числі у ЗМІ можуть бути оприлюднені повідомлення про погрози, побиття, зникнення журналістів або їх членів сім'ї чи близьких родичів, пошкодження їх майна тощо. Така ситуація можлива, якщо постраждалі особи з тих чи інших причин не звернулися до правоохоронних органів з відповідною заявою відразу після

вчинення щодо них кримінального правопорушення. До зазначених причин можна віднести страх розправи за звернення до правоохоронних органів, стан здоров'я потерпілого, що не дозволяє подати відповідну заяву тощо. Практичним працівникам слід мати на увазі, що до повідомлень у ЗМІ про посягання на журналістів потрібно ставитися зі здоровим скепсисом, проте ігнорувати такі повідомлення не можна.

Висловлені рекомендації, на наш погляд, сприятимуть практичним працівникам у ефективному виявленні ознак кримінальних правопорушень проти журналістів та у правильному здійсненні попередньої кваліфікації таких діянь.

На початку кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів можуть виникнути складнощі, пов'язані з процесуальним порядком визнання особи потерпілою від такого посягання. Процесуальне становище потерпілого у кримінальному провадженні визначається ст. 55-59 КПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Виходячи з аналізу складів кримінальних правопорушень, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання проти журналістів, а також зі змісту ст. 55 КПК України, в залежності від особи, яка зазнала кримінально караного посягання, стану її здоров'я, можна виділити наступні ситуації щодо потерпілого від таких діянь:

1) жертвою посягання є журналіст, стан якого дозволяє йому виконувати процесуальні функції потерпілого;

2) жертвою посягання є журналіст, але внаслідок кримінального правопорушення настала його смерть або він перебуває у стані, який унеможливлює виконання процесуальних функцій потерпілого;

3) жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, але внаслідок кримінального правопорушення настала його смерть або він перебуває у стані, який унеможливлює виконання процесуальних функцій потерпілого;

4) жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, стан якого дозволяє йому виконувати процесуальні функції потерпілого.

Найбільш простою та зрозумілою з точки зору визначення особи, яка має виступати потерпілим у кримінальному провадженні, є перша ситуація. У такому випадку журналісту було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і він за власною заявою або з ініціативи слідчого, прокурора, суду за його письмової згоди визнається потерпілим у даному провадженні (ч. 1, 3, 7 ст. 55 КПК України).

У другому випадку доцільно керуватися ч. 6 ст. 55 КПК України, відповідно до якої, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи, або особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви, процесуальний статус потерпілого може поширюватися на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Проте, зазначене положення значно обмежує права потерпілого. Така норма не враховує ситуації, коли безпосередня жертва злочину загинула або з інших причин не може виконувати свої процесуальні функції, в тому числі вже після визнання її потерпілою у кримінальному провадженні, та не дозволяє близьким родичам чи членам сім'ї надалі захищати її інтереси. Тому, більш правильною уявляється вказівка на можливість чи неможливість потерпілого реалізовувати свої процесуальні функції, які, на думку І. Г. Івасюка, можуть мати

обвинувальний, захисний та правозахисний характер у світлі кримінально- та цивільно-правових інтересів потерпілого[1].

Більш цікавими та складними є третя та четверта ситуації, коли жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, якому було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. При цьому, дії злочинця не спрямовані безпосередньо на журналіста, проте, в першу чергу, покликані якимось чином на нього вплинути. Обов'язковими ознаками таких діянь є зв'язок посягання проти журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з професійною журналістською діяльністю цього журналіста (у ст. 345[1], 347[1], 348[1], та КК України) та спеціальна мета – спонукати журналіста до вчинення або утримання від вчинення будь-яких дій як умови звільнення заручника (у ст. 349[1] КК України).

Очевидно, що такі дії порушують права журналіста, як особисті, так і ті, що пов'язані з його законною професійною діяльністю. Відтак, розширений перелік потерпілих від даної категорії кримінальних правопорушень покликаний, перш за все, забезпечити посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів. Схожий підхід до визначення кола потерпілих був застосований законодавцем при формулюванні складів посягань на працівників правоохоронних органів (ст. 345, 347, 348, 349 КК України), а також деяких кримінальних правопорушень проти правосуддя (ст. 377, 378, 379 КК України). Є. С. Назимко та А. М. Удод вважають такий підхід виправданим та наводять наступну статистику: у 21% випадків вчинення діяння, передбаченого ст. 345 КК України, погроза носить комплексний характер і висловлюється щодо працівника правоохоронного органу та його близьких родичів; ще у 6% випадків погроза насильством чи знищенням майна висловлюється виключно на адресу його близьких родичів[2].

---

[1] Івасюк І. Г. Функції потерпілого у кримінальному провадженні України. *Науково виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3 (41). С. 104.

[2] Назимко Є. С., Удод А. М. Члени сімей працівників правоохоронних органів як нова група потерпілих від погрози або насильства щодо працівника

Виходячи з цього, уявляється доцільним залучення журналіста до кримінального провадження в якості потерпілого, а не свідка, у випадках, коли безпосередньою жертвою посягання є його близький родич чи член сім'ї, незалежно від їх можливості самостійно виконувати процесуальні функції потерпілого. Журналіст та особа, що безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, мають одночасно виступати потерпілими у відповідному провадженні.

Для того щоб надати журналісту процесуальний статус потерпілого, у таких випадках потрібно визначити, якої шкоди він зазнав унаслідок посягання, безпосередньо спрямованого на його близького родича чи члена сім'ї.

На думку Л. І. Шаповалової, деякі кримінальні правопорушення можуть заподіяти шкоду, яку неможливо віднести ні до майнової, ні до фізичної, ні до моральної, але і в цих випадках особу слід визнавати потерпілим. Характер та вид шкоди, яка заподіяна внаслідок правопорушення, залежать від суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом[1]. Для кримінальних правопорушень проти журналістів, основним безпосереднім об'єктом посягання є охоронювані законом суспільні відносини, пов'язані з нормальною професійною діяльністю журналіста; додатковим обов'язковим об'єктом – психічна недоторканність журналістів або їх близьких родичів, чи членів сім'ї, їх здоров'я, життя, право приватної власності, або особиста свобода. Таким чином, кримінальні правопорушення зазначеної категорії порушують права журналіста, пов'язані із здійсненням його законної професійної діяльності, тобто професійні права.

правоохоронного органу. Офіційний сайт юридичної клініки «Захисник». URL: http://lawhelp.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=884:2014-01-24-08-41-44&catid=57:katalog-statej&Itemid=222.

[1] Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. С. 12.

Крім того, такі кримінально карані посягання спрямовані на вплив на волю журналіста: прийняття ним рішень щодо вчинення або утримання від вчинення дій, пов'язаних з його професійною діяльністю. При посяганні на близького родича або члена сім'ї журналіста, такий вплив є опосередкованим, спрямованим на родинні відносини. При цьому порушуються гарантовані Конституцією України права журналіста на свободу думки, слова, вільне вираження поглядів і переконань, право на особисту свободу, право на працю, право на свободу творчості тощо. У випадках, коли посяганням було перешкоджено професійній діяльності журналіста і така діяльність є засобом заробітку, мова може йти і про неотриману (упущену) через кримінальне правопорушення вигоду – тобто матеріальну шкоду. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про інформацію» у разі, якщо порушенням права на свободу інформації особі завдано матеріальної чи моральної шкоди, вона має право на її відшкодування за рішенням суду[1].

Душевні страждання, яких журналіст зазнає у зв'язку з протиправною поведінкою щодо членів його сім'ї чи близьких родичів підпадають під поняття моральної шкоди у розумінні ст. 23 ЦК України[2], що саме по собі є підставою визнання його потерпілим у кримінальному провадженні щодо такого кримінального правопорушення. На підтвердження такої тези можна навести думку С. Є. Сиротенка, який на основі аналізу норм, що регулюють відносини з відшкодування моральної шкоди, прийшов до висновку, що така шкода повинна відшкодовуватися кожному, чиє право порушене та кому вона дійсно завдана[3].

Верховний Суд України у Постанові пленуму № 4 від 31 вересня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», тлумачить

---

[1] Див.: Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

[2] Див.: Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

[3] Сиротенко С. Є. До питання про джерела цивільного права, які регулюють відносини з компенсації моральної шкоди. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_8. С. 7.

поняття майнової шкоди ширше, включаючи до неї, у тому числі, й інші негативні наслідки[1], до яких на наш погляд, можна віднести порушення особистих та професійних прав. Проте, використання такого тлумачення на практиці є досить складним, адже перелік елементів моральної шкоди у ЦК України є вичерпним і не допускає поширювального тлумачення, а КПК України не містить норм, які б регламентували відшкодування моральної шкоди. Важливість висвітленої проблеми підтверджує позиція І. В. Грицюка, який зазначає, що неправильне розуміння поняття моральної шкоди в кримінальному процесі може призвести до необґрунтованого звуження чи розширення кола потерпілих від кримінального правопорушення, тому це питання має регламентуватися КПК України[2]. Виходячи з такої аргументації, не можна погодитися з пропозицією Л. І. Шаповалової щодо визначення у КПК поняття потерпілого без зазначення видів шкоди[3]. На нашу думку, оптимальним способом вирішення цієї проблеми було би внесення до КПК України норми, яка б визначала кожен з видів шкоди та порядок їх відшкодування.

На основі викладеного, рекомендуємо слідчим (дізнавачам), прокурорам, суду роз'яснювати журналістам їх право бути залученим до кримінального провадження як потерпілий, та в порядку ч. 7 ст. 55 КПК України за їх згодою визнавати їх потерпілими відповідним процесуальним рішенням. Т. В. Корчева слушно зазначає, що хоча ст. 55 КПК України і не передбачає винесення слідчим чи прокурором постанови про визнання особи потерпілою, виходячи з норми ст. 110 КПК України дане процесуальне рішення має

[1] Постанова Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/.

[2]Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* 2014. № 2(65) 2014. С. 137.

[3] Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. С. 17.

оформлюватись у формі постанови[1]. Схожої позиції дотримується і В. Г. Пожар, який рекомендує одночасно з винесенням такої постанови вручати та роз'яснювати потерпілому пам'ятку про його права та обов'язки, та складати про це відповідний протокол[2].

Таким чином, правовою підставою залучення журналіста до кримінального провадження в якості потерпілого, у випадку коли безпосередньою жертвою злочинного посягання є його близький родич або член сім'ї, є ч. 1 ст. 55 КПК України. Фактичною підставою є завдання журналісту моральної шкоди у формі страждань у зв'язку з протиправною поведінкою щодо членів його сім'ї чи близьких родичів, порушення його особистих та професійних прав, а також заподіяння матеріальної шкоди у формі неотриманої (упущеної) вигоди у зв'язку з перешкоджанням його професійній діяльності.

Такий підхід кореспондує з завданнями кримінального провадження, що визначені у ст. 2 КПК України, зокрема щодо захисту особи, охорони її прав, та застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури. Як потерпілий, журналіст має широкий перелік закріплених у статті 56 КПК України процесуальних прав, які дозволяють захищати та реалізовувати його інтереси. Найбільш значущими серед них є право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; можливість оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, подавати докази на підтвердження своєї заяви, брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях тощо. Крім того, в якості потерпілого журналіст має право підтримувати

[1]Корчева Т. В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум Права*. 2012. № 2. С. 370.

[2]Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 127.

обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

3.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню

Як вже зазначалося, обставини, що підлягають з'ясуванню, були визнані нами окремим елементом методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. У своїх роботах увагу теоретичним аспектам побудови методик розслідування кримінальних правопорушень, а також місцю та значенню обставин, що підлягають з'ясуванню в структурі методики розслідування приділяли Р. С. Бєлкін, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко, Б. В. Щур та інші. Питання визначення обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень, досліджували В. В. Логінова, А. А. Мацола, М. І. Панов, С. О. Сафронов, М. Ю. Тарасов, Р. А. Чеботарьов, В Ю. Шепітько та інші науковці. Проте, на сьогодні в науковій літературі ще не було запропоновано переліку обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, має складатися з предмету доказування, визначеного ст. 91 КПК України, обставин, що прийнято з'ясовувати при розслідуванні, відповідно, погроз, завдання побоїв, вбивств та заподіяння тілесних ушкоджень, захоплення особи як заручника, умисного знищення майна, а також обставин, які характеризують професійну діяльність журналіста, що стала передумовою вчинення кримінального правопорушення, і зв'язок між такою діяльністю та посяганням.

Методиками розслідування заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень різної тяжкості та методиками розслідування вбивств, вже визначені узагальнені обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування відповідних кримінальних

правопорушень. Проте, кримінальні правопорушення проти журналістів, що об'єднують принципові ознаки перелічених складів та, при цьому, мають свою специфіку, потребують розроблення власної методики їх розслідування, яка включатиме й обставини, що підлягають з'ясуванню.

Обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств досліджувалися та формулювалися багатьма вченими, в основному з огляду на підвид вбивства, що вивчався. Наприклад, на думку М. Ю. Тарасова, обставини, що підлягають доказуванню, визначені кримінальним процесуальним законом, відносяться до будь-яких злочинів, але очевидно, що стосовно кожного зі складів злочинів, вони набувають своїх особливостей, будучи орієнтованими на ті ознаки, які характерні для конкретного складу злочину, і необхідні для розмежування різних складів злочину. До ключових обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні вбивств, він відносить наявність причинного зв'язку між дією (бездіяльністю) винного і смертю потерпілого, винність особи у вчиненні злочину, форму вини, зміст і спрямованість умислу, обставини, що характеризують особу потерпілого[1].

Р. А. Чеботарьов конкретизує обставини, що підлягають встановленню при доказуванні події вбивства: смерть потерпілого, насильницький характер смерті, факт заподіяння смерті іншою людиною[2].

Більш узагальнений перелік обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств наводить В. О. Коновалова: 1) безпосередня причина смерті; 2) що мало місце – насильницьке заподіяння смерті, чи смерть настала з інших причин (нещасний випадок, хвороба); 3) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство; 4) час

[1] Тарасов М. Ю. Расследование уголовных дел об убийствах : Процессуальные и криминалистические вопросы : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2003. С. 17.

[2] Чеботарев Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена.* 2011. № 127. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/obstoyatelstva-podlezhaschie-ustanovleniyu-pri-okazyvanii-sobytiya-ubiystva. С. 180.

настання смерті; 5) місце вчинення вбивства; 6) обставини, за яких вчинено вбивство; 7) особа жертви; 8) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні злочину; 9) особа вбивці; 10) мотиви вбивства; 11) обставини, що сприяли вбивству (умисному чи необережному), заходи, яких треба вжити для попередження таких злочинів[1].

Щодо розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, С. О. Сафронов, запропонував та класифікував типові обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні зазначеної категорії злочинів. Зокрема, мова йде про обставини, що відносяться до суб'єкта злочину (анкетні дані, стан здоров'я, наявність судимостей тощо); обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину (мотив, привід, мета вчинення злочину, винність особи, форму вини); обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину і до події злочину (час, місце, способи готування та вчинення злочину, засоби, знаряддя, зв'язки між злочинцем та потерпілим, ознаки та тяжкість ушкодження, механізм його виникнення, його характер та локалізація); обставини, встановлення яких має значення для кваліфікації діяння; обставини, що визначають розмір шкоди від вчиненого злочину та інші[2].

Схожий перелік наводить В. В. Логінова, яка вважає, що при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, необхідно встановити особу потерпілого та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, час та механізм їх утворення; довести факт умисного заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому та встановити спосіб заподіяння; виявити осіб, причетних до розслідуваної події[3].

Погоджуючись із зазначеними авторами, наголосимо, що ступінь тяжкості тілесного ушкодження є однією з ключових

---

[1] Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ : Ін Юре, 2011. С. 195.

[2] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 60.

[3] Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. С. 10.

обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування такої категорії злочинів.

Як ми вже зазначали, до внесення до КК України складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345[1], діяння, передбачені даною нормою кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 (у частині перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) та статті, що передбачає відповідальність за відповідне фізичне чи психологічне посягання на особу (ст. 121, 122, 125-127, 129 тощо)[1]. Виходячи з цього, було би доцільно звернути увагу й на обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України).

Проте, на сьогодні, перелік таких обставин ще не було чітко визначено та обґрунтовано у науковій літературі. А. А. Мацолою була здійснена спроба визначити обставини, які підлягають встановленню при вирішенні питання щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України, до Єдиного реєстру досудових розслідувань[2]. Такий підхід викликає деякі сумніви, адже відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Крім того, відповідно до ч. 3 зазначеної статті, здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену

[1] Див.: Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260; Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643.

[2] Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. С. 59.

законом. Єдиною слідчою (розшуковою) дією, що може бути у невідкладних випадках проведеною до внесення відповідних відомостей до ЄРДР є огляд місця події. Таким чином, слідчий, прокурор, з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення протягом максимум 24 годин можуть лише здійснити первинну перевірку відомостей, що вони отримали, й про встановлення ними широкого переліку обставин говорити не доцільно.

Зокрема, видаються не зовсім вдалими рекомендації А. А. Мацоли щодо залучення слідчим оперативних підрозділів з метою збору інформації про діяльність особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення. Такі дії суперечать змісту ч. 3 ст. 214 КПК України. Також викликає сумніви питання щодо матеріалів ОРД, з якими має ознайомитися слідчий під час вирішення питання про початок досудового розслідування за ознаками ст. 171 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Отже, таке формулювання доцільне лише у випадках, коли відомості про кримінальне правопорушення було виявлено в ході досудового розслідування іншого кримінального правопорушення. Але й у цьому випадку, слідчий, прокурор приймають рішення про внесення відомостей до ЄРДР на основі матеріалів такого провадження, а не «матеріалів ОРД».

Однією з обставин, що виокремлюють кримінальні правопорушення проти журналістів, є вчинення такого діяння у зв’язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Законодавець не роз’яснює у чому полягає зазначений зв’язок, проте схожі формулювання використовуються у інших складах кримінальних правопорушень, що вже давно відомі практиці, наприклад у ст. 345 КК України – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу…у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. Автори науково-практичного коментаря до КК України називають зазначений

зв'язок спеціальним мотивом вчинення злочину[1]. Отже, вважаємо виправданим використання схожого підходу та визначення зв'язку вчинення кримінального правопорушення зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності як спеціального мотиву посягання.

Для того, щоб довести існування такого мотиву (зв'язку), потрібно встановити наявність у потерпілого статусу журналіста у розумінні примітки до ст. 345[1] КК України, факт вчинення ним професійної журналістської діяльності, та законний характер такої діяльності[2].

Таким чином, орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, має виглядати наступним чином:

1. Особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан).
2. Здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності.
3. Подія перешкоджання професійній діяльності журналіста, погрози, заподіяння побоїв, вбивства або тілесного ушкодження, знищення майна чи захоплення як заручника (час, місце, інші обставини).
4. Причина смерті, або характер та тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого (у тому числі час настання смерті, характер ушкоджень, що призвели до смерті, а у випадку тілесних ушкоджень – їх тяжкість, локалізація на тілі жертви, час їх заподіяння та механізм виникнення), тип та вартість пошкодженого майна.

---

[1] Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 725.

[2] Див.: Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2015. Вип. № 4 (72). С. 223.

5. Чи мало місце насильницьке заподіяння смерті/тілесних ушкоджень, або зазначені негативні наслідки настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі тощо).

6. Спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення (у тому числі способи та засоби готування та приховування злочину).

7. Особа правопорушника (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан).

8. Співучасники кримінального правопорушення, роль кожного з них у вчиненні діяння.

9. Зв'язки між правопорушником та потерпілим.

10. Форма вини, мета кримінального правопорушення.

11. Спеціальний мотив – вчинення діяння у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (в тому числі, потрібно встановити, які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною злочинного посягання, та чи були такі прояви законними).

12. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням проти журналіста, а також розмір процесуальних витрат.

13. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

3.3. Типові слідчі ситуації та планування розслідування

Відповідно до норм КПК України, розслідування кримінального правопорушення починається з моменту внесення відомостей про відповідне діяння до ЄРДР. В цей момент слідчому, дізнавачу, прокурору відомі певні обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Сукупність таких відомостей, разом з

іншими умовами розслідування, формують слідчу ситуацію, що склалася.

Тематиці слідчих ситуацій та слідчих версій увагу в своїх роботах приділяли Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, С. В. Веліканов, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. Г. Гончаренко, Г. А. Густов, В. А. Журавель, М. П. Кєптене, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, В. В. Логінова, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Образцов, В. Л. Синчук, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та інші вчені. При цьому, типові слідчі ситуації та алгоритми їх вирішення під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів не були на достатньому рівні висвітлені в криміналістичній літературі та потребують окремого дослідження.

Потреба у розробці таких положень та їх включенні до методик розслідування кримінальних правопорушень продиктована практикою. Проте, як справедливо стверджує В. Л. Синчук, жодні наукові рекомендації не можуть врахувати кожну конкретну слідчу ситуацію, отже можливо висвітлити лише типові ситуації і найбільш оптимальні шляхи щодо їх вирішення[1]. Показними є результати проведеного нами опитування слідчих Національної поліції України: 39,9% респондентів обрали типові слідчі ситуації та алгоритм дій для їх вирішення як обов'язковий елемент методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Така позиція практиків кореспондує тенденції включення вченими-криміналістами названого елементу до методик розслідування кримінальних правопорушень. Ситуаційний підхід до побудови методик розслідування, з точки зору В. А. Журавля, дозволяє конкретизувати теоретичні та практичні узагальнення, дає можливість використовувати в слідчій діяльності інформацію узагальненого характеру, що є найбільш адекватною для вибору та адаптації типових рішень для подолання складних ситуацій, що виникають у

[1] Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181.

конкретних кримінальних провадженнях[1]. Аналогічної позиції дотримується С. В. Веліканов, який стверджує, що методика розслідування злочинів в інтерпретації ситуаційного підходу обов'язково має включати в себе ситуації, відповідні їм версії й послідовності слідчих дії, предмет яких конкретизовано щодо інформації, яку містить ситуація[2]. Цитований учений поняття слідчої ситуації розглядає як категорію криміналістичної методики, а класифікацію слідчих ситуацій визнає одним з основних завдань криміналістичної методики[3].

У спеціальній літературі було сформовано два підходи до розуміння поняття слідчої ситуації. На думку Р. С. Бєлкіна, слідча ситуація – це сукупність умов, у яких в даний момент здійснюється розслідування, тобто та обстановка, в якій відбувається доказування[4], що відповідає широкому підходу до поняття слідчої ситуації. Вузький підхід можна прослідкувати на прикладі визначення, запропонованого О. Н. Колесніченком та В. О. Коноваловою, на думку яких слідча ситуація являє собою характеристику стану розслідування злочину, що обумовлена наявністю чи відсутністю доказової та оперативної інформації про обставини предмета доказування та елементи криміналістичної характеристики посягання, котрі обумовлюють систему безпосередніх завдань та напрямків розслідування злочину[5].

Не можна не погодитися з позицією В. А. Журавля щодо доцільності застосування саме вузького підходу для типізації

[1] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. С. 203.

[2] Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* 2008. Вип. 96. С. 174.

[3]Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. С. 7.

[4] Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. Москва : Юристъ, 1997. С. 132.

[5] Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие. Харьков, 1985. С. 64.

слідчих ситуацій[1]. Дійсно, широке розуміння даного терміну передбачає врахування необмеженого переліку обставин, що в різному обсязі впливають на процес розслідування, та можуть мати, в тому числі, й випадковий характер, що ускладнює визначення їх закономірностей з метою типізації.

Типова слідча ситуація, з точки зору В. Л. Синчука, це наукова абстракція, в якій відображені найбільш загальні, ймовірні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі[2].

Вирізнення типових ситуацій і розроблення на цій основі рекомендацій з методики розслідування окремих видів злочинів необхідні для визначення напрямку подальшого розслідування, правильної побудови та перевірки слідчих версій, виявлення обставин, що мають значення для справи, обрання комплексу та черговості слідчих дій[3]. Отже, побудова методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів потребує типізації та висвітлення слідчих ситуацій, які характеризують процес розслідування таких злочинів. При цьому не можна забувати про взаємозв'язок слідчих ситуацій та версій що висуваються виходячи з таких ситуацій, а також про ситуаційну обумовленість останніх. На підтвердження даної тези наведемо позицію В. О. Коновалової, на думку якої виникнення версій завжди зумовлено видом кримінального правопорушення, способами його вчинення та, головним чином, тією інформацією, яка була виявлена на початковому етапі розслідування[4]. Перелічені даною авторкою елементи значною мірою формують слідчу ситуацію конкретного розслідування. В. М. Стратонов зазначає, що

[1] Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 404.

[2] Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 183.

[3] Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 1. С. 143.

[4] Коновалова В. Е. Версия; концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. С. 47.

слідча ситуація визначатиме порядок проведення розслідування та його особливості[1]. Відтак слід погодитися з позицією В. П. Колмакова про те, що висунення обґрунтованих версій, визначення обставин, які мають бути перевірені за кожною з них, а також планування повного, всебічного та об'єктивного розслідування є найважливішим положенням методики розслідування[2].

Вважаємо, що типізація слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів та версій, що висуваються виходячи з таких ситуацій, потребує, також, висвітлення у загальному вигляді алгоритмів вирішення зазначених ситуацій та перевірки висунутих версій. Подібні алгоритми виступають основою для реальних дій слідчих та дізнавачів при розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень. Перелік таких реальних заходів, на думку М. П. Кєптене, має спиратися на запропонований методикою розслідування алгоритм, та при цьому бути ширшим за нього, із застосуванням слідчими та оперативними працівниками творчого підходу до розслідування[3].

Таким чином, з метою забезпечення ситуаційного підходу до побудови методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, найбільш вдалою вбачається наступна логіка розміщення згаданих вище елементів: типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування; типові версії, що висуваються виходячи із зазначених ситуацій; комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, необхідних для вирішення слідчих ситуацій з врахуванням висунутих версій, та планування розслідування злочину.

---

[1] Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. Право і Безпека. 2011. № 1. С. 175.

[2] Колмаков В. П. Расследование убийств: Следственный осмотр: Идентификационные действия следователя: Введение в курс советской криминалистики: (избранные труды по криминалистике). Одесса : «Юридическая литература», 2008. С. 19.

[3] Кєптене М. П. Окремі аспекти побудови, перевірки та використання типових слідчих версій у кримінальних справах про серійні вбивства. *Право і Безпека*. 2012. №. 3. С. 201.

Для виокремлення типових слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, слід визначити критерії подібної типізації. Так, В. А. Журавель, пропонує застосовувати критерій наявності чи відсутності значущої для розслідування інформації[1]. Р. С. Бєлкін вважає за доцільне типізувати слідчі ситуації за якимось одним, рідше двома компонентами, частіше за все за інформаційним компонентом, що вимагає неодмінної вказівки на цей компонент, як об'єкт узагальнення[2]. В. Л. Синчук пропонує критерій істотного впливу ситуації на формування алгоритму дій слідчого[3].

Ще одним можливим критерієм типізації слідчих ситуацій є етап розслідування кримінального правопорушення, на якому така ситуація склалася. Так, на прикладі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень особі, В. В. Логінова, виходячи з зазначеного критерію, виділяє наступні слідчі ситуації: 1) первинні, що виникають до відкриття кримінального провадження й не можуть бути слідчими в повному сенсі, оскільки кримінальне провадження ще не розпочато; 2) початкові (вихідні), які мають місце на початковому етапі розслідування й виникають на момент початку кримінального провадження; 3) наступні слідчі ситуації, що виникають на основі проведення початкових слідчих (розшукових) дій[4].

Якщо перша категорія ситуацій вже була розглянута нами у підрозділі 3.1., як ситуації виявлення ознак кримінального правопорушення, а третя видається значною мірою обумовленою результатами первинних слідчих (розшукових) дій, то початкові (вихідні) слідчі ситуації, на наш погляд, є найбільш придатними до типізації, проте з одним застереженням. Наведений поділ типових слідчих ситуацій

---

[1] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Хакрів : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. С. 195.

[2] Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. С. 143.

[3] Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 183.

[4] Логінова В. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. *Право і Безпека.* 2010. №. 3. С. 175.

був розроблений В. В. Логіновою в реаліях КПК України 1961 року. На сьогодні більш адекватною виглядає типізація слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, який за чинним КПК починається одразу після внесення відомостей до ЄРДР та закінчується встановленням особи злочинця та відшуканням достатніх доказів для оголошення підозри особі у вчиненні кримінального правопорушення[1]. Відтак, можна зробити висновок, що саме обсяг відомостей про особу правопорушника є ключовим інформаційним критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Виходячи зі специфіки кримінальних правопорушень проти журналістів, видається, що потерпілий від таких діянь є одним з найважливіших джерел криміналістично значущої інформації про вчинене посягання у цілому. Досить легко прослідкувати залежність між станом здоров'я потерпілого та обсягом інформації про кримінальне правопорушення, що наявна у слідчого на початку розслідування. Отже, поєднання зазначених ознак можна визнати важливим критерієм типізації початкових (вихідних) слідчих ситуацій розслідування категорії посягань, що вивчається.

Зокрема, в залежності від стану потерпілого, в якому він перебуває в результаті вчинення щодо нього нападу, можна виокремити наступні ситуації:

1) потерпілий перебуває у стані, який дозволяє йому давати показання;

2) потерпілий помер, або перебуває у стані, який не дозволяє йому давати показання внаслідок погіршення стану здоров'я через тілесні ушкодження;

3) потерпілий значиться як зниклий без вісти (в такому випадку висувається версія про вбивство, проте слідством ще не було виявлено тіло потерпілого).

Кожна з перелічених ситуацій характеризується різними можливостями отримання криміналістично значущої інформації про подію кримінального правопорушення. Так,

---

[1] Див.: Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. №. 2. С. 142-143.

перша ситуація є найбільш сприятливою – потерпілого може бути допитано щодо обставин посягання, ознак правопорушника, інформації про професійну журналістську діяльність, з якою міг бути пов'язаний напад тощо, пошкодженого майна (у тому числі знарядь здійснення журналістської діяльності); може бути проведено його освідування а також судово-медичну експертизу з метою визначення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень. Більш того, при першій ситуації слідству у більшості випадків з показань потерпілого відомо про час та місце вчинення посягання, що дозволяє провести його огляд, виявити та вилучити сліди вчинення злочину.

Друга ситуація є менш сприятливою, оскільки потерпілий не в змозі повідомити слідству обставини посягання. Слідчий, прокурор можуть оглянути тіло або труп потерпілого, призначити відповідні судово-медичні експертизи. Місце вчинення злочину часто відповідає місцю виявлення непритомного потерпілого або його трупу (крім випадків, коли тіло чи труп були переміщені з безпосереднього місця вчинення злочину), час настання смерті може бути встановлено судово-медичною експертизою.

Найменш сприятливою є третя ситуація. В таких випадках слідству не відомі ні стан потерпілого, ні місце його перебування, ні обставини вчинення злочину, ні ознаки злочинця.

Ще один критерій виокремлення слідчих ситуацій розслідування категорії злочинів, що вивчається, продиктовано характерними особливостями обстановки вчинення зазначених посягань. Професійна журналістська діяльність, з якою пов'язано вчинення кримінального правопорушення, часто здійснюється публічно, в присутності інших осіб. Як зазначалося, значна кількість кримінальних правопорушень проти журналістів, що не спричиняють смерті потерпілого, вчиняються в умовах очевидності, в людних місцях та при свідках. У той же час, можна простежити статистичну закономірність, відповідно до якої більш тяжкі посягання (заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вбивство)

частіше вчиняються в умовах неочевидності, та поєднуються з приховуванням злочинцем слідів злочину. В таких ситуаціях пошук очевидців посягання, отримання від них криміналістично значущої інформації, а також пошук слідів злочину ускладнено. Очевидно, що злочинам, що вчинені в умовах неочевидності, відповідають менш сприятливі слідчі ситуації.

Окрім перелічених критеріїв типізації, слід застосувати критерій повторюваності (або ймовірності) слідчих ситуацій, що є продиктованим суттю категорії «типовий» та визнаним багатьма вченими-криміналістами. Зокрема, Л. Я. Драпкін в основі типізації вбачає узагальнення істотних ознак, що є спільними для деякої групи конкретних ситуацій[1].

Отже, за виключенням найбільш сприятливих ситуацій (наприклад, явка злочинця з зізнанням при повному обсязі доказів), які окремі вчені все ж виділяють як типові[2], а також ситуацій, коли кримінальне правопорушення залишається латентним (невідомим правоохоронним органам), виходячи з критеріїв повторюваності та обсягу криміналістично значущої інформації про подію посягання, що наявна у слідчого (дізнавача), вважаємо за доцільне виділити наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Ситуація 1. Встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, відомі місце, час, обставини здійснення нападу. Посягання вчинено в умовах очевидності. В залежності від можливостей отримання криміналістично значущої інформації, можна виділити наступні різновиди названої ситуації:

ситуація 1.1 – потерпілий в результаті вчинення посягання знаходиться у стані, який дозволяє йому давати показання, правопорушника не було затримано за гарячими слідами;

---

[1] Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987. С. 14.

[2] Див.: Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. С. 18.

ситуація 1.2 – потерпілий помер або перебуває у стані, який не дозволяє йому давати показання внаслідок погіршення стану здоров'я через тілесні ушкодження, проте були встановлені очевидці кримінального правопорушення.

Ситуація 2. Не було встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Посягання вчинено в умовах неочевидності. Аналогічно з ситуацією 1, в залежності від можливостей отримання криміналістично значущої інформації, можливе виділення наступних різновидів названої ситуації:

ситуація 2.1 – потерпілий помер та було знайдено його труп, або він знаходиться у стані, який не дозволяє давати показання, не було встановлено очевидців злочину;

ситуація 2.2 – потерпілий зник безвісти, слідству не відомі час, місце та обставини вчинення злочину, не знайдено непритомного потерпілого або його трупу.

Ситуація 1.1 має місце, коли потерпілий особисто звернувся до правоохоронних органів із заявою про вчинення посягання проти нього. У своїй заяві він повідомляє відомості про себе, час, місце, обставини здійснення посягання, ознаки правопорушника, інформує слідство про здійснення ним професійної журналістської діяльності, з якою, ймовірно, пов'язано вчинення кримінального правопорушення.

Для ситуації 1.1 основними напрямами розслідування є:

1) встановлення точних відомостей про час, місце та обставини посягання;

2) визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, отриманих потерпілим, типу та вартості пошкодженого майна, характеру погроз тощо;

3) відшукання очевидців події кримінального правопорушення;

4) з'ясування ознак особи правопорушника, мотивів посягання, вжиття заходів із встановлення особи та розшуку злочинця;

5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

В ситуації 1.1 можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події злочину:

а) було здійснено умисне кримінальне правопорушення проти журналіста, його близького родича чи члена сім'ї;

б) мав місце нещасний випадок;

в) потерпілий повідомив неправдиву інформацію щодо нападу на нього.

- мотиву посягання на журналіста, його близького родича чи члена сім'ї:

а) посягання було вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності;

б) посягання не було пов'язано із здійсненням журналістом професійної діяльності;

в) посягання не було пов'язано із здійсненням журналістом професійної діяльності, проте було інсценовано посягання на журналіста.

- щодо особи правопорушника:

а) посягання вчинено особою, що була об'єктом професійної журналістської діяльності;

б) посягання вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності особою, яка не була об'єктом такої діяльності;

в) правопорушник був знайомий з потерпілим до нападу;

г) правопорушник не був знайомий з потерпілим до нападу.

- щодо характеру зв'язку професійної журналістської діяльності потерпілого з метою посягання на нього:

а) правопорушник мав за мету припинити, перешкодити професійній журналістській діяльності, яка здійснювалася потерпілим;

б) правопорушник мав за мету помститися за здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності;

в) правопорушник мав за мету спонукати потерпілого до здійснення професійної журналістської діяльності у тому чи іншому напрямі, або до фальсифікації результатів такої діяльності;

г) правопорушник мав іншу мету, пов'язану із професійною журналістською діяльністю.

Виходячи зі сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно провести наступні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

1) огляд місця події (кримінального правопорушення);

2) встановлення очевидців події кримінального правопорушення;

3) освідування потерпілого;

4) призначення судово-медичної експертизи для визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, що були отримані потерпілим, судової товарознавчої експертизи для визначення обсягу шкоди, заподіяної знищенням майна;

5) допит потерпілого;

6) допит очевидців події кримінального правопорушення, інших свідків.

Для перевірки версії щодо зв'язку професійної журналістської діяльності потерпілого з метою посягання на нього, доцільно використовувати наступний алгоритм дій:

1) встановити, у яких напрямках здійснювалася професійна журналістська діяльність, хто був її об'єктами;

2) ідентифікувати об'єктів професійної журналістської діяльності;

3) встановити, кому з об'єктів було відомо про здійснення щодо них професійної журналістської діяльності;

4) з'ясувати причини конфлікту професійної журналістської діяльності з інтересами особи, що вчинила посягання.

У ситуації 1.2 повідомлення про вчинення кримінального правопорушення надходить до правоохоронних органів від родичів, членів сім'ї, колег потерпілого, працівників медичних закладів, осіб, які виявили труп потерпілого тощо. З такого повідомлення слідство може отримати відомості про місце та час виявлення непритомного потерпілого або трупу, та частіше за все дані про його особу та статус журналіста.

Основним джерелом інформації про особу злочинця є показання очевидців злочину.

Для ситуації 1.2, основними напрямами розслідування є:

1) встановлення точних відомостей про час, місце та обставини вчинення посягання;

2) встановлення точних відомостей про особу потерпілого;

3) визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, отриманих потерпілим, або часу та причин настання смерті;

4) з'ясування ознак особи злочинця, мотивів нападу, вжиття заходів із встановлення особи злочинця та її розшуку;

5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

У ситуації 1.2, окрім характерних для ситуації 1.1, можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події кримінального правопорушення:

1) було здійснено посягання на життя або здоров'я потерпілого;

2) мав місце нещасний випадок, або смерть потерпілого настала через природні причини;

3) було здійснено захоплення потерпілого як заручника унаслідок чого йому заподіяно тілесні ушкодження чи смерть;

- місця вчинення посягання:

1) місце виявлення тіла потерпілого збігається з місцем вчинення злочину;

2) тіло потерпілого було переміщено до місця його виявлення.

Виходячи із сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно здійснити, у комплексі з характерними для ситуації 1.1, наступні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

1) огляд місця події та огляд трупу (у випадку, коли потерпілий загинув внаслідок посягання);

2) призначення судово-медичної експертизи для визначення причин та обставин смерті потерпілого;

3) пред'явлення трупу для впізнання;

4) огляд речей та документів потерпілого;

5) допит керівництва, колег журналіста;

6) зняття інформації з електронних інформаційних систем з метою огляду документів потерпілого, що містяться в хмарних сервісах зберігання інформації.

Ситуація 2.1 принципово відрізняється від ситуації 1.2. відсутністю очевидців, а отже обмеженою інформацією про обставини вчинення кримінального правопорушення та відсутніми відомостями про особу нападника, що свідчить про її менш сприятливий характер. Типові версії, що висуваються у такій ситуації а також комплекс дій з її вирішення, в цілому, відповідають ситуації 1.2.

У ситуації 2.2 до правоохоронних органів надходить повідомлення про зникнення журналіста або його члена сім'ї чи близького родича безвісти. Як ми вже зазначали, одним з основних версій зникнення особи безвісти може бути її вбивство або захоплення як заручника. З такої заяви, слідству можуть бути відомі останнє відоме місце перебування потерпілого, його плани на період, у який від нього не було звісток, характер, об'єкти та напрями його професійної журналістської діяльності.

Основними напрямами розслідування для зазначеної ситуації є:

1) з'ясування місця перебування зниклої особи;

2) встановлення характеру події, що сталася зі зниклою особою;

3) відшукання очевидців події кримінального правопорушення;

4) з'ясування ознак особи правопорушника, мотивів нападу, вжиття заходів із встановлення особи та розшуку нападника;

5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

При ситуації 2.2 можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події злочину:

а) зникла особа за своїм бажанням перебуває у місці, яке не відомо заявникам, злочину не було вчинено;

б) зі зниклою особою стався нещасний випадок;

в) потерпілий незаконно утримується як заручник;

г) потерпілого було вбито у зв'язку зі здійсненням ним або його членом сім'ї або близьким родичем професійної журналістської діяльності;

ґ) потерпілого було вбито не у зв'язку з професійною журналістською діяльністю.

Виходячи із сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно здійснити, у комплексі з характерними для ситуацій 1.1 та 1.2, наступні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

1) допити заявників та інших осіб, які знали зниклого;

2) огляд житла й робочого місця зниклого;

3) відбір фотознімків зниклого, які можуть бути використані для розшуку й ідентифікації[1];

4) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що належить потерпілому.

Планування розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Загальновизнаною серед вчених-криміналістів є теза про те, що планування є однією з підвалин розслідування кримінальних правопорушень. Так, за Г. А. Ханєм, цілі планування полягають у «визначенні напряму і змісту діяльності слідчого на всіх етапах розслідування, забезпеченні цілеспрямованості, повноти, об'єктивності, всебічності і швидкості, економії часу, сил і засобів»[2], що, на нашу думку, свідчить про ключову роль планування в організації розслідування кримінальних правопорушень.

Обов'язковість планування розслідування закріплено на нормативному рівні. Відповідно до пп. 9 п.3 розділу VII Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, слідчий-методист перевіряє планування роботи в слідчих підрозділах територіальних (відокремлених) органів

---

[1] Див.: Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 50.

[2] Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. С. 8.

поліції, стан виконання планових заходів, їх відповідність планам ГСУ та слідчого управління, наявність індивідуальних планів роботи слідчих, планів розслідування в кримінальних провадженнях, планів-графіків закінчення досудового розслідування кримінальних правопорушень і стан виконання цих планів; у разі виявлення недоліків при складанні планів роботи надає практичну і методичну допомогу щодо усунення недоліків; з урахуванням зміни оперативної обстановки вживає заходів щодо внесення коректив у плани роботи [1].

У криміналістичній літературі питання планування розслідування кримінальних правопорушень знайшли своє відображення у дослідженнях Т. В. Авер'янової, Р. С. Бєлкіна, В. С. Бурданової, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, І .І. Когутича, В. О. Коновалової О. Н. Коршунової, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Г .А. Матусовського, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, Г .А. Ханя, О. О. Ханя, В. Ю. Шепітька та інших вчених. Втім, ключові засади планування розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів ще не були достатньо повно висвітлені у криміналістичній літературі та потребують окремого дослідження.

В. О. Коновалова під плануванням досудового розслідування розуміє визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та організаційно-технічних заходів[2].

В. С. Бурданова та співавтори визначають планування розслідування як розумовий процес, що є спрямованим на всебічне пізнання факту та обставин вчинення злочину та відображає у письмовій (знаковій) формі систему визначених

[1] Див.: Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України МВС України; Наказ, Положення від 06.07.2017 № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17.

[2] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 242.

задач розслідування, а також спектр конкретних шляхів, засобів та способів їх вирішення[1].

Слід звернути увагу на позицію О. О. Ханя, який вважає, що планування у криміналістиці – це, насамперед, розумова діяльність слідчого, судді, експерта що лежить у площині пізнавальних процесів при доказуванні по кримінальній справі. Функціональна спрямованість планування, на думку науковця, полягає у формулюванні завдань та визначенні найбільш раціональних та ефективних шляхів їх вирішення, а результатом такої розумової діяльності виступає план, що за своєю суттю є уявною моделлю майбутніх дій слідчого, судді, експерта[2].

У спеціальній літературі виділяють наступні рівні планування: 1) планування роботи слідчого (календарний план); 2) планування досудового розслідування; 3) планування початкового, наступного, прикінцевого етапів розслідування; 4) планування слідчої (розшукової) дії; 5) планування тактичної операції; 6) планування тактичного прийому[3]. Загальні аспекти планування досудового розслідування вже знайшли відображення у працях вчених-криміналістів. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне сконцентруватися на особливостях планування розслідування саме категорії кримінальних правопорушень, що вивчається, виходячи зі специфіки таких посягань.

Планування має спиратися на обставини, що підлягають з'ясуванню, та на версії, висунуті слідчим в процесі розслідування злочину[4]. Виходячи з переліку таких обставин, слідчої ситуації що склалася на момент планування, обсягу наявної інформації про кримінальне правопорушення, слідчий має визначити першочергові завдання та спланувати свою діяльність з розслідування кримінально караного діяння.

---

[1] Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт-Петербург. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 171.

[2] Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. С. 17.

[3] Див.: Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій. Київ, Атіка, 2008. С. 322.

[4] Див.: Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. С. 8.

Щодо змісту плану розслідування, то видається слушною пропозиція В. В. Топчія, який зазначає, що план має складатися з трьох розділів. Перший розділ, що містить завдання, вирішення яких необхідне для розслідування даного кримінального правопорушення, незалежно від тих версій, що висуваються в провадженні. Другий розділ містить завдання, вирішення яких є необхідним відповідно до системи виведених з кожної із сформульованих версій, необхідних і можливих наслідків, і спосіб вирішення таких завдань. Третій розділ містить необхідні слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії[1].

Друга категорія завдань є досить варіативною та залежить від слідчої ситуації що склалася. В той же час, завдання, вирішення яких необхідне для розслідування кримінального правопорушення, незалежно від версій, що висуваються в провадженні, можуть бути типізовані та у загальному вигляді окреслені в методиці розслідування такого делікту.

Так, до зазначеної категорії завдань слід віднести з'ясування обставин, які обов'язково підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України. Виходячи зі специфіки кримінальних правопорушень проти журналістів, такий перелік слід розширити за рахунок завдань із з'ясування відомостей про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності, про спеціальний мотив – вчинення посягання у зв'язку з професійною діяльністю журналіста.

Відносно елементів (або етапів) планування розслідування, звернемося до думки М. С. Остапчука, який запропонував їх наступний перелік. По перше, це аналіз вихідної інформації, як вихідна передумова формування плану. Після цього на підставі вихідної інформації висуваються версії. Обов'язковим елементом є прогнозування, тобто визначення того, які нові

---

[1] Топчій В. В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. №. 1. С. 171.

дані можуть бути отримані під час перевірки висунутих версій. Надалі відбувається процес складання письмового плану, що полягає у визначенні комплексу слідчих (розшукових) дій, організаційно-тактичних заходів, найбільш прийнятної послідовності їхнього виконання і тактики проведення, за необхідності навіть їх одночасності, вказуються сили та засоби, які залучатимуться[1].

Допускаючи можливість усного (уявного) планування найпростіших розслідувань, більшість вчених-криміналістів все ж рекомендують слідчому складати письмові плани. Зокрема, В. О. Коновалова[2], Л. Я. Драпкін[3], І. В. Смаль[4] та інші вважають оптимальною формою плану письмову, у вигляді таблиці.

Опитування слідчих Національної поліції України щодо найбільш доцільної форми плану розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів показало, що 45,9% відсотки опитаних віддають перевагу письмовому розгорнутому плану, 30% – письмовому плану у табличній формі. Меншою кількістю респондентів, як найбільш доцільні, були обрані письмовий скорочений план (14,5%) та усний план (3,6%). Ще 5,5% опитаних впевнені в недоцільності складання плану розслідування.

Виходячи з вивчення позицій вчених-криміналістів, аналізу результатів опитування практичних працівників, а також з огляду на складний та багатоелементний характер процесу розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, рекомендуємо слідчим та дізнавачам, які здійснюють такі розслідування, складати саме письмові плани. Вибір між розгорнутою та табличною формами письмового

---

[1]Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична.* 2014. №. 2. С. 352.

[2] Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 243.

[3] Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 2000. С. 243.

[4] Криміналістика : навч. посіб. За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 204.

плану залежить від складності конкретного провадження, обсягу доступного робочого часу та особистих вподобань слідчого (дізнавача).

Таким чином, можна зробити висновок, що планування розслідування є необхідною умовою швидкого та ефективного розкриття кримінальних правопорушень проти журналістів. Планування має спиратися на обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування даної категорії посягань, та слідчі версії, що були висунуті на момент планування. Найефективнішими формами плану визнано письмову розгорнуту та письмову табличну.

3.4. Організація взаємодії під час розслідування

Важливим аспектом організації розслідування будь якого кримінального правопорушення є організація взаємодії між суб'єктами розслідування та іншими особами.

Питання організації взаємодії під час розслідування кримінально караних діянь було об'єктом наукового пошуку Р. С. Бєлкіна, О. О. Волобуєвої, В. А. Журавля, Д. Д. Зайця, М. В. Кривоноса, В. В. Ковальова, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, О. А. Самойленка, В. І. Сліпченка, Р. Л. Степанюка, В. Ю. Шепітька, Л. І. Щербини, О. О. Юхна та інших вчених. В той же час, основні аспекти організації взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів не були висвітлені у криміналістичній літературі та потребують ґрунтовного дослідження.

Приєднуємося до позиції авторів, які звертають увагу на відсутність у КПК України терміну «взаємодія», котрий, при цьому, використовується в Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і відомчих нормативно-правових актах правоохоронних органів[1].

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 429; Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного*

Зазначена термінологічна невідповідність спричиняє деякі складнощі в реалізації взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень, про те зазначений термін є сталим та використовується як на практиці, так і в теорії кримінального процесу та криміналістики.

В. Ю. Шепітько взаємодію у широкому значенні розуміє як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів (об'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок[1]. В рамках розслідування злочинів, взаємодія – це одна з форм організації розслідування[2].

На думку О. А. Самойленко, сутність взаємодії полягає в узгодженій діяльності різних складових однієї чи декількох систем, зокрема в поєднанні діяльності слідчого та органів дізнання, підприємств, установ, громадськості й засобів масової інформації, спрямованій на досягнення загальної мети щодо розслідування конкретного злочину. Кожний, при цьому, діє в межах своїх повноважень, методів і засобів. Науковець слушно зазначає, що провідна роль у взаємодії належить слідчому як координатору діяльності[3].

Існують різні підстави класифікації видів та форм взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, Р. Л. Степанюк та Д. Д. Заяць класифікують взаємодію у залежності від рівня її існування; від стадії кримінальної процесуальної діяльності; від нормативно-

---

університету. Сер. : Юриспруденція. 2015. № 14, том 2 С. 114; Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 540; Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. №. 2. С. 212.

[1] Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько російський і російсько-український); за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. С. 42.

[2] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 429.

[3] Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 327.

правової регламентації взаємодії; за ознакою суб'єкта взаємодії[1]. Вважаємо за доцільне зупинитися на дослідженні взаємодії з огляду на її суб'єктів.

Виходячи з тези про провідну, координуючу роль слідчого (дізнавача) у взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень, з метою висвітлення особливостей взаємодії в ході розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, вважаємо за доцільне дослідити зазначене питання через призму взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами, спеціалістами та експертами, а також з журналістськими організаціями, видавництвами, громадськістю. Окремо слід зазначити, що взаємодія слідчого (дізнавача) з прокурором, який є процесуальним керівником у провадженні, досить чітко врегульована чинним КПК України та у значній мірі є універсальною для розслідування широкого переліку кримінальних правопорушень. Виходячи з цього, вважаємо виправданим висвітлення організації такої взаємодії лише в найбільш загальних методиках розслідування.

Найбільш розповсюдженою у сучасному кримінальному процесі є взаємодія слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами. Види й форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів залежать від етапу кримінального провадження, виду вчиненого кримінального правопорушення, осіб, котрі його вчинили, та стадії кримінального процесу, на якій відбувається взаємодія[2].

Загальновизнаним є поділ правових форм взаємодії слідчого (дізнавача) та оперативних підрозділів на процесуальні та непроцесуальні (організаційні). Процесуальні форми взаємодії є регламентованими чинним кримінальним процесуальним законодавством України. Однак, значна кількість науковців звертає увагу на недосконалість норм чинного КПК України щодо врегулювання процесуальних

[1] Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. *Форум права.* 2014. № 1. С. 462-463.

[2] Див.: Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 544.

форм взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами[1]. Так, КПК України передбачено лише створення слідчих груп (ч. 2 ст. 38 КПК України) та доручення слідчим чи дізнавачем проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2. ст. 40 КПК України).

Більш широкий перелік форм взаємодії передбачений Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», зокрема: 1) організація взаємодії при надходженні до органу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 2) організація взаємодії у разі скерування оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; 3) створення і організація роботи СОГ (слідчо-оперативних груп) під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; 4) виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування[2]. Викладені в наказі положення замінили норми старого наказу МВС від 14 серпня 2012 року № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні

---

[1] Див.: Багрій М. М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету. Сер. юрид.* 2013. Вип. № 57. С. 316; Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 4. С. 540; Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. посібник. Київ : НА СБ України, 2005. С. 114 та інші.

[2] Див.: Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні [...] МВС України; Наказ, Інструкція від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17.

кримінальних правопорушень». Визнаючи положення Наказу № 575 в цілому вдалими, все ж вважаємо, що керівні засади процесуальних форм взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень мають бути закріплені у КПК України.

Специфіка роботи слідчо-оперативних груп в ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також особливості виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, знаходять своє відображення у рекомендаціях щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Л. І. Щербина наводить наступний перелік організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії під час досудового розслідування: спільне планування роботи з розкриття й розслідування кримінальних правопорушень; використання слідчим (дізнавачем) результатів оперативно-розшукової діяльності для побудови версій у кримінальному провадженні; інструктаж оперативних співробітників, безпосередньо задіяних у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; взаємний обмін інформацією між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами; консультації, надання методичних рекомендацій щодо документування протиправних дій тощо[1].

Підкреслюючи важливість усіх наведених організаційних форм взаємодії, звертаємо окрему увагу на інструктаж оперативних співробітників та надання їм методичних рекомендацій під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Потреба у здійсненні таких заходів продиктована специфікою розслідування зазначеної категорії діянь, що проявляється, у тому числі, й у

---

[1] Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. посібник. Київ : НА СБ України, 2005. С. 115.

дослідженні доказів, пов'язаних з професійною журналістською діяльністю потерпілого.

Важливим аспектом розслідування кримінальних правопорушень виступає взаємодія слідчого з експертами та спеціалістами.

Важливо розуміти, що поняття взаємодії слідчого (дізнавача) з експертами та спеціалістами не є тотожним поняттю використання спеціальних знань. Зокрема, спеціальні знання можуть застосовуватися слідчим особисто в ході прийняття процесуальних та організаційних рішень, проведення слідчих (розшукових) дій та оцінки доказів[1], в той час як взаємодія слідчого чи дізнавача з експертами та спеціалістами покликана забезпечити застосування у провадженні спеціальних знань, що відсутні у особи, яка здійснює досудове розслідування. Таким чином, використання спеціальних знань можна назвати бажаним результатом такої взаємодії.

В. В. Ковальов мету взаємодії слідчого зі спеціалістами та експертами вбачає у реалізації наступних завдань: успішне проведення окремої слідчої (розшукової) дії; розв'язання конкретної слідчої ситуації, що виникла; застосування спеціальних знань для дослідження слідів і об'єктів на місці події і одержання інформації, необхідної для організації розшуку злочинця; одержання консультації від спеціаліста для планування та визначення тактичної комбінації[2].

Як і взаємодія слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами, взаємодія уповноваженої особи з експертами та спеціалістами, а також використання спеціальних знань зазначених суб'єктів можливе у процесуальних, та в непроцесуальних формах. Зокрема, до процесуальних форм використання спеціальних знань за участю спеціалістів, І. І. Когутич відносить участь спеціалістів у провадженні

[1] Див.: Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. С. 8.

[2]Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. С. 22.

слідчих (розшукових) дій; призначення і провадження судових експертиз. До непроцесуальних – консультативну допомогу спеціалістів[1].

Процесуальні форми використання спеціальних знань, а також особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з експертами та спеціалістами в ході реалізації таких форм доцільніше розглянути відповідно у підрозділах, присвячених тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливостям призначення судових експертиз.

Зупинимося на особливостях непроцесуальної взаємодії слідчого (дізнавача) з експертами та спеціалістами під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. М. В. Кривонос слушно зазначає, що консультації або роз'яснення спеціаліста зі спеціальних питань широко використовуються на будь-якому етапі розслідування, у судовому розгляді кримінального провадження, як в усній, так і в письмовій формі[2]. О. О. Волобуєва вважає за доцільне залучати спеціаліста для консультаційної і консультаційно-довідкової допомоги з усіх спеціальних питань організаційно-тактичного характеру і для роз'яснення інформаційно-доказового потенціалу речових доказів і механізму його реалізації[3].

Вченими обґрунтовується доцільність консультування слідчого, дізнавача, прокурора із спеціалістом перед призначенням експертизи з приводу особливостей призначення та можливостей конкретних видів судових експертиз, орієнтовних питань, що вирішуються тим чи іншим видом дослідження, специфіки підготовки матеріалів для дослідження тощо[4]. Варто також розділити занепокоєність, яку

---

[1]Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій. Київ, Атіка, 2008 С. 114-115.

[2]Кривонос М. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право.* 2013. №. 2. С. 123.

[3] Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, яка вчинила злочин : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. С. 16.

[4] Див.: Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навчально-

виявили Ю. В. Циганюк та О. В. Кравчук, щодо відсутності у процесуальному законодавстві регламентації попередніх консультацій з експертами щодо складності експертизи та можливостей її проведення у визначений для кожної експертизи строк. Автори наполягають на обґрунтованості впровадження відповідних положень у процесуальні норми[1]. Погоджуючись з наведеною позицією, рекомендуємо практичним працівникам в сучасних умовах здійснювати таке консультування у неформальному порядку.

Також, вважаємо за доцільне у рамках даного підрозділу зупинити увагу на категорії спеціалістів, залучення яких, зокрема у формі консультування, є характерним для розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Процес розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів потребує від слідчого, дізнавача, прокурора, оперативних співробітників занурення у сферу професійної журналістської діяльності. Зокрема, здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності та спеціальний мотив – вчинення посягання у зв'язку з професійною діяльністю журналіста, були віднесені нами до обставин, що підлягають з'ясуванню у відповідних провадженнях; типовими слідами таких кримінальних

практичний посібник / В. М. Комарницький, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 171.

[1]Циганюк Ю. В., Кравчук О. В. Строки проведення судових експертиз у процесуальному законодавстві України: порівняльний аналіз. *Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб.* 2016. №1 (25). С. 49.

правопорушень є знаряддя професійної журналістської діяльності. Ці та інші обставини посягань, що вивчається, тісно пов'язані зі специфікою журналістської професії.

Можливість використання спеціальних знань для вирішення завдань, що виникають при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, на думку науковців, встановлюється через призму дотримання принципів використання спеціальних знань, зокрема принципів: а) законності; б) науковості; в) додержання прав особи; г) безпеки; д) ефективності; є) застосування спеціальних знань уповноваженою особою; ж) збереження досліджуваного об'єкта[1]. Найбільш загальними з наведених видаються принципи науковості та ефективності, в той час як дотримання інших принципів реалізується безпосередньо в ході кожного окремого застосування спеціальних знань.

Так, загальність принципу ефективності, на нашу думку, полягає у дотриманні вимоги більш ефективного вирішення конкретних завдань розслідування з використанням спеціальних знань, порівняно з їх вирішенням без застосування останніх. Принцип науковості, у загальному обсязі, полягає в обґрунтованості сучасною наукою відповідних знань.

Знання про специфіку журналістської професії, навички роботи з журналістськими текстами в абсолютній більшості випадків відсутні у слідчих, дізнавачів, прокурорів, оперативних співробітників, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів. Водночас, майбутні журналісти під час отримання профільної вищої освіти, за підрахунками С. Г. Корконосенко, вивчають загальнопрофесійні дисципліни (25-30% від загальної кількості академічних годин) та спеціальні дисципліни (25-30% від загальної кількості академічних годин)[2]. Крім того, названий

---

[1] Див.: Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів (Курс лекцій) / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін. Київ: ХмЦНП, 2011. С. 50.

[2] Корконосенко С. Г. Преподаем журналистику: Профессиональное и массовое медиаобразование. Учебное пособие. Санкт-Петербург, 2004. С. 92.

автор наполягає на ефективності проходження студентами практики у ЗМІ в структурі підготовки професіонала-журналіста[1]. А. І. Петрушка називає вільне володіння журналістами спеціальними науковими та науково-технічними знаннями запорукою конкурентоздатності журналіста та основним аспектом побудови професіограм журналістської професії[2]. Наведені позиції науковців дозволяють дійти висновку про специфічність знань та навичок, які використовуються журналістами під час здійснення їх професійної діяльності.

На основі дослідження особливостей професійної підготовки журналістів[3], вимог до представників зазначеної професії[4] а також посадових обов'язків журналістів різних напрямків, можна зробити однозначний висновок про те, що професійні журналісти володіють спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів. У результаті співвіднесення відомостей про спеціальні знання журналістів з завданнями розслідування, наводимо орієнтовний невичерпний перелік питань, що можуть мати значення для розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, та вирішення яких потребує професійних знань та навичок представників даної професії. Так, спеціаліст-журналіст може надати допомогу чи консультації щодо:

- жанрів та видів професійної журналістської діяльності;

---

[1] Корконосенко С. Г. Преподавание журналистики в высшей школе : учеб. пос. Санкт-Петербург : Свое издательство, 2015. С. 74.

[2] Петрушка А. І. Спеціальні знання в структурі компетентності фахівців у мас-медійній діяльності як вияв конвергенції. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. № 56. С. 236.

[3] Див.: Інформаційний пакет Інституту журналістики / Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://journ.univ.kiev.ua/files/uploaded/IJ-inf%20paket.pdf.

[4] Див.: Професійний стандарт журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації. Скорочена версія URL: http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0/passport-journalist.pdf; Коханова Л. А. Основы теории журналистики: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Журналистика». Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. С. 161-162.

- стратегії та тактики журналістської творчості;
- методики журналістських розслідувань;
- методів збирання та фіксації журналістської інформації;
- організації роботи ЗМІ, видавництв тощо.

Зазначенні знання та навички, відсутні у слідчих, дізнавачів та прокурорів, набуваються журналістами в процесі професійного навчання та практичної діяльності й можуть бути використані в процесі дослідження знарядь та результатів здійснення професійної журналістської діяльності, аналізу поведінки журналіста на місці події тощо.

Зокрема, допомога спеціаліста-журналіста є найбільш актуальною при дослідженні документів потерпілого журналіста, що загинув, або через стан здоров'я не може особисто дати показання щодо обставин здійснення ним професійної журналістської діяльності, змісту чернеток, макетів, робочих документів тощо.

Щодо взаємодії з засобами масової інформації, громадськістю, то на сьогодні, у криміналістичній літературі увага здебільшого приділяється взаємодії слідчого, дізнавача та прокурора з громадськістю та засобами масової інформації з точки зору підтримання позитивного іміджу правоохоронних органів, використання ЗМІ для розшуку зниклих осіб, а також подолання негативних наслідків розголошення ЗМІ інформації про досудове розслідування. Проте, специфіка кримінальних правопорушень проти журналістів вимагає розроблення та запровадження нових напрямків взаємодії уповноважених осіб з громадськістю та ЗМІ при розслідуванні зазначеної категорії кримінально караних діянь.

Окремі аспекти взаємодії слідчого, дізнавача, прокурора з громадськістю та ЗМІ під час розслідування кримінальних правопорушень у своїх роботах досліджували Р. С. Бєлкін, В. С. Бурданова, О. А. Гончарова, Л. М. Колодкін, М. А. Михайлов, Ю. В. Наумкін, В. М. Сущенко, В. А. Хайменов, С. В. Шошин, М. П. Яблоков та інші. Утім, організація такої взаємодії під час розслідування

кримінальних правопорушень проти журналістів ще не знайшла відображення у науковій літературі та потребує окремого наукового вивчення.

Результати опитування слідчих Національної поліції України щодо доцільності застосування різних напрямків взаємодії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів свідчать про те, що більшість респондентів (62,6%) усвідомлюють важливість взаємодії слідчого зі ЗМІ чи редакцією де працював журналіст, проте тільки 24,9% опитаних визнали важливість взаємодії з громадськістю. В той же час, лише 20,3% опитаних нами журналістів відповіли, що представники правоохоронних органів хоча б раз зверталися до них з метою організації взаємодії слідства зі ЗМІ чи громадськістю під час розслідування кримінальних правопорушень в цілому. Наведені результати свідчать про недостатній рівень взаємодії зі ЗМІ, та неусвідомлення слідчими позитивних аспектів взаємодії з громадськістю під час розслідування кримінально-протиправних діянь.

Відтак, виникає потреба у дослідженні напрямів взаємодії слідчого, дізнавача, прокурора з громадськістю та ЗМІ під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, тактичних ризиків та особливостей організації такої взаємодії, а також розроблення практичних рекомендацій з окресленого питання.

Виходячи із специфіки кримінальних правопорушень проти журналістів, вважаємо за доцільне виокремити наступні напрями взаємодії уповноважених осіб з громадськістю та ЗМІ:

1. Взаємодія з редакцією засобу масової інформації, у якій працює (працював) журналіст щодо отримання відомостей про професійну журналістську діяльність, яка стала причиною вчинення злочину.

У більшості випадків керівництво або колеги журналіста, який став жертвою посягання, мають деяке уявлення про напрями та об'єкти його професійної журналістської діяльності, що є однією з обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я

журналістів[1]. Керівник ЗМІ, редактор можуть ставити перед журналістом завдання щодо здійснення його професійної діяльності. Колеги журналіста можуть спільно з ним працювати над матеріалом, або отримати інформацію від потерпілого. У деяких випадках слідчому (дізнавачу), прокурору доцільно допитати зазначених осіб з метою отримання відомостей про особливості професійної журналістської діяльності потерпілого. Такі випадки можуть мати місце:

- коли журналіст загинув внаслідок посягання, або його стан здоров'я не дозволяє йому давати показання;
- коли потерпілий-журналіст з якихось причин відмовляється співпрацювати зі слідством та повідомляти подробиці своєї професійної діяльності;
- коли виникає потреба перевірити показання журналіста на правдивість.

Слідчий, дізнавач, прокурор можуть звернутися до керівництва, редакції засобу масової інформації, де працював потерпілий журналіст, з запитом щодо надання документів, що містять інформацію про характер та об'єкти професійної журналістської діяльності, яку здійснював потерпілий. Такими документами можуть бути: письмово оформлене доручення журналісту працювати за тим чи іншим напрямком або конкретною тематикою; редакційні завдання; документи, що містять звітність журналіста перед керівництвом щодо виконаної роботи; чернетки, макети, інші проміжкові результати журналістської діяльності, що можуть зберігатися в редакції засобу масової інформації тощо. У випадку, коли керівництво, редакція засобу масової інформації відмовляються від співпраці та не надають зазначені документи, слідчому, дізнавачу чи прокурору слід ознайомитися з ними, зробити копії або вилучити їх у порядку передбаченому ст. 159 КПК України (тимчасовий доступ до речей і документів).

---

[1] Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 106.

Крім того, доцільно оглянути робоче місце журналіста у редакції, комп'ютерну та іншу електронну техніку, якою користувався потерпілий з метою виявлення відомостей, пов'язаних із його професійною діяльністю, що ймовірно стала причиною посягання на нього. В разі необхідності, може бути проведено обшук у робочих приміщеннях засобу масової інформації з метою відшукання документів або речей, які мають відношення до професійної журналістської діяльності, яка стала причиною посягання проти журналіста.

2. Інформування населення про стан розслідування та використання ЗМІ для розповсюдження інформації про розшукуваних осіб. Взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації та громадськістю може допомогти як у розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень, так і у запобіганні правопорушенням та зниженні рівня кримінально-протиправної діяльності в цілому.

Відповідно до Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, відповідно до покладених на слідчі підрозділи завдань вони, серед іншого, здійснюють інформування населення щодо підвищення ефективності функціонування слідчих підрозділів, забезпечення правопорядку, посилення боротьби зі злочинністю через засоби масової інформації[1].

Відповідно до Рекомендації N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про порядок надання інформації про розгляд у кримінальних справах через засоби масової інформації (10 липня 2003 року)», суспільство повинно бути в змозі отримувати інформацію про діяльність судової влади і поліції через засоби масової інформації; журналісти повинні бути в змозі вільно розповідати і коментувати діяльність правової системи; судова влада і поліція повинні забезпечити засоби масової інформації тільки перевіреною

[1] Див.: Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України. МВС України; Наказ, Положення, Інструкція від 06.07.2017 № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17.

інформацією або такими відомостями, які засновані на обґрунтованих припущеннях[1].

За допомогою ЗМІ правоохоронні органи мають можливість оперативно доводити інформацію до населення, а професійні здібності ЗМІ в способах і формах подачі матеріалу дозволяють викликати в людях бажання відгукнутися і допомогти[2].

На думку В. С. Бурданової, під час розслідування злочину громадськість може допомогти у виявленні очевидців, мотивів злочину, ознак особи злочинця, свідків, потерпілих, які не повідомляли про злочин, співучасників, пособників, у перевірці кола осіб, що можуть бути причетними до вчинення злочину. Дана авторка виділяє три практичні форми участі громадськості у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів:

1) інформування органами досудового розслідування громадськості про протиправні діяння та осіб, що їх вчинили чи мають намір вчинити;
2) залучення громадськості до заходів, що не мають процесуального характеру;
3) залучення представників громадськості до проведення слідчих дій[3].

Виходячи з того, що за кримінальним процесуальним законодавством України процесуальні дії не вичерпуються слідчими (розшуковими) діями, на наш погляд третій пункт було би доцільніше сформулювати наступним чином: залучення представників громадськості до проведення

[1] Див.: Принципы, касающиеся получения информации посредством средств массовой информации о разбирательствах по уголовным делам. Приложение к Рекомендации N R (2003) 13 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «О порядке предоставления информации о разбирательствах по уголовным делам через средства массовой информации» (10 июля 2003 года). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_870.

[2] Див.: Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений. Вестник ВГУ. Серия : Право. 2012. № 1. С. 540.

[3] Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 503.

процесуальних дій, у тому числі гласних слідчих (розшукових) дій. Залучення неуповноважених осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій є неприпустимим.

Іншою причиною інформування громадськості (зокрема через ЗМІ) про стан розслідування та запобігання кримінально-протиправній діяльності є подолання негативних соціальних наслідків кримінальних правопорушень. Особливо яскраво відображаються у суспільні думці наслідки кримінальних правопорушень проти журналістів.

У п. 3 Рекомендації CM/Rec(2016)4 [1], що була прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 13 квітня 2016 року зазначено, що зловживання та злочини проти журналістів й свободи слова, вчинені як державними, так і не державними діячами, мають серйозний «заморожуючий ефект» на свободу самовираження, що включає в себе можливість доступу до інформації, діяльність журналістів та інших дійових осіб засобів масової інформації як громадських спостерігачів, а також відкриту й енергійну публічну дискусію, яка поряд з іншими переліченими елементами є основою демократичного суспільства. Такий ефект виникає у випадках, коли втручання в це право на самовираження викликає страх, що призводить до самоцензури і, в кінцевому рахунку, до збіднення суспільної дискусії, що йде на шкоду суспільству в цілому[1].

Журналістам та працівникам ЗМІ важливо відчувати себе у безпеці, для того щоб ефективно здійснювати свою професійну діяльність та реалізовувати свою соціальну функцію. Стримуючими факторами можуть виступати страх за своє життя та здоров'я, за життя та здоров'я близьких родичів та членів сім'ї; безкарність злочинців та низький рівень розкриття злочинів проти їх колег журналістів, а також інших злочинів; несприятлива криміногенна ситуація в країні

[1] Див.: Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9.

в цілому; низький рівень довіри правоохоронним органам тощо.

Масштаби цієї проблеми змусили Генеральну Асамблею ООН прийняти резолюцію 68/163 «Безпека журналістів та проблеми безкарності» 18 грудня 2013 року, яка проголосила 2 листопада Міжнародним днем ООН за припинення безкарності за злочини проти журналістів. Крім того, Резолюція закликає держави-члени ООН зробити все можливе для запобігання насильства щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, за рахунок проведення неупередженого, швидкого й ефективного розслідування всіх виявлених випадків насильства щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, притягнути винних у вчиненні таких злочинів до відповідальності і забезпечити жертвам доступ до відповідних засобів правового захисту.

У п. 6 Резолюції, Генеральна Асамблея ООН закликає держави-члени ООН сприяти створенню безпечних і сприятливих умов для того, щоб журналісти виконували свою роботу незалежно і без зайвого втручання, в тому числі за допомогою: відстеження нападів на журналістів і повідомлення про них; публічного засудження нападів; виділення ресурсів, необхідних для розслідування подібних нападів і судового переслідування за їх вчинення[1].

Отже, своєчасне та достовірне інформування журналістів та ЗМІ про результати розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням проти журналістів має допомогти подолати страх, що може бути викликаний такими посяганнями.

Наведені висновки є актуальними і при розслідуванні інших категорій кримінальних правопорушень. Так, слід погодитися з С. В. Шошиним, який наголошує на важливості інформування населення про результати розслідування після звернення до громадськості за допомогою ЗМІ. Такі повідомлення дають можливість, поряд з виразом вдячності за

---

[1] Див.: Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 2013 № 68/163. The safety of journalists and the issue of impunity. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/163.

співпрацю, одночасно спростовувати неправдиві чутки, що можуть виникати у зв'язку зі вчиненням злочину[1].

У той же час, слідчому, дізнавачу, прокурору слід пам'ятати про обмеження щодо розголошення інформації про хід розслідування кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають це можливим. Погоджуємося з В. С. Бурдановою, яка зазначає, що розголошення охоронюваних законом таємниць, у тому числі державної, таємниці слідства та оперативно-розшукової діяльності, службової таємниці, банківської, комерційної, лікарської тощо, є неприпустимим[2].

Також, не можна забувати про тактичний ризик розголошення інформації про наявність у органу досудового розслідування тих чи інших доказів та підозр щодо конкретних осіб. Широке розголошення такої інформації може сполохати правопорушника, або навпаки спровокувати його на дії, що можуть його скомпрометувати.

3. Використання результатів журналістських розслідувань за фактами посягань проти журналістів.

Досить часто журналісти здійснюють власні розслідування багатьох правопорушень, з метою інформування населення. На підтвердження даної тези можна навести наступні статистичні дані.

Громадським об'єднанням «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО «Демократичні ініціативи молоді» було проведено опитування серед 192 журналістів представників розслідувальної журналістики, щодо стану розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Результати опитування показали, що в більшості випадків, журналісти проводять не більше 10 розслідувань на рік: третина респондентів (30%) за рік провели й опублікували 1-3 розслідування, ще близько третини (28%) – 4-6. У 2012 році

---

[1] Шошин С. В. Расследование убийств. Ростов на Дону : Феникс, 2007. С. 251.

[2] Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт-Петербург. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 500.

кожне друге розслідування (52%) стало підставою для початку досудового розслідування правоохоронними органами (на 24% більше, ніж у 2010). Половина респондентів назвали мотивом розслідувальної діяльності внутрішню потребу боротися з несправедливістю та злочинами. На думку організаторів опитування, дані дослідження свідчать про активний розвиток розслідувальної журналістики в Україні. Зростає генерація журналістів – правдолюбів, які прагнуть не лише викрити проблему у суспільстві, але й вирішити її, докладаючи додаткових зусиль[1]. Крім того, 90,4% опитаних нами журналістів вважають за потрібне проводити незалежне журналістське розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста паралельно з кримінальним провадженням за фактом такого посягання.

Журналіст може розпочати власне розслідування посягання на свого колегу як паралельно з розслідуванням, що здійснюється органами досудового слідства, так і окремо, якщо відповідне провадження не було розпочато уповноваженими органами з тих чи інших причин.

Журналістське розслідування та розслідування, що здійснюється правоохоронними органами, мають достатньо відмінностей. Видається слушною позиція В. М. Сущенка, який вважає, що мета журналістського розслідування – насамперед привернути увагу аудиторії до описуваного явища або героя публікації, змусити читача, слухача або глядача замислитися над тим, що трапилося. При цьому, метою діяльності слідчого (дізнавача) є викриття правопорушника встановленими законом методами і засобами та передача матеріалів кримінального провадження до суду, де має відбутися ухвалення остаточного рішення: «винен» чи «не

[1] Див.: Стан розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Аналітичний звіт експертного опитування журналістів / ГО «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО «Демократичні ініціативи молоді». Київ, 2012. URL: http://umedia.kiev.ua/uploads/files/ir-report_sep12_ukr.pdf.

винен» і яке покарання має понести винувата особа за вчинений нею злочин[1].

Під журналістським розслідуванням, на думку В. М. Сущенка, слід розуміти професійну діяльність журналіста (кореспондента), який за дорученням ЗМІ або з власної ініціативи здійснює методами і засобами, дозволеними чинним законодавством України і нормами професійної журналістської етики, збір інформації щодо конкретної події (умов, обставин, учасників і свідків) протиправної поведінки окремих осіб для своєчасного і добросовісного інформування суспільства та надання інформаційної допомоги органам досудового слідства у розслідуванні такої події з метою публічного захисту конституційних прав та інтересів людини і громадянина[2].

Не можна не погодитися з Л. М. Колодкіним який зазначає, що журналіст може виявити діяння, які мають ознаки кримінального правопорушення, викласти можливі версії, проте рішення про винність особи приймає лише суд на основі матеріалів досудового розслідування[3].

Виникає питання щодо можливості використання результатів журналістського розслідування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Зрозуміло, що оскільки журналіст-розслідувач не є учасником кримінального провадження, інформація що може бути надана ним щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження, має розглядатися лише як орієнтуюча для слідчого, дізнавача, прокурора або суду.

Речі або документи, що були самостійно отримані чи витребувані таким журналістом, можуть бути долучені до матеріалів кримінального провадження у якості доказів лише у тому випадку, коли їх оригінальність та достовірність можуть

---

[1] Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С. 28.

[2] Сущенко В. М. Там само. С. 28.

[3] Колодкин Л. М. Журналистское расследование и предварительное следствие. *Организация общественных связей органов внутренних дел. Материалы научно-практической конференции*. Москва, Академия МВД России, 1997. С. 60.

бути перевірені, а спосіб їх отримання є законним. Наводячи приклад таких документів, можна назвати рукописи, або друковані тексти, виконані потерпілим, іншими особами (оригінальність та авторство яких можна перевірити за допомогою почеркознавчих та авторознавчих експертиз); офіційні документи, які містять усі потрібні реквізити, включаючи підпис та відбиток печатки (оригінальність яких можна перевірити за допомогою експертизи документів); особисті речі потерпілого, належність яких потерпілому може бути підтверджено показаннями свідків, пред'явленням таких речей для впізнання тощо. Такі речі або документи можуть бути за власною ініціативою надані журналістом-розслідувачем дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому-судді, суду, або бути витребувані від нього офіційними особами кримінального провадження, що відповідає нормі ч. 2 ст. 93 КПК України.

Після отримання таких речей або документів, дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд керуючись нормами КПК України оцінюють належність, допустимість та достовірність кожного з таких об'єктів та приймають рішення щодо їх долучення до кримінального провадження у якості доказів.

Журналістське розслідування може й заважати розслідуванню, що проводиться уповноваженими органами. Журналісти можуть випереджуючи слідчого (дізнавача) витребувати у третіх осіб документи або інші предмети, що можуть стати доказами у кримінальному провадженні, або оприлюднити отриману ними інформацію, що може зірвати слідчі (розшукові) дії та зробити неефективними тактичні прийоми, що засновані на факторі несподіванки, чи збереження деяких відомостей у таємниці[1]. Як зазначає В. А. Хайменов, співробітники ЗМІ дуже рідко узгоджують матеріали, пов'язані з розслідуваними кримінальними справами, що готуються до публікації, з посадовими особами

[1] Див.: Михайлов М. А., Гончарова Е. А. Следователь и средства массовой информации: проблемы взаимодействия и противостояния. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. №. 21. С. 76.

правоохоронних органів, у яких ці справи перебувають у провадженні[1].

З метою забезпечення продуктивної взаємодії слідчого з журналістом, який проводить власне журналістське розслідування посягання на життя чи здоров'я журналіста, а також з метою запобігання негативних наслідків для офіційного розслідування, рекомендуємо слідчому (дізнавачу), який дізнався про проведення журналістського розслідування встановити контакт з журналістом що проводить таке розслідування. При цьому, доцільно отримати інформацію про те, якими відомостями щодо кримінального правопорушення володіє журналіст та попередити його про тактичні ризики розголошення такої інформації.

У той же час можемо рекомендувати й журналісту-розслідувачу, метою якого є встановлення винуватого у кримінальному правопорушенні проти його колеги, плідно співпрацювати з дізнавачем, слідчим, прокурором що здійснюють досудове розслідування такого діяння, повідомляти їх про виявлену інформацію, а також консультуватися щодо тактичних ризиків оприлюднення тієї чи іншої інформації.

Таким чином, взаємодія дізнавача, слідчого, прокурора з громадськістю та засобами масової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів є важливим та ефективним аспектом взаємодії під час розслідування зазначених діянь. Основними напрямами такої взаємодії є: 1) взаємодія з редакцією, у якій працював журналіст щодо отримання відомостей про професійну журналістську діяльність, яка стала причиною вчинення посягання; 2) інформування населення про стан розслідування та використання ЗМІ для розповсюдження інформації про розшукуваних осіб; 3) використання результатів журналістських розслідувань кримінальних правопорушень проти журналістів.

---

[1] Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений. *Вестник ВГУ. Серия : Право*. 2012. № 1. С. 550.

Кожен із зазначених напрямів може принести значну користь під час розслідування названої категорії посягань, проте така взаємодія може поєднуватися з деяким тактичним ризиком. Використання запропонованих нами рекомендацій дозволить практичним працівникам найбільш ефективно здійснювати таку взаємодію для швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Питання для самоконтролю:

1. Наведіть типові джерела відомостей про кримінальні правопорушення проти журналістів. Якими є особливості реєстрації та внесення таких даних до ЄРДР?
2. Що таке «обставини, що підлягають з’ясуванню»? Як вони співвідносяться з обставинами, визначеними ст. 91 КПК України?
3. Наведіть перелік обставин, які підлягають з’ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.
4. Яким чином можна встановити та довести факт здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім’ї потерпілого професійної журналістської діяльності?
5. Яким чином можна встановити та довести наявність зв’язку посягання з професійною діяльністю журналіста?
6. Що таке слідча ситуація? За якими критеріями прийнято типізувати слідчі ситуації?
7. Наведіть типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. За допомогою яких алгоритмів дій, такі ситуації можуть бути вирішені?
8. Яка з типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів на вашу думку є найменш сприятливою? У чому полягає її складність?

9. Що таке план досудового розслідування? Які відомості він має містити?

10. Наведіть нормативно-правові акти, котрими регламентується взаємодія слідчих та дізнавачів з іншими органами й підрозділами під час розслідування кримінальних правопорушень.

11. Які форми взаємодії є пріоритетними під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів?

12. Яких спеціалістів доцільно залучати до проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів? Яку допомогу можуть надати такі особи?

13. Наведіть основні напрями взаємодії слідчого, дізнавача із ЗМІ та громадськістю під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

4.1. Тактика огляду

Огляд є одним з найефективніших, а часом і єдиним засобом виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та початковому етапі розслідування. Тактиці огляду увагу в своїх працях приділяли В. І. Алєксєйчук, В. Т. Бачинський, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, В. К. Весельський, А. Г. Волеводз, А. Ф. Волобуєв, А. І. Дворкін, С. Ф. Денисюк, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Одерій, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші вчені. Названими науковцями були розроблені основні положення тактики огляду, проте його особливості під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів на сьогодні ще не були висвітлені у спеціальній літературі.

Огляд найчастіше є першою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка здійснюється в рамках досудового розслідування кримінальних правопорушень. Дану тезу можна підтвердити статистичними даними, які наводить К. О. Чаплинський. Так, у випадках коли слідчий огляд проводився через 1 годину після повідомлення про злочин, сліди та інші речові докази виявлялися у 39 % оглядів, після 3 год з моменту вчинення злочину – у 31 %, упродовж 1 доби – у 22 %, а впродовж кількох діб – лише у 8 % оглядів[1].

Наведені в науковій літературі визначення огляду у більшості випадків виокремлюють наступні його ознаки: це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому

[1] Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник : наук.практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.*. Київ : ТОВ «Еліт Прінт». 2011. № 1 (15). С. 24.

сприйнятті слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, а також слідів злочину та інших речових доказів[1]. У спеціальній літературі прийнято виділяти підготовчий, робочий, та заключний етапи проведення огляду[2].

Аналізуючи чинний КПК України, Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков за об'єктом виділяють огляди місця події, місцевості, приміщень, трупа, предметів (речей), та документів[3]. Уявляється, що з названих різновидів, окремої уваги в рамках методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів заслуговують огляд місця події, трупа, речей та документів.

Під час розслідування зазначеного різновиду кримінальних правопорушень, у першу чергу проводяться огляд місця події та огляд трупа. Місце події В. І. Алєксєйчук визначає як ділянку місцевості чи приміщення, де відбулася подія, що має ознаки злочину, або де виявлені її сліди, залишені в результаті дій злочинця або жертви у процесі вчинення злочину, готування до нього або приховання його наслідків[4]. Як вірно зазначають А. В. Кофанов та співавтори, місце події, як правило, є відображенням певної події злочину[5].

Специфіка підготовчого етапу огляду місця події залежить від обсягу інформації про посягання, наявного у слідчого

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 275; Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 272.

[2] Див.: Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. С. 281; Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 192.

[3] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. №. 1. С. 269.

[4] Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : 2007. С. 16.

[5] Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 197.

(дізнавача) перед проведенням огляду. Так, у випадку коли слідчий готується до огляду місця виявлення невпізнаного трупу, рекомендації щодо підготовки такого огляду є найбільш загальними. До їх переліку можна віднести уточнення характеру події, вжиття заходів щодо охорони місця події, визначення кола осіб, які братимуть участь в огляді тощо[1].

Вважаємо за доцільне додати, що сучасні технічні засоби, у тому числі картографічні сервіси у мережі Інтернет, дозволяють оперативно отримати доступ до карти, а також супутникового зображення місцевості, на якій буде проводитися огляд. Рекомендуємо слідчим в рамках підготовчого етапу огляду ознайомлюватися з такою інформацією з метою попереднього вивчення особливостей ландшафту території огляду, та, відповідно, правильного планування даної слідчої (розшукової) дії.

У випадку, коли слідчому відомо, що ним буде здійснюватися огляд місяця посягання на життя та здоров'я журналіста, підготовчий етап такої слідчої (розшукової) дії набуває деяких особливостей. По-перше, якщо фізичний та психічний стан потерпілого дозволяє, його можна залучити до проведення огляду. У випадку отримання незначних пошкоджень, після отримання медичної допомоги, потерпілий може залишатися на місці події до прибуття слідчого. Слідчий має спланувати роль потерпілого в огляді та гарантувати його безпеку. По-друге, слідчому доцільно ознайомитися з переліком засобів та знарядь, що зазвичай використовуються під час здійснення професійної журналістської діяльності. Такі предмети або їх фрагменти можуть бути виявлені на місці події. Про зазначену категорію предметів ми вже вели мову в рамках вивчення слідів здійснення професійної журналістської діяльності.

Більшість учених-криміналістів наголошують на важливості своєчасного та невідкладного проведення огляду

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 278-279.

місця події, що, з іншого боку, значно скорочує час на підготовку до слідчої (розшукової) дії. Своєчасність, як обов’язкова умова проведення огляду, на думку В. К. Весельського, має на меті забезпечення максимального збереження на момент огляду його об’єктів і, отже, досягнення високої результативності цієї слідчої (розшукової) дії[1].

З такої позиції, видається цілком обґрунтованою думка С. О. Сафронова, щодо необхідності негайного виїзду на місце події при одержанні інформації про тілесне ушкодження, незалежно від відомостей про його ступінь. Науковець також зазначає, що у більшості випадків потерпілі спочатку викликають швидку допомогу, і лише згодом повідомляють правоохоронні органи про злочин, що було скоєно. Отже слід враховувати ймовірність того, що першою на місце події прибуде бригада швидкої допомоги. У ході надання медичної допомоги може бути порушена матеріальна обстановка місця події, сліди злочину можуть бути знищені, або зміниться їх смислове значення. У кожному випадку доцільно застосувати всі можливі заходи для збереження обстановки події, попереджати і просити про це осіб, які повідомляють про злочин по телефону[2]. Водночас, слід пам’ятати, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні[3] та усьому світі[4] найбільшими соціальними цінностями. Жодні заходи із збереження обстановки події не мають перешкоджати наданню медичної допомоги постраждалим особам.

[1] Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. № 2(28). С. 153.

[2] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 112.

[3] Див.: Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8.

[4] Див.: Преамбула Всеобщей декларации прав человека / Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

Після прибуття на місце події слідчому (дізнавачу) необхідно переконатися, що здійснено заходи з охорони місця події, надано допомогу потерпілим, ліквідовано наслідки події, та, якщо необхідно, вжити додаткових заходів з охорони місця події та ліквідації шкідливих наслідків кримінального правопорушення[1].

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка та С. П. Лапти про те, що названі вимоги призводять до ускладнень на практиці з пошуком понятих, до невиправданих психологічних травм осіб, котрих залучають як понятих на огляд трупів, та жодним чином не сприяють забезпеченню законності в слідчій діяльності[2]. Відтак, рекомендуємо слідчим забезпечувати застосування безперервного відеозапису огляду місця події та трупу під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Ще одним важливим аспектом підготовки до проведення огляду місця події є залучення спеціаліста до участі у зазначеній слідчій (розшуковій дії). Як вказує В. В. Коваленко, до початку проведення огляду слідчий повідомляє спеціалісту всю наявну в нього інформацію про подію, що сталася. На підставі її аналізу спеціаліст-криміналіст надає слідчому допомогу в визначенні науково-технічних засобів, що необхідні при огляді, перевіряє їх комплектність і готовність до роботи; рекомендує фахівців, участь яких може бути

---

[1] Див.: Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 192.

[2] Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2016. Вип. № 2. С. 305.

доцільною чи необхідною[1]. Зазначена процедура знайшла відображення й у нормативній базі: відповідно до підп. 1 п. 1 Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади[2].

До елементів робочого етапу огляду, вчені-криміналісти відносять оглядову, статичну та динамічну стадії[3], або стадії загального та детального огляду[4]. Обидва поділи відповідають один одному, відрізняючись лише ступенем деталізації та назвами. Для потреб дослідження особливостей робочого етапу огляду місця події кримінальних правопорушень проти журналістів, застосуємо перший з наведених, більш детальний поділ.

В ході оглядової стадії огляду місця події, слідчий (дізнавач) визначає межі огляду, оптимальні методи його здійснення та проводить орієнтуючу та оглядову фотозйомку[5]. Оскільки значна частина кримінальних правопорушень проти

---

[1] Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. … юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2004. С. 99.

[2] Див.: Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. МВС України; Наказ, Інструкція від 03.11.2015 № 1339. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15.

[3] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 280; Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 194.

[4] Див.: Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 280.

[5] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 280.

журналістів учиняється під час здійснення професійної журналістської діяльності або у короткий проміжок часу після її завершення, зокрема у місцях масового скупчення людей, сліди діяння можуть бути ненавмисно знищені особами, які знаходяться на території огляду до приїзду слідчої групи та під час огляду. Виходячи з цього, слідчому (дізнавачу) рекомендується одразу після приїзду на місце та визначення меж огляду, організувати оточення оперативними співробітниками орієнтовної території огляду, видалити сторонніх осіб. У випадках, коли оточення значної території ускладнено (наприклад, коли місце події збігається з місцем проведення мітингу, маніфестації або територією стихійного лиха, які висвітлювались потерпілим-журналістом), доцільно шляхом поверхневого огляду виокремити квадрати (осередки скупчення слідів кримінального правопорушення) та організувати одночасний огляд таких квадратів учасниками слідчої групи. Подібний підхід покликаний забезпечити швидкий та ефективний огляд обраних ділянок з метою збереження речової обстановки та фіксації матеріальних слідів.

Важливо паралельно з оглядом місця події доручити оперативним співробітникам відшукання та опитування очевидців посягання. Зазначена рекомендація є найбільш актуальною для випадків, коли огляд здійснюється у короткий проміжок часу після вчинення кримінального правопорушення. Відтак існує значна ймовірність того, що очевидці посягання ще не покинули межі місця події.

Статична стадія огляду передбачає огляд без порушення обстановки, окремих слідів і речових доказів. Слідчий (дізнавач) пересувається місцем події, зосереджуючи свою увагу на розташуванні окремих об᾽єктів огляду з метою вибору тих з них, які, за його припущенням, можуть мати відношення до події злочину[1].

---

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 280.

Перелік об'єктів, що відмічаються слідчим (дізнавачем) в ході статичної стадії огляду, у значній мірі зумовлюється специфікою злочинного посягання, що розслідується. Зокрема, притаманним саме для категорії кримінальних правопорушень, що вивчається, є спосіб приховання діяння, пов'язаний із приховуванням або знищенням злочинцем знарядь та результатів здійснення професійної журналістської діяльності. За результатами проведеного нами опитування журналістів, під час здійснення професійної журналістської діяльності 67,6% опитаних мають при собі записник або інші нотатки, 62,2% – фото чи відео камеру, 60,8% – мобільний телефон в якості знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності, 45,9% – диктофон або інший аудіозаписуючий пристрій. Отже, при огляді місця події кримінального правопорушення проти журналіста доцільно приділити окрему увагу відшуканню таких об'єктів або їх частин.

Динамічна стадія, під час якої детальному вивченню підлягають сліди і речові докази, зокрема здійснюється вузлова і детальна фотозйомка, встановлюється їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно щонайменше двох орієнтирів, форма, розміри, особливості всіх об'єктів, що знаходяться на місці події, об'єкти при цьому можуть братися в руки, переміщатися[1].

Варто звернути увагу на те, що огляд місця нелетального посягання на життя та здоров'я журналіста чи ненасильницького кримінального правопорушення проти журналіста, та огляд місця вбивства журналіста або його близького родича чи члена сім'ї мають відмінності. У першому випадку, слідчому з повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, найчастіше, вже відомі деякі обставини посягання. Потерпілий може знаходитися на місці події, або у медичному закладі для отримання допомоги.

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 280; Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 424.

Основними джерелами інформації про подію правопорушення є матеріальні відображення злочинця та потерпілого, залишені ними на місці події.

Одним з основних тактичних правил і найпершим завданням огляду місця події при заподіянні тілесних ушкоджень є вирішення питання про необхідність надання медичної допомоги потерпілому. Якщо дозволяє стан його здоров'я, огляд доцільно проводити за участю потерпілого. Пояснення останнього щодо механізму події, безпосереднього місця заподіяння ушкоджень, шляхів приходу й відходу злочинця полегшать пошук слідів та інших речових доказів[1].

У багатьох випадках, коли кримінальне правопорушення проти журналіста є миттєвою реакцією на здійснення ним своєї професійної діяльності, момент посягання може бути відображений у фото та відео матеріалах, створених потерпілим під час своєї діяльності. Отже, якщо це можливо, доцільно оглянути та дослідити такі документи перед оглядом місця події, або здійснити повторний огляд місця події після дослідження названих матеріалів, в разі якщо їх дослідженням були встановлені раніше не відомі обставини посягання.

У випадках, коли на місці події виявлено труп, його огляд має здійснюватися одночасно з оглядом місяця події. Відповідно до ч. 1 ст. 38 КПК України такий огляд проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря.

Оскільки тактика огляду трупу вже була неодноразово описана у криміналістичній літературі, зупинимося на особливостях даної слідчої (розшукової) дії в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Як вже зазначалося, вбивства журналістів, їх членів сім'ї та близьких родичів найчастіше вчиняються в умовах неочевидності та супроводжуються намаганням злочинця приховати сліди злочину. Виходячи з цього, при наявності інформації про те, що вбитий був журналістом, слідчому рекомендується звернути увагу на виявлення негативних

[1] Див.: Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 71.

обставин, які можуть свідчити про фальсифікацію відображень реального механізму вчинення злочину.

Найхарактернішими ознаками негативних обставин у таких випадках можуть бути: зникнення грошей, прикрас, інших цінностей (інсценування злочину проти власності); наявність слідів переміщення трупа або посмертних ушкоджень тощо. Також слід звернути увагу на такий прояв негативних обставин, як відсутність поряд с трупом знарядь професійної журналістської діяльності, у випадках, коли наявні ознаки, що на них вказують. Наприклад, наявність при трупі сумки із запасною батареєю до відеокамери, за відсутності останньої, може свідчити про те, що сама відеокамера була відібрана злочинцем, та може бути прихованою або знищеною поблизу місця виявлення трупу.

Слід звернути увагу на предмети, які можуть бути відшукані на трупі журналіста або у безпосередній близькості від нього: посвідчення журналіста, портативні аудіо- та відеозаписувальні пристрої, чернетки, зошити, ручки, олівці тощо. Погодимося з думкою науковців про те, що при виявленні та описі у протоколі таких предметів, необхідно вказати назву виявленого предмета, його положення щодо трупа (лежить на передній поверхні черева, затиснений у пальцях лівої кисті), наявність на предметі яких-небудь забруднень. У ході огляду слід дотримуватися обережності, щоб не порушити цілісності таких забруднень і не залишити додаткових, у тому числі й слідів своїх пальців[1].

На заключному етапі огляду місця події слідчий за допомогою спеціаліста складає протокол огляду, упаковує об'єкти, вилучені з місця події, вживає заходів до збереження об'єктів, що мають доказове значення, які неможливо вилучити з місця події тощо[2].

[1] Див.: Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник / В. Т. Бачинський, О. Ф. Кулик, І. Г. Сапка, О. Я. Ванчуляк. Чернівці : БДМУ, 2010. С. 20.

[2] Див.: Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 424.

Окремо слід розглянути тактику огляду речей та документів. Значну частину об'єктів, що оглядаються в ході розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, становлять речі потерпілого журналіста або журналіста, з професійною діяльністю якого пов'язане посягання на його члена сім'ї чи близького родича. Окрім речей та документів журналіста можуть оглядатися речі та документи підозрюваного, інші об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Для з'ясування обставин, напрямків та об'єктів здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності, доцільно вивчити його речі, документи, чернетки, комп'ютерну техніку тощо. Найвірогіднішими місцями локалізації таких об'єктів є житло журналіста, робоче місце, індивідуальні сейфи у банках. Такий спосіб отримання криміналістично значущої інформації є особливо необхідним у випадках, коли:

1) журналіст мертвий або його стан здоров'я не дозволяє йому давати показання;

2) показання журналіста потрібно перевірити, а також перевірити версію щодо вчинення правопорушення у зв'язку із здійсненням професійної журналістської діяльності;

3) журналіст відмовляється від давання показань.

Виходячи із специфіки об'єктів огляду, вважаємо за доцільне виокремити огляд документів, огляд комп'ютерної та іншої електронної техніки, а також огляд електронних документів.

Документами, що можуть містити криміналістично значущу інформацію в ході розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, можуть бути: а) публікації журналіста (статті, колонки, замітки в газетах, журналах, інших друкованих ЗМІ); б) чернетки, записи журналіста;

в) накази, розпорядження керівництва ЗМІ, в якому працює журналіст; г) чеки, квитки, інші документи звітності тощо.

Мету огляду документів влучно визначив А. Ф. Волобуєв, на думку якого вона полягає у виявленні й фіксації таких ознак документів, які надають їм значення речових доказів, а також у встановленні засвідчених документами або викладених в них обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження[1].

Професійна журналістська діяльність може матеріально проявлятися у вигляді документів наступних видів: готові публікації (статті, колонки, у газетах, журналах, інших виданнях тощо), та незакінчені матеріали (макети публікацій, чернетки, записи тощо). Слід визнати, що процедура їх огляду дещо відрізняється.

Основними реквізитами готової публікації журналіста є назва, номер, дата випуску та вихідні друкарські дані видання, в якому опубліковано матеріал, номери сторінок, на яких розміщено матеріал, назва самої публікації, її автор, основний зміст, зображення, що надруковані в якості ілюстративного матеріалу. Усі зазначені реквізити мають бути відображені у протоколі огляду відповідного документа. Його спеціально виготовлена копія має бути додана до протоколу в якості додатку.

Публікації, що були знайдені у підозрюваного (примірники газет, журналів) доцільно долучати до провадження в якості речових доказів. Такі матеріальні об'єкти можуть містити сліди рук правопорушника, мікрочастини та інші сліди, а також підтверджувати обізнаність підозрюваного про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності.

Незакінчені матеріали можуть бути як рукописними, так і друкованими. Через велику кількість можливих зовнішніх проявів та форм подібних документів, узагальнення їх основних реквізитів видається неможливим. Втім, слід зазначити, що їх найважливішими реквізитами є основний

[1] Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. С. 286.

зміст, та, якщо вказано, відомості про автора та час створення такого документа.

Актуальною проблемою є огляд та встановлення змісту анонімних публікацій. В. О. Попелюшко наполягає на тому, що анонімний документ не може бути визнаний допустимим, оскільки неможливо перевірити ні інформації, яку він містить, ні надійності першоджерела цієї інформації. При огляді ж документа із сумнівним авторством, навпаки необхідна перевірка авторства чи виконавства шляхом проведення допиту автора чи виконавця, при необхідності, шляхом призначення почеркознавчої або авторознавчої експертизи[1]. На нашу думку, якщо є підстави вважати що анонімна публікація була створена журналістом, з професійною журналістською діяльністю якого пов'язано вчинення кримінальне правопорушення, зазначена публікація має визнаватися такою, що має сумнівне авторство.

Важливим джерелом доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів виступає комп'ютерна та інша електронна техніка. Зокрема, огляду підлягають персональні та робочі комп'ютери, периферична комп'ютерна техніка журналіста, його мобільні пристрої, планшети, фото- та відео- камери, диктофони тощо.

О. А. Самойленко пропонує загальні правила дослідження носіїв електронної інформації та комп'ютерної техніки: а) дослідження відбувається від зовнішнього змісту (як технічного приладу) до внутрішнього (як інформації в електронній формі) та від індивідуальних ознак до тих, які свідчать про зв'язок зі злочинними діями; б) детальний їх огляд під час вилучення не виключає їх огляду як окремого предмета; в) до участі залучають експерта-криміналіста й

[1] Попелюшко В. О. Правила огляду документів та їх приєднання до справи. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (30-31 травня 2008 року).* Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. С. 279.

висококваліфікованого спеціаліста з певного виду комп'ютерних технологій[1].

На початку такого огляду слідчий (дізнавач) візуально фіксує загальну картину місця події, фотографує загальний вигляд обстановки (оглядова зйомка). Вузловою зйомкою фіксується місце положення і зовнішній вигляд комп'ютерних засобів[2].

При огляді комп’ютерної техніки в першу чергу доцільно встановити, чи могли сторонні особи отримати доступ до фізичних носіїв інформації та знищити, змінити, вилучити інформацію на таких носіях тощо. Про таке можуть свідчити сліди проникнення до приміщення, сліди пересування або пошкодження комп’ютерної техніки, повідомлення співробітників ЗМІ про проникнення сторонніх осіб в їх робочі приміщення, інші ознаки. Всі такі сліди, поряд з відбитками пальців рук на комп’ютерній техніці та носіях інформації, мають бути зафіксовані та вилучені, перед початком безпосереднього огляду комп’ютерної техніки.

На заключному етані під час складання протоколу огляду в ньому фіксують: а) програму, яка виконується (або виконана) комп'ютером на момент проведення (або до проведення) огляду комп'ютерної системи (визначає спеціаліст); б) результат дії виявленої програми; в) усі маніпуляції з комп'ютерною системою та їх результат[3].

З розвитком комп’ютерної техніки та інформаційних технологій, представники журналістської професії все частіше вдаються до зберігання робочої інформації в електронному вигляді. З метою найбільш ефективного провадження практичними працівниками огляду та попереднього дослідження такої інформації в рамках досудового

---

[1] Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. С. 424.

[2] Див.: Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : методические рекомендации / М. В. Салтевский, М. Г. Щербаковский, В. А. Губанов. Харьков : АПрНУ, 1999. С. 7.

[3] Див.: Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. С. 36.

розслідування, зазначена слідча (розшукова) дія потребує додаткового наукового осмислення. За результатами проведеного нами анкетування слідчих, 57,7% респондентів визнали слідчий огляд електронних документів найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, що провадиться в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Щодо електронного документу, то на сьогодні, науковцями ще не було вироблено єдиного визначення даного поняття. Наприклад, Т. Е. Кукарникова електронний документ в якості джерела судових доказів визначає як об'єкт, що несе інформацію, яка має значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та існує тільки в електронному середовищі у вигляді, допустимому для використання у кримінальному провадженні[1]. На думку К. А. Сергєєвої, електронний документ – це матеріальний носій, на якому за допомогою електронних апаратно – технічних і програмних засобів, зафіксована інформація, яка має смислове значення, що засвідчує будь-який факт або подію, що підтверджує право на що-небудь; яка може бути перетворена в форму, придатну для однозначного сприйняття людиною, та має атрибути для ідентифікації[2].

Деякі автори[3] погоджуються з думкою про те, що електронний документ пов'язується з матеріальним об'єктом – носієм електронної інформації, який містить інформацію, що має значення для кримінального провадження. Зазначену позицією можна прослідкувати й у КПК України, згідно положень ч. 1, 2 ст. 99 якого, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний

[1] Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж, 2003. С. 17.

[2] Сергеева К. А. О современных подходах к понятию электронного документа. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. №. 7. С. 1486.

[3] Див.: Кукарникова Т. Э. Вказ. праця. С. 17; Сергеева К. А. Вказ. праця. С. 1486; Вершинин А. П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде: учеб.-практ. пособие. Москва : Городец, 2000. С. 40.

об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, а документами можуть бути носії інформації (у тому числі електронні).

Одночасно з цим, ч. 3 даної статті визнає оригіналом електронного документа, що має бути представлено суду, його відображення, якому надається таке ж значення, як і документу. Зазначена норма дозволяє використовувати в кримінальному проваджені в якості доказів електронні документи без безпосереднього задіяння фізичних носіїв інформації, якщо відображення такого документа було створене у відповідному процесуальному порядку. Відтак, відкриваються можливості сторін кримінального провадження використовувати електронні документи, матеріальними носіями яких є частини складних та важкодоступних електронних інформаційних систем (наприклад, жорсткий диск сервера, на якому розміщено веб-сторінку може знаходитися у в будь-якій точці світу).

Як слушно зазначає М. М. Федотов, закріплення стандартів поводження з цифровими доказами в законодавстві неможливо в силу швидкої мінливості комп'ютерних систем. Тож, зазначений автор рекомендує звертатися до стандартів, запропонованих науковцями, професійними суспільними організаціями або відомчими актами правоохоронних органів[1]. На наш погляд, доцільно вивчити й зарубіжний досвід поводження з електронними документами.

Так, Асоціацією начальників поліції Англії , Уельсу та Північної Ірландії у жовтні 2011 року було запропоновано п'яту версію Практичного посібника з електронних доказів на комп'ютерній основі, яким, зокрема, встановлено принципи поводження з електронними доказами: 1) жодні дії, що здійснюються правоохоронними органами, не повинні жодним чином змінювати дані, які можуть бути згодом використані в суді в якості доказів; 2) у випадках, коли

[1] Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика. Москва : Юридический Мир, 2007. С. 197.

уповноважена особа вважає за необхідне отримати доступ до вихідних даних, зазначена особа повинна бути компетентною у здійсненні таких дій, і бути в змозі надати пояснення, щодо необхідності та наслідків таких дій; 3) повинен бути створений та збережений журнал аудиту або інший запис усіх дій, здійснених стосовно електронних доказів, незалежна третя сторона повинна мати можливість вивчити ці процеси і досягти того ж результату; 4) особа, відповідальна за розслідування несе повну відповідальність за дотримання норм законодавства та даних принципів при поводженні з електронними доказами[1]. Наведені принципи, на нашу думку, є обґрунтованими, та мають бути використані при створенні рекомендацій щодо тактики слідчого огляду електронних документів.

Слід зазначити, що термін електронний (або цифровий) доказ на сьогодні є новим та недостатньо обґрунтованим у вітчизняній кримінальній процесуальній та криміналістичній доктрині. Якщо електронні сліди, як процесуальна та криміналістична категорія, сьогодні визнаються вченими перспективним напрямком наукового пошуку[2], то електронні докази незаслужено залишаються поза предметом наукової дискусії.

З огляду на те, що зазначене поняття широко використовується за кордоном, вважаємо, що воно заслуговує на увагу і з боку вітчизняних науковців. На наш погляд, поряд з особистісними та речовими, електронні докази можуть розглядатися як різновид доказів з огляду на механізм їх формування. Так, до електронних доказів можуть бути

[1] ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence March 2012 / Association of Chief Police Officers. URL: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_Guide_for_Digital_Evidence_v5.pdf. С. 6.

[2] Див.: Білоус В. В. Електронні сліди як актуальний напрямок криміналістичних досліджень. *Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф. виклад. складу, присвяч. 15 річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165 річчю Одес. школи права, 20–21 квіт. 2012.* Одеса : Фенікс, 2012. Т. 2. С. 426; Электронные следы в системе криминалистики / В. Б. Вехов, Б. П. Смагоринский, С. А. Ковалев. *Судебная экспертиза. : научно-практический журнал.* – Вып. 2 (46) 2016. Волгоград : ВА МВД России, 2016. С. 10.

віднесені електронні документи, залишкові сліди видалених файлів, інша електронна інформація, що може мати значення для кримінального провадження. Відтак можна погодитися з думкою В. В. Мурадова про те, що методика збирання та дослідження електронних доказів потребує значного вдосконалення[1]. Втім, і питання доцільності використання такої класифікації потребує окремого ґрунтовного наукового дослідження.

Виходячи з особливостей огляду та попереднього дослідження електронних документів, з якими слідчий найчастіше має справу в процесі розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, пропонуємо групувати їх у наступні категорії: 1) електронні документи на фізичних носіях інформації; 2) електронні документи у вигляді публікацій в мережі Інтернет; 3) електронні документи, розміщені у хмарних сервісах зберігання інформації.

Вважаємо за доцільне навести деякі загальні рекомендації з провадження огляду електронних документів, перш ніж докладно розглянути особливості тактики огляду кожного з наведених різновидів зазначених об'єктів.

Так, С. П. Сереброва рекомендує провадження слідчих (розшукових) дій, що пов'язані з оглядом та вилученням комп'ютерної інформації, проводити за участі спеціаліста[2]. Такої ж позиції дотримуються Т. Е. Кукарникова[3], О. В. Одерій

---

[1] Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. № 3-2. С. 315.

[2] Сереброва С. П. Использование компьютерной информации при расследовании преступлений в сфере экономики. *Российский следователь*. 2000. № 4. С. 7.

[3] Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж, 2003. С. 19.

та співавтори[1], М. М. Федотов[2], Асоціація начальників поліції Англії, Уельсу та Північної Ірландії[3] тощо.

Будь які дії з електронними документами мають здійснюватися уповноваженими особами, за допомогою сертифікованого службового обладнання, з використанням ліцензійного програмного забезпечення. Використання несертифікованого обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої з електронного документа через апаратні та/або програмні збої та помилки.

У зарубіжній літературі рекомендується здійснення повторного дослідження електронних доказів з використанням альтернативного обладнання та програмного забезпечення, з метою запобігання викривлення інформації через помилки, які можуть виникати навіть при використанні перевірених та сертифікованих засобів[4]. На нашу думку, таке повторне дослідження може бути здійснено у рамках основного огляду електронного документа, у випадках, коли у слідчого (дізнавача), прокурора виникають сумніви щодо коректності відображення інформації на його службовому комп'ютері. На практиці така процедура може бути реалізована з використанням іншого службового комп'ютера за допомогою альтернативної програми-браузера.

У протоколі огляду електронного документа в обов'язковому порядку мають зазначатися технічні характеристики та серійні номери обладнання, назви та версії програмного забезпечення, що використовуються в ході даної

[1] Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. С. 8.

[2] Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика. Москва : Юридический Мир, 2007. С. 21.

[3] The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe – 113 p. URL: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for _Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. С. 38.

[4] Див.: The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe. URL: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for_Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. С. 50.

слідчої (розшукової) дії. Також мають бути вивчені та відображені в протоколі усі реквізити електронного документу, орієнтовний перелік яких буде наведений нами для кожного різновиду електронних документів, що розглядаються.

Фізичними носіями інформації, на яких можуть бути розміщені електронні документи виступають: 1) зовнішні фізичні носії пам'яті електронно-обчислювальної машини (жорсткий диск – HDD, SDD; дискові носії – CD, DVD, Blue-Ray диски, дискети; USB диски); 2) оперативний запам'ятовуючий пристрій ЕОМ (скорочено ОЗП); 3) ОЗП периферійних пристроїв (наприклад принтер, в пам'яті якого знаходяться документи у «черзі друку»); 4) ОЗП пристроїв зв'язку тощо[1]. На наш погляд, до даного переліку доцільно додати флеш карти пам'яті (SD, micro SD тощо), які на сьогодні активно використовуються у портативній техніці.

Окремо слід звернути увагу на огляд електронних документів, розташованих у пам'яті мобільних пристроїв. Сучасні мобільні телефони й смартфони оснащені функцією запису звуку (диктофон) та запису розмови, за допомогою яких журналістами створюються аудіо записи, які можуть містити відомості, що мають значення для кримінального провадження. Крім того, за допомогою мобільного пристрою журналістом можуть створюватися фото та відео записи в ході здійснення професійної журналістської діяльності, які також потребують огляду та попереднього дослідження. Зазначена позиція підтверджується статистичними даними: за проміжними результатами проведеного нами анкетування журналістів, 94,4% респондентів використовують мобільні пристрої зв'язку (мобільні телефони, смартфони, планшети тощо) при здійсненні професійної журналістської діяльності.

Як і інші докази, електронні документи на фізичних носіях, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України можуть бути зібрані стороною обвинувачення в результаті проведення

[1] Див.: Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. Москва : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. С. 149-150.

слідчих (розшукових) дій (слідчий огляд, обшук), негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом витребування чи отримування їх від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, а також шляхом проведення інших процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Так, фізичні носії електронної інформації, на яких може знаходитися інформація, що має значення для кримінального провадження вилучаються при огляді місця події, оглядах та обшуках житла чи робочого приміщення журналіста, при огляді його речей та комп'ютерної техніки.

При тимчасовому доступі до речей та документів, такі носії інформації можуть бути оглянуті, їх вміст може бути скопійовано, а у випадках, коли сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав, вони можуть бути вилучені. Такі підстави закріплені п. 7 ст. 163 КПК України, де, зокрема, йдеться про випадки, коли без вилучення об'єктів тимчасового доступу, існує реальна загроза зміни або знищення таких речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів. На наш погляд, слідчий огляд та попереднє дослідження електронних документів, у більшості випадків, потребують вилучення фізичних носіїв інформації, на яких такі документи розміщено. Отже, вилучення зазначених об'єктів необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Втім, не можна не погодитися з думкою науковців про те, що у випадках коли вилучення носія інформації може унеможливити подальшу законну діяльність підприємства, організації, більш доцільним є створення побайтової копії такого носія інформації (створення його образу) за допомогою спеціального програмного забезпечення[1]. Очевидно, що таке копіювання, так само як і вилучення носіїв інформації, що є

[1] Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. С. 38.

структурною частиною електронно-обчислювальних машин (наприклад HDD дисків), потребує допомоги спеціаліста.

На підготовчому етапі огляду електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, слідчому (дізнавачу), прокурору рекомендується з'ясувати, якого типу фізичний носій інформації містить документи, що підлягають огляду та відповідно, яке обладнання потрібне для роботи з таким носієм. Якщо носій захищено будь яким типом захисту від зчитування чи копіювання, слід призначити судову експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів, та поставити перед експертом питання щодо можливості отримання доступу до вмісту такого носія, файлів, що розміщені на носії та їх атрибутів. За допомогою зазначеної експертизи також можливо встановити технологію та хронологію створення конкретного електронного документа[1].

Основними атрибутами таких документів є їх формат, технологія та хронологія створення, користувач, яким документ було створено, каталог розміщення документа на носії, зміст документа тощо. У випадках фотознімків, можливе з'ясування місця створення фотознімку (gps координати), якщо така опція була активована у камері. Зазвичай, уся зазначена інформація про електронний документ може бути отримана штатними засобами за участі спеціаліста. В менш сприятливих ситуаціях, для з'ясування такої інформації доцільно призначати судову експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Огляд електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття слідчим інформації, що міститься в електронному документі за допомогою службового комп'ютера. Аудіо та відео файли відтворюються з використанням відповідного комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення.

[1] Див.: Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...]. Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-9.

На завершальному етапі огляду електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, такі документи роздруковуються або копіюються на диск та додаються до протоколу в якості його невід'ємного додатку, з зазначенням серійних номерів та технічних характеристик обладнання, за допомогою якого створено такий додаток.

З метою встановлення напрямів та об'єктів здійснення журналістом його професійної журналістської діяльності, доцільно вивчити його публікації за деякий період часу. З розвитком Інтернету, все більше ЗМІ починають діяти у всесвітній павутині, традиційні ЗМІ дублюють свої матеріали у мережі, та публікують на своїх інтернет сайтах ексклюзивні матеріали. У зв'язку з цим, виникає потреба в розробленні практичних рекомендацій з тактики здійснення слідчого огляду електронних документів, розміщених у мережі Інтернет у відкритому доступі, зокрема, інтернет-публікацій журналіста.

Вивчення практики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів дозволило виявити деякі недоліки у проведенні названої слідчої (розшукової) дії. Так, в рамках кримінального провадження № 12013110100008633, слідчим було складено протокол «перегляду відеозапису». Згідно з даними, що містяться в названому протоколі, здійснено огляд публікації розміщеної в інформаційній мережі «Інтернет» на інтернет-порталі «Obozrevatel.com», що містить відеозапис, у якому зафіксовано осіб, які вчиняють протиправні дії щодо журналістів, замахуються на них руками і ногами, поливають в їх бік водою з пластикової пляшки. В якості додатку до протоколу було створено фото таблицю, яка містила окремі кадри з досліджуваного відеозапису. В ході розслідування того ж злочину, слідчим було також складено протокол «огляду», яким зафіксовано перегляд іншого відео розміщеного в мережі Інтернет. Додатком до другого протоколу виступив компакт-диск формату CD-R місткістю

512 Мб[1]. Видається, що відсутність єдиного підходу щодо назви досліджуваної слідчої (розшукової) дії, процедури її проведення та способів фіксації отриманої інформації значно знижує ефективність проведення огляду електронних документів, розміщених в мережі Інтернет.

Слідчим (дізнавачам) рекомендується здійснювати зазначений тип огляду у службовому кабінеті, з використанням службового комп'ютера, на якому встановлено ліцензійне програмне забезпечення та організовано доступ до мережі Інтернет. Якщо навички слідчого пов'язані з роботою у мережі Інтернет є недостатніми, рекомендується залучення спеціаліста.

У протоколі огляду слід зазначити серійний номер службового комп'ютера, назву та версію операційної системи, якою керується даний комп'ютер, назву та версію програми-браузера, за допомогою якої здійснюється доступ до мережі Інтернет.

Огляд здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття слідчим (дізнавачем) інформації, розміщеної на веб-сторінці за допомогою комп'ютера з доступом до мережі Інтернет. Веб-сторінка має бути масштабована у браузері на повний розмір (100%). У браузері мають бути відключені усі додатки та надбудови, що можуть змінити вигляд веб-сторінки, яка оглядається.

Основними реквізитами такого електронного документа можуть бути: адреса у мережі інтернет, на якій розміщено веб-сторінку; назва веб-сайту, категорія чи жанр публікації, якщо вони зазначені на веб-сторінці; назва публікації; основний текст публікації; прикріплені зображення та аудіо чи відео файли; відомості про автора публікації (якщо публікація не є анонімною). Як і у випадку огляду традиційних документів, усі зазначені реквізити мають бути зафіксовані у протоколі огляду.

---

[1] Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. // Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425.

Зокрема, у протоколі огляду обов'язково має бути зазначено адресу веб-сторінки, яка оглядалася. Відображенню у протоколі підлягають заголовок журналістської публікації, локалізація публікації в межах сторінки; має бути наведено скорочений виклад основного тексту, перелічені фізичні та юридичні особи, установи та організації, що згадуються у публікації; а також прізвище, ім'я та по батькові, чи псевдонім автора публікації.

Крім того, у протоколі має бути перелічено та коротко описано фото, відео та аудіо файли, прикріплені до публікації, з зазначенням посилання на кожний з таких файлів в мережі Інтернет. Слідчий має пам'ятати, що значна кількість мультимедійних файлів на сучасних веб сторінках є рекламними оголошеннями, які не мають відношення до публікації, що вивчається. Такі елементи веб-сторінки не потрібно описувати у протоколі огляду електронного документа.

Більшість Інтернет сайтів дозволяють користувачам коментувати матеріали, розміщені на такому веб-ресурсі, шляхом розміщення відповідних повідомлень на сторінці з матеріалом, що коментується. Виходячи з цього, рекомендуємо практичним працівникам досліджувати зміст та час публікації таких коментарів, з метою виявлення погроз чи інших проявів агресії в адресу автора матеріалу, які можуть свідчити про намір коментатора заподіяти такому журналісту шкоду.

Веб-сторінку, що оглядається, необхідно роздрукувати за допомогою службового принтера та додати до протоколу огляду в якості невід'ємного додатку, із зазначенням серійного номера, назви та моделі принтера. Фото, відео та аудіо файли, що є частиною публікації, мають бути збережені та записні на диск, який стане другим додатком до протоколу огляду. Альтернативним засобом фіксації веб сторінки є збереження її у форматі .html засобами програми-браузера, з подальшим записом такого файлу на диск.

Власну специфіку має огляд електронних документів, розміщених у хмарних сервісах зберігання інформації. За визначенням Національного інституту стандартів і технологій

США (National Institute of Standards and Technology (NIST)), «хмарні обчислення – це модель забезпечення повсюдного, зручного мережевого доступу за вимогою до спільного пулу обчислювальних ресурсів, що підлягають налаштуванню (наприклад, до комунікаційних мереж, серверів, засобів зберігання даних, прикладних програм та сервісів), які можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними управлінськими витратами та зверненнями до провайдера послуг»[1].

Хмарні сервіси зберігання інформації здобувають все більшої популярності серед представників різних професій, у тому числі серед журналістів. Так, В. Л. Рябічев підкреслює, що використання хмарних сервісів забезпечує миттєвий доступ до даних та додатків користувача з будь-якого місця земної кулі в будь-який час, однак лише за наявності Всесвітньої павутини. Такий підхід дозволяє оптимізувати і прискорити роботу, зменшити витрати та залучити широке коло виконавців і експертів, в тому числі й у сфері журналістики[2]. За результатами проведеного нами анкетування журналістів, 51,4% респондентів використовують хмарні сервіси для зберігання робочої інформації, що підтверджує актуальність дослідження електронних документів у таких сховищах. Серед популярних сервісів хмарного зберігання даних можна назвати український eDisk Ukr.net, американські Google Drive, DropBox тощо.

У хмарних сервісах зберігання інформації можуть міститися робочі матеріали журналіста – чорнові варіанти публікацій, фото, відео та аудіо матеріали, створені журналістом в процесі здійснення професійної журналістської діяльності; особисті записи, плани роботи та розклади тощо.

[1] Див.: Mell Peter, Grance Timothy. The NIST Definition of Cloud Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. *National Institute of Standards and Technology Special Publication* 800-145. URL: http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/Legacy/SP/nistspecialpublication800-145.pdf.

[2] Рябічев В. Л. Мультиплатформна концепція в сучасній журналістиці. *Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник*. 2013. №. 52. С. 99.

Доступ до хмарних сервісів зберігання інформації зазвичай захищений паролем, який встановлюється власником облікового запису даного сервісу. Слідство може отримати доступ до документів, розміщених в таких хмарних сервісах наступними способами:

1) отримання від потерпілого журналіста, його родичів, колег чи третіх осіб інформації про авторизаційні дані (логін та пароль) для доступу до аккаунта журналіста;

2) отримання тимчасового доступу до електронних інформаційних систем компанії, що надає послуги хмарного зберігання інформації (в порядку ст. 159 КПК України). Слід зауважити, що зазначена процесуальна дія може бути ускладненою через те, що не всі компанії, які надають послуги хмарного зберігання інформації мають представництва на території України, а звернення до їх іноземних представництв в порядку запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК України) призведе до затягування строків досудового розслідування. Оскільки, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали, звернення до іноземних представництв компаній в порядку міжнародного співробітництва з такою постановою є практично не можливим. На наш погляд, для випадків міжнародного співробітництва, більш доцільним було би встановити у законі початок перебігу строку дії такої постанови з моменту прийняття уповноваженим органом іноземної держави рішення про задоволення запиту про міжнародну правову допомогу;

3) зняття інформації з електронних інформаційних систем в порядку ст. 264 КПК України.

У другому та третьому випадках, слідчий, прокурор отримують електронні документи що були скопійовані з сервера хмарного сервісу зберігання даних на традиційних носіях інформації (диск або роздрукований на папері варіант), що дозволяє їх оглянути та дослідити в порядку ст. 266 КПК України з використанням методів, що вже були нами описані.

У випадках, коли слідчий (дізнавач), прокурор здійснюють доступ до хмарних сервісів зберігання інформації самостійно, з використанням авторизаційних даних журналіста, процедура огляду електронних документів у таких сервісах значно збігається з оглядом публікацій у мережі інтернет, та в той самий час має важливі особливості.

Так, у протоколі мають бути зазначені адреса в мережі Інтернет та назва сервісу, до якого отримується доступ. На нашу думку, логін та пароль доступу до аккаунту не мають зазначатися у протоколі, з метою забезпечення захисту особистих даних журналіста. Крім того, таке обмеження допоможе запобігти несанкціонованому доступу до зазначених даних з боку сторонніх осіб, які на різних етапах кримінального провадження ознайомлюються зі змістом протоколу, та, відповідно, можуть отримати доступ до аккаунту журналіста та змінити чи знищити інформацію, що зберігається у хмарному сервісі.

Більшість сервісів хмарного зберігання інформації дозволяють отримати інформацію про каталог розміщення у сховищі, час та авторство створення документа що там зберігається, а також хронологію його редагування. Зазначену інформацію має бути відображено в протоколі огляду, так само як і постійне посилання в мережі Інтернет на документ, що оглядається, якщо на момент доступу слідчого до хмарного сервісу, таке посилання було створено володільцем аккаунту.

Текстові документи, а також зображення, що оглядаються, доцільно роздрукувати за допомогою службового принтера та додати до протоколу огляду в якості невід'ємного додатку, із зазначенням серійного номера, назви та моделі принтера. Фото, відео та аудіо файли, аналогічно з оглядом публікацій в мережі Інтернет мають бути збережені та записні на диск, який стане другим додатком до протоколу огляду[1].

Таким чином можна зробити висновок, що електронні документи є важливим джерелом доказової та орієнтуючої

---

[1] Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр*. 2017. № 1 (88) С. 189.

інформації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти журналістів. Залежно від того, розміщені такі документи на фізичних носіях інформації, у відкритому доступі в мережі Інтернет, чи у хмарних сервісах зберігання інформації, вони мають проходити специфічні процедури слідчого огляду та попереднього дослідження.

4.2. Тактика допиту

У ході досудового розслідування допит виступає основним засобом отримання та фіксації криміналістично значущої інформації, що має значення для кримінального провадження.

Питання тактики допиту у своїх роботах досліджували Л. Є. Ароцкер, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, О. М. Бондарчук, В. К. Весельський, Є. Є. Демидова, В. А. Журавель, В. Г. Лукашевич, І. Кертес, Ю. В. Колесник, В. С. Комарков, В. О. Коновалова, Є. В. Кузьмічова-Кисленко, М. І. Порубов, С. О. Сафронов, В. Ю. Шепітько та інші вчені. Утім, теоретичні аспекти допиту під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, а також методичні рекомендації щодо провадження зазначеної слідчої (розшукової) дії на сьогодні ще не були досліджені у спеціальній літературі.

Допит – це процесуальна слідча (розшукова) дія, що є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні[1].

Коло осіб, що можуть бути джерелом інформації при допиті в рамках розслідування кримінального правопорушення, а також черговість їх допитів визначається

---

[1] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 306.

об'ємом даних про правопорушення, якими вони можуть володіти. Виходячи з результатів узагальнення матеріалів слідчої та судової практики розслідувань кримінальних правопорушень проти журналістів, нами було визначено орієнтовний перелік осіб, що мають бути у відповідній черговості допитаними в процесі розслідування зазначеної категорії кримінально караних діянь. До таких осіб відносяться:

1) потерпілий від кримінального правопорушення:
   а) журналіст;
   б) член сім'ї чи близький родич журналіста;
2) свідки:
   а) заявник, який не є потерпілим;
   б) очевидці кримінально-протиправного посягання;
   в) інші особи, яким відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження;
3) підозрюваний.

Запропонована черговість допитів є модельною для зазначеної категорії проваджень та може змінюватися відповідно до обставин кримінального правопорушення та обсягу інформації, що наявна у слідчого на різних етапах розслідування. Допит кожної з зазначених категорій осіб має свої особливості, які потребують дослідження та наукового обґрунтування.

Потерпілий від кримінальних правопорушень проти журналістів виступає важливим джерелом криміналістично значущої інформації під час розслідування зазначених діянь, що викликає потребу в поглибленому дослідженні особливостей допиту таких осіб. За результатами проведеного нами опитування слідчих Національної поліції України, 24% респондентів назвали допит потерпілого найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Безпосереднім потерпілим від кримінального правопорушення проти журналіста може бути як особа, що здійснює професійну журналістську діяльність, так і члени

сім'ї чи близькі родичі такої особи. Раніше нами було обґрунтовано доцільність визнання журналіста потерпілим у кримінальному провадженні щодо посягання на його члена сім'ї чи близького родича у зв'язку з професійною журналістською діяльністю такого журналіста. Крім того, було доведено необхідність визнання потерпілим у кримінальному провадженні особи з числа членів сім'ї чи близьких родичів журналіста, який загинув, або не в змозі здійснювати процесуальні функції потерпілого через стан здоров'я[1].

Відтак, можна визначити наступні категорії допитуваних потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів:

1) журналіст, який став безпосередньою жертвою посягання (якщо його стан здоров'я дозволяє йому давати показання);

2) журналіст, близький родич чи член сім'ї якого став безпосередньою жертвою посягання;

3) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, яка стала безпосередньою жертвою посягання (якщо її стан здоров'я дозволяє їй давати показання);

4) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, який став безпосередньою жертвою посягання (у випадках, коли стан здоров'я постраждалого не дозволяє йому давати показання).

Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, допит, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України є спрямованим на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Відомості, які з цією метою слідчий має намір з'ясувати в ході такої слідчої (розшукової) дії, називають предметом допиту[2]. На наш погляд, визначення предмету допиту потерпілого від

---

[1] Див.: Коваленко А. В. Процесуальні проблеми визнання особи потерпілою від злочинів проти журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 6, Том 3. С. 94-95.

[2] Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 308.

кримінальних правопорушень проти журналістів сприятиме підвищенню ефективності проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення в результаті отримання показань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження[1]. Погоджуючись з В. А. Журавлем у тому, що об'єктивним критерієм визначення предмету допиту є предмет доказування (обставини, що підлягають з'ясуванню) у провадженні, склад конкретного злочину, а також особливості слідчої ситуації[2], додамо, що на предмет допиту також впливає вид допиту (первинний, повторний, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб тощо) та конкретні завдання допиту (наприклад, викриття неправдивих показань).

Також, не можна не погодитися з думкою О. М. Бондарчука, щодо визначальної ролі норм КПК України у формуванні предмету допиту[3]. Цікавим у цьому аспекті є питання застосування обмежень предмету допиту журналіста як свідка до його допиту як потерпілого. Відповідно до п. 6 ч. 2. ст. 65 КПК України, журналісти не можуть бути допитані як свідки про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Ні норми ст. 55-57 КПК України, що регламентують процесуальний статус потерпілого, ні норми ст. 224-226 КПК України, які регламентують процедуру проведення допиту, не містять подібних обмежень щодо допиту журналіста в якості потерпілого. Захист такої інформації врегульовано п. 11 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації

---

[1] Див.: Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України.* 2014. Т. 11. №. 1. С. 84.

[2] Журавель В. А. Специфика предмета допроса потерпевшего при расследовании отдельных видов преступлений // Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 157.

[3] Бондарчук О. М. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про залишення в небезпеці. Митна справа. 2014. №. 1. С. 106.

(пресу) в Україні» відповідно до якого журналіст має право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду[1].

Така вимога закону дотримується при процедурі отримання тимчасового доступу до речей та документів, які містять інформацію, що знаходиться у володінні ЗМІ або журналіста, і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Зазначена інформація віднесена ст. 162 КПК України до охоронюваної законом. Відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України, доступ до речей та документів, що містять таку інформацію, отримується за постановою слідчого судді та потребує додаткового обґрунтування можливості використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливості іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Санкціонування суддею допиту не передбачено чинним КПК України, що видається цілком виправданим, адже зобов'язання журналіста повідомити такі відомості в ході допиту порушило би гарантоване йому п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України право на відмову від дачі показань.

Таким чином можна зробити висновок про те, що збереження такої таємниці є правом, а не обов'язком журналіста. Отже за відсутності прямої заборони на це у КПК України, журналіста в якості потерпілого можна допитувати про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. При цьому допитуваний має право відмовитися від дачі показань про такі відомості, посилаючись на право на відмову від дачі показань (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України) та п. 11 ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Зокрема, такій відмові сприятимуть морально-етичні норми журналіста. Відповідно до п. 5 Кодексу етики українського журналіста, журналіст не розкриває своїх джерел інформації окрім випадків,

[1] Див.: Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12.

передбачених законодавством України[1]. Подібна позиція допитуваного може ускладнити процес розслідування у випадках, коли інформація, яку потерпілий відмовляється повідомити, має істотне значення для розслідування кримінального правопорушення. В подібній ситуації основним завданням слідчого стає встановлення зв'язку такої інформації з відомостями про особу злочинця, а також переконання потерпілого журналіста у важливості повідомлення відповідних відомостей для розслідування кримінального караного діяння.

Отже, найбільш загальним критерієм визначення предмету допиту потерпілого кримінального правопорушення проти журналіста є обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування відповідного посягання. З огляду на перелік таких обставин[2] та запропоновану нами класифікацію потерпілих від подібних деліктів, вважаємо за доцільне класифікувати й відомості, що входять до предмету допиту таких осіб:

1. Відомості про особу потерпілого (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Зазначені відомості є більш широкими, ніж необхідні для встановлення особи допитуваного на вимогу ч. 3 ст. 224 КПК України та включають соціально-демографічні відомості (соціальний статус, сімейний, матеріальний стан, освіта, місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності тощо), інформацію про соціальні зв'язки, вміння та навички потерпілого. Потреба в отриманні такого широкого кола відомостей пояснюється недостатнім обсягом інформації про кримінальне правопорушення, що наявна у слідчого (дізнавача) на початку розслідування, та необхідністю перевірки широкого кола версій. Крім того, подібні, не пов'язані з відомостями про

[1] Див.: Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З'їзді журналістів-підписантів Кодексу / Сайт національної спілки журналістів України. URL: http://nsju.org/page/196.

[2] Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 106-107.

злочин запитання, можуть сприяти встановленню психологічного контакту з допитуваним[1].

2. Відомості про подію посягання та ознаки правопорушника (входять до предмету допиту осіб, які стали безпосередніми жертвами посягань). Слідчий має встановити час, місце, обстановку вчинення діяння, кількість нападників та ознаки їх зовнішності тощо.

3. Відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано кримінальне правопорушення (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Очевидно, що найбільш повну інформацію про таку діяльність може надати потерпілий – журналіст, у ході допиту якого слід з'ясувати місце його роботи, напрями та тематику журналістської діяльності, конкретних осіб чи предмети, що були об'єктами діяльності, коло осіб, яким було відомо про таку діяльність, знаряддя здійснення журналістської діяльності, назви та час оприлюднення останніх публікацій потерпілого тощо. Крім того, слідчому потрібно з'ясувати, яким чином така діяльність могла спровокувати вчинення посягання. Зокрема, доцільно запитати допитуваного, чи суперечила останнім часом професійна журналістська діяльність інтересам інших осіб; чи отримував журналіст погрози або різко негативні відгуки про результати своєї діяльності. Зазначені відомості можуть бути отримані й від потерпілих близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, які спілкувалися з журналістом або особисто спостерігали його роботу.

Таким чином, у загальному вигляді, до предмету допиту потерпілого від кримінального правопорушення проти журналіста відносяться відомості про:

- особу потерпілого (його анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан);
- здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи

---

[1] Див.: Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. С. 72.

членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності;

- подію кримінального правопорушення (час, місце, інші обставини);
- спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження, знищення майна, перешкоджання професійній діяльності журналіста;
- особу правопорушника, співучасників кримінально караного діяння;
- зв'язки між правопорушником та потерпілим;
- ознаки, що свідчать про наявність спеціального мотиву – вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з професійною діяльністю журналіста.

З метою забезпечення найбільш повного та ефективного з'ясування перелічених відомостей у ході допиту, доцільно дослідити особливості тактики допиту потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів, а також запропонувати практичні рекомендації щодо проведення таких допитів.

Підготовчий етап допиту традиційно включає вивчення матеріалів провадження, особи допитуваного, складання плану допиту тощо. Допит потерпілого є однією з первинних слідчих (розшукових) дій, якій найімовірніше можуть передувати тільки огляд місця події та освідування потерпілого. Отже, обсяг відомостей про особу допитуваного та подію посягання, що наявні у слідчого (дізнавача) на момент такого допиту, є мінімальним та часто обмежується відомостями з повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

При підготовці до допиту потерпілого журналіста слідчий має пам'ятати про професійні та особисті якості такої особи, що можуть як позитивно, так і негативно впливати на формування показань. З одного боку, журналістська професія вимагає розвинених пізнавальних та комунікативних

здібностей[1], що дозволить потерпілому більш чітко сприйняти, краще запам'ятати та точніше повідомити слідчому обставини посягання. З іншого боку, авторитарність, категоричність суджень та маніпулятивність, які відносяться спеціалістами до можливих рис, викликаних професійною деформацією журналіста[2], можуть зменшити об'єктивність показань такої особи. Наведені нами ознаки особи журналіста є узагальненими та можуть використовуватися лише для орієнтування слідчого (дізнавача), який буде проводити допит.

Ще однією ознакою особи потерпілого, яка має значення для провадження допиту, є його віктимність. Так, В. А. Журавель наголошує, що відомості про віктимність особи мають враховуватися слідчим для правильної побудови тактики допиту, визначення шляхів встановлення психологічного контакту та застосування тактичних прийомів, що сприяють отриманню об'єктивної інформації[3]. Як вже зазначалося, чинником віктимності потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів є професійна журналістська діяльність, зі здійсненням якої пов'язано вчинення посягання.

Важливими є визначення часу та місця допиту. Допит потерпілого від посягання на життя чи здоров'я має проводитися виключно після надання йому відповідної медичної допомоги. Так, на думку В. О. Коновалової, перш за все, слідчий має переконатися, що стан потерпілого дозволяє вести допит без шкоди для його здоров'я, а у випадках його тяжкого стану рекомендує залучати до такої слідчої (розшукової) дії лікаря[4]. С. О. Сафронов зазначає, що доцільно

[1] Див.: Кривопишина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напряму 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання. Суми : СумДУ, 2010. С. 17.

[2] Див.: Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике. *Журналист. Социальные коммуникации*. 2015. № 1-2 (17-18) 2015. С. 9.

[3] Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 163.

[4] Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. С. 92.

витребувати від лікаря довідку про те, що хворий-потерпілий є контактним, перебуває в ясній свідомості та може давати показання; або безпосередньо на початку проведення самого допиту одержувати про це усний висновок лікаря, зміст якого обов'язково необхідно внести до протоколу допиту[1]. Місце проведення допиту також залежить від стану здоров'я потерпілого, якого може бути допитано у закладі охорони здоров'я, де він проходить лікування, вдома у хворого або у кабінеті слідчого, якщо це дозволяє стан допитуваного.

Робочий етап будь-якого допиту починається зі встановлення психологічного контакту з допитуваним[2]. Для досягнення найбільш продуктивної взаємодії слідчого з потерпілим від кримінального правопорушення проти журналіста, доцільно використовувати вищезгадані нами відомості про психологічні особливості таких осіб. Важливо переконати допитуваного в тому, що він знаходиться у безпеці, а пригадування травматичного досвіду дуже важливе для розслідування кримінального правопорушення.

Вибір конкретних тактичних прийомів залежить від ситуації, що склалася в ході допиту. Досить характерними є випадки забування потерпілим подробиць нападу на нього. Для освіження пам'яті добросовісного допитуваного рекомендується звернення до обставин, які є суміжними за часом і простором з обставинами, що потрібно пригадати, демонстрація об'єктів, пов'язаних з предметом допиту, проведення допиту на місці події тощо[3].

Оцінка показань потерпілих від кримінальних правопорушень проти журналістів також має власну специфіку. Так, травматичний та лякаючий характер посягання впливає на формування показань потерпілого та

[1] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 153.

[2] Див.: Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. С. 71.

[3] Див.: Бахін В. П. Весельський В. К. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання»). Київ : НВТ «Правник», 1997. С. 20-23.

призводить до можливого викривлення фактів[1]. З огляду на це, В. О. Коновалова слушно рекомендує слідчим аналізувати показання таких потерпілих, зіставляючи їх з точно встановленими даними про злочин, показаннями інших осіб, результатами огляду місця події[2]. Крім того, слід пам'ятати про особисту заінтересованість потерпілого у покаранні правопорушника та враховувати вже згадані нами психологічні особливості журналіста як представника своєї професії.

Окремо зазначимо, що потерпілим від кримінальних правопорушень проти журналістів близькими родичем чи членом сім'ї журналіста, можуть виступати особи різного віку та соціального статусу. Найменш захищеними з них видаються неповнолітні, допит яких має власні особливості, передбачені ст. 226 КПК України. Зокрема мова йде про обов'язкове залучення педагога або психолога до проведення такої слідчої (розшукової) дії. Спеціаліст названого профілю покликаний, на думку Н. З. Рогатинської та Р. М. Мудрака, проконсультувати слідчого щодо психології формування показань, а також вікових та індивідуальних особливостей неповнолітнього допитуваного[3].

Власні особливості має й допит свідків. 14,8% опитаних нами слідчих НП України визнали, що допит свідків посягань на життя та здоров'я журналістів пов'язаний з деякими складнощами.

При допиті заявника, який не є потерпілим від кримінального правопорушення, слід встановити, які обставини посягання йому відомі та з'ясувати джерела отримання ним таких відомостей. Найчастіше, таким особам відомі лише стан здоров'я потерпілого, факт його перебування в лікарні та деякі обставини нападу, що їм міг повідомити

[1] Див.: Журавель В. А. Допрос потерпевшего: оценка и интерпретация / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 174.

[2] Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. С. 92.

[3] Рогатинська Н. З., Мудрак Р. М. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 337.

потерпілий до госпіталізації. Зазначених осіб слід допитувати також щодо характеру їх відносин з потерпілим та правопорушником, якщо вони були знайомі до вчинення посягання з метою виявлення можливої їх упередженості щодо якоїсь із зазначених осіб.

Після внесення до ЄРДР відомостей про зникнення безвісти журналіста або його члена сім'ї, однією з первинних слідчих (розшукових) дій є допит заявника про таке зникнення у якості свідка. В. О. Коновалова при допиті таких осіб рекомендує з'ясовувати обставини зникнення потерпілого, його плани та наміри до зникнення, характер зв'язків потерпілого з заявником та іншими особами, фізичний та психологічний стан зниклої особи, її звички тощо[1]. Погоджуючись з наведеними рекомендаціями, звертаємо увагу практиків на доцільність окрім зазначеного, встановлювати відомості про характер, напрями та об'єкти здійснення потерпілим або його близьким родичем чи членом сім'ї професійної журналістської діяльності, з якою могло бути пов'язано вчинення злочину проти зниклої особи. Крім того, вкрай важливо з'ясувати в допитуваного номера мобільних телефонів, мобільних модемів потерпілого, а також за можливості IMEI номери зазначеної техніки, з метою подальшого використання такої інформації для установлення місцезнаходження радіоелектронних засобів зниклої особи в порядку ст. 268 КПК України.

Доцільно допитувати в якості свідків і лікарів, які надавали потерпілому першу медичну допомогу, приймали його у медичному закладі та інформували органи і підрозділи поліції про факт звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я особи у зв'язку із заподіянням їй тілесних ушкоджень кримінального характеру. Слідчий має з'ясовувати у таких осіб відомості про дату і час звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я потерпілого із тілесними ушкодженнями кримінального характеру, анкетні дані такої особи та особи, яка доставила постраждалого, обставини

[1] Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. С. 65-67.

отримання тілесних ушкоджень, їх характер та локалізацію, відомості про особу, яка завдала тілесних ушкоджень, зі слів потерпілого. Такі відомості слід порівняти з показаннями інших осіб а також відомостями, занесеними до журналу обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції. Як слушно зазначає Є. В. Кузьмічова-Кисленко, слідчому необхідно володіти знаннями базової медичної термінології для встановлення психологічного контакту з таким лікарем та правильного розуміння його показань[1].

До предмету допиту свідків з числа очевидців посягання відносяться відомості про обставини, які були безпосередньо сприйняті такою особою на місці вчинення кримінального правопорушення, зокрема про: особу потерпілого (в тому числі про його поведінку на місці події); подію вбивства або тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини); спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення, співучасників кримінально караного діяння.

У деяких випадках, очевидцями посягання на журналіста можуть бути його колеги журналісти. Слідчий (дізнавач) має враховувати можливу зацікавленість таких свідків через професійну солідарність, їх співчуття до постраждалого колеги. Крім того, важливо враховувати психологічні особливості представників зазначеної професії, що були досліджені нами в рамках вивчення особи потерпілого.

Очевидців кримінально-протиправного посягання доцільно допитувати у найкоротший проміжок часу після вчинення правопорушення з метою запобігання природнього забування сприйнятої ними інформації про обставини посягання. З цією ж метою доцільно застосовувати тактичні прийоми актуалізації пам'яті.

Результати опитування свідчать, що 51,4% опитаних журналістів повідомляють інформацію про напрями та

[1] Кузьмічова-Кисленко Є. В. Особливості тактики допиту медичних працівників в кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2014. №. 2. С. 356.

об’єкти своєї професійної журналістської діяльності колегам, 68,9% – родичам чи членам сім’ї. Отже, зазначені категорії осіб є потенційними носіями такої інформації та мають бути допитаними як свідки. До предмету їх допиту у першу чергу відносяться відомості про особу потерпілого; здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім’ї потерпілого професійної журналістської діяльності, можливі зв’язки між правопорушником та потерпілим.

У випадках, коли було встановлено наявність зв’язків між потерпілим та підозрюваним, що виникли до вчинення посягання, з метою з’ясування відносин між ними доцільно допитати спільних знайомих зазначених осіб.

Щодо обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом’якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження доцільно допитувати родичів, знайомих, колег, сусідів підозрюваного, інших осіб які можуть володіти такими відомостями.

Важливим аспектом проведення допиту свідків у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти журналістів є тактичний прийом виявлення упередженості свідка до потерпілого журналіста або до злочинця. Так, соціологічні дослідження показують, що рівень довіри населення до ЗМІ (як українських, так і зарубіжних) падає[1], а кожен третій українець (29% респондентів) є упередженим до ЗМІ[2]. Таку ситуацію констатують і науковці, зокрема

---

[1] Див.: Ставлення населення до ЗМІ, пропаганди та медіареформ в період конфлікту / Київський міжнародний інститут соціології на замовлення ГО «Телекритика». URL : http://mediarnbo.org/wp-content/uploads/2015/06/Infografika-KMIS-06_2015-1.pdf.

[2] Див.: Конфлікт в медіа і Медіа в конфлікті. Результати комплексного соціологічного дослідження соціологічної компанії Фама. URL: http://journalism.ucu.edu.ua/navchannya/zhurnalistika/media-pro-konflikti/#research.

В. Набруско звертає увагу на тотальну недовіру населення до національних засобів масової комунікації[1]. З іншого боку, співчуття свідка до журналістів, як представників унебезпеченої професії, може призвести до упередженого ставлення допитуваного до підозрюваного.

Причиною неправдивих показань можуть також виступати страх помсти з боку правопорушника або його приятелів, жалість до обвинувачуваного або його сім'ї та інші думки і почуття, які спонукають свідка приховувати істину[2].

З метою виявлення такого відношення свідка до потерпілого, підозрюваного, слідчому доцільно поставити запитання про те, як часто свідок дізнається новини зі ЗМІ; чи довіряє він ЗМІ, чи вважає журналістську професії важливою, складною, небезпечною. Зазначені питання можуть бути поєднаними з комплексом дій зі встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

Складність допиту підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень проти журналістів визнали 14,8% опитаних нами слідчих НП України.

До предмету допиту підозрюваного у вчиненні подібного діяння доцільно віднести обставини щодо:

1. Особи допитуваного (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан).
2. Які відомості про особу потерпілого мав підозрюваний на момент вчинення посягання, джерела таких відомостей.
3. Які відомості про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності мав підозрюваний на момент вчинення посягання, дані про джерела таких відомостей.
4. Подія кримінального правопорушення (час, місце, інші обставини).

[1] Набруско В. Медіа-ресурс в Україні. *Теле- та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 346.

[2] Див.: Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса; под общ. ред. А. И. Винберга. Москва : Юрид. лит., 1965. С. 151.

5. Спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення (у тому числі способи та засоби готування та приховування діяння).

6. Співучасники кримінального правопорушення проти журналіста, роль кожного з них у вчиненні посягання.

7. Зв'язки між правопорушником та потерпілим.

8. Форма вини, мета кримінального правопорушення.

9. Наявність спеціального мотиву – вчинення посягання у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (в тому числі потрібно встановити які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною кримінально-протиправного посягання, та чи були такі прояви законними).

10. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

В рамках підготовки до допиту підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення проти журналіста, слідчому, дізнавачу, прокурору, окрім звичайних підготовчих дій, що включають ознайомлення з матеріалами провадження та вивчення особи допитуваного, специфіка провадження вимагає вивчення інформації про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано вчинення посягання.

Найбільш типовими та вірогідними є наступні ситуації проведення допиту підозрюваного.

1. Підозрюваний повністю визнає свою вину. В такому випадку завданням допиту є конкретизація обставин посягання, що відомі слідству. Показання допитуваного слід порівняти з іншими доказами у провадженні з метою виключення можливого взяття підозрюваним на себе відповідальності за кримінальне правопорушення, вчинене іншою особою, або приховання ним співучасників.

2. Підозрюваний відмовляється від дачі показань. Відповідно до п. 4 ст. 224 КПК України, особа, яка проводить

допит зобов'язана припинити його одразу після отримання заяви підозрюваного про відмову від дачі показань. При цьому, науковці наголошують на необхідності з'ясування причин відмови підозрюваного від дачі показань[1]. Утім, зазначена норма КПК України ставить під сумнів допустимість впливу слідчого на підозрюваного з метою переконання останнього в важливості дачі показань.

3. Підозрюваний не визнає факту вчинення ним посягання та повністю заперечує факт знайомства з журналістом або факт обізнаності про професію потерпілого та його професійну журналістську діяльність. Можливим вирішенням зазначеної ситуації є встановлення у підозрюваного обізнаності про обставини, що висвітлював журналіст, його роботу. З цією метою слідчому (дізнавачу) потрібно досконало вивчити інформацію про професійну журналістську діяльність, що могла стати причиною посягання. Ефективним видається й тактичний прийом, що полягає в оголошенні слідчим під час допиту доказів, які спростовують неправдиві показання підозрюваного.

4. Підозрюваний визнає факт посягання, проте заперечує наявність в його діянні спеціального мотиву – зв'язку посягання з професійною журналістською діяльністю. Бажання підозрюваного приховати наявність такого мотиву пояснюється менш суворим покаранням за вчинення подібних діянь без зазначеного мотиву. С. О. Сафронов для з'ясування мотиву посягання рекомендує встановлювати в ході допиту наступні обставини: а) у чому полягала потреба підозрюваного; б) що в нього викликало занепокоєння, подразнення, почуття незадоволення; в) що стало приводом вчинення злочинних діянь (під приводом науковець розуміє найближчий факт, якийсь подразник, причину, яка провокує

[1] Див.: Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право; 2013. С. 374.

реакцію, що спонукається мотивом)[1]. Щодо досліджуваних кримінальних правопорушень, таким подразником є професійна журналістська діяльність, яка суперечить інтересам підозрюваного. Приводом є ознайомлення підозрюваного з фактом здійснення журналістом такої діяльності. Отже, ефективними тактичними прийомами є нагадування допитуваному про зазначений подразник, поставлення запитань прямо чи опосередковано пов'язаних з журналістською діяльністю потерпілого.

5. Підозрюваний посилається на алібі. Для перевірки подібних показань, в спеціальній літературі рекомендується ретельно допитати таку особу щодо обставин, пов'язаних з алібі. Детальне запам'ятовування допитуваним обставин алібі, що контрастує з поверхневим та не конкретним запам'ятовуванням ним обставин, що не пов'язані з днем вчинення кримінального правопорушення може свідчити про неправдивість алібі[2].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що допит виступає основним засобом отримання ідеальних слідів під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Допити потерпілого, свідків та підозрюваного мають свою специфіку, яка виражається у їх предметі, особливостях підготовки та проведення. Вважаємо, що запропоновані нами рекомендації сприятимуть найбільш повному та ефективному встановленню фактів у ході провадження даної слідчої (розшукової) дії.

4.3. Інші слідчі (розшукові) дії та використання можливостей судових експертиз

Перелік процесуальних заходів, що здійснюються у межах розслідування кримінальних правопорушень проти

[1] Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. С. 141-142.

[2] Див.: Порубов Н. И. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : монография / Н. И. Порубов, А. Н. Порубов. Москва : Юрлитинформ, 2013. С. 175.

журналістів, не вичерпується вже розглянутими нами оглядами та допитами. Вважаємо, що в рамках побудови методики розслідування названих діянь доцільно розглянути тактику проведення інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, та використання можливостей судових експертиз під час розслідування таких посягань. Звертаємо увагу на те, що докладне дослідження тактики проведення наступних процесуальних дій не є нашою метою, тому видається за доцільне сконцентруватися на їх особливостях, які пов'язані зі специфікою досліджуваних кримінально караних діянь.

Обшук. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, названа слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення, або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Як визначають С. Ф. Денисюк та В. Ю. Шепітько, об'єкти пошуку – це те, що необхідно відшукати, виявити при обшуку; об'єкти обшуку – те, відносно чого (або кого) здійснюється обстеження (приміщення, місце, особа тощо)[1]. Якщо об'єкти обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів є досить типовими для насильницьких злочинів, то об'єкти пошуку мають свої особливості, які потребують дослідження. Зокрема, характерними саме для зазначеної категорії кримінальних правопорушень об'єктами пошуку є знаряддя здійснення професійної журналістською діяльності, їх частини, сліди їх знищення тощо. У випадку зникнення таких об'єктів з місця події, трупу, житла чи місця роботи журналіста, виникає версія про можливе заволодіння ними правопорушником. Такі дії особи, що вчинила посягання, пояснюються бажанням ретельно вивчити матеріали, що були створені журналістом на предмет

[1] Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ) : Научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. Харьков : Консум, 1999. С. 18.

невідповідності її інтересам; бажанням приховати або знищити такі об'єкти, змінити, частково або повністю знищити інформацію на носіях. Відтак, у деяких випадках доцільно проводити обшуки житла чи інших володінь підозрюваного з метою відшукання названих предметів.

Привласнення правопорушником знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, а отже й потребу у проведенні обшуку задля їх відшукання, можна пов'язати з метою, яку він ставить перед собою в ході здійснення посягання. Зокрема, така поведінка відповідає меті перешкодити професійній діяльності журналіста, та меті спонукати журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку. У той же час, зазначена поведінка правопорушника не є характерною для випадків, коли він ставить собі за мету помститися журналісту за здійснення професійної журналістської діяльності. Слідчому, прокурору слід з'ясувати, які предмети (в тому числі знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності), що мав чи міг мати при собі потерпілий-журналіст на момент посягання, зникли з місця вчинення посягання. Крім того, доцільно вивчити ознаки особи правопорушника, що можуть свідчити про мету вчинення злочину, яка відповідає такій поведінці.

В процесі обшуку житла чи інших приміщень підозрюваного доцільно також оглянути його комп'ютерну техніку на предмет наявності в її пам'яті електронних документів, що містять відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано вчинення посягання. Для цього доцільно застосовувати ті ж методи, що й під час огляду комп'ютерної техніки.

Можливе також проведення обшуку житла, робочого місця чи інших приміщень зниклого безвісти журналіста з метою перевірки версії про вчинення щодо нього посягання на життя чи здоров'я. Такий обшук матиме на меті відшукання доказів, що можуть свідчити про наміри потерпілого до його зникнення, слідів можливого проникнення правопорушника до приміщення, предметів, що містять відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно

пов'язано вчинення посягання, інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Пред'явлення для впізнання – самостійна слідча (розшукова) дія, під час проведення якої особа, яка спостерігала й сприймала об'єкт, що має значення для розслідування, здійснює його ототожнення за образом, що зберігся у пам'яті[1]. Складність проведення даної слідчої (розшукової) дії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів відзначили 9% опитаних нами слідчих НП України. Вбачається, що впізнання осіб та речей потерпілим від подібних кримінальних правопорушень має власну специфіку.

Як слушно зазначає М. О. Головецький, пред'явлення для впізнання побудовано на упізнаванні – складному психофізіологічному процесі, під час якого людина зіставляє об'єкти реальної дійсності, котрі сприймаються в даний момент, із зафіксованими раніше суб'єктивними образами і робить висновок про наявність або відсутність тотожності між ними. На думку науковця, упізнавання включає декілька етапів: сприйняття, запам'ятовування і розпізнавання[2].

На точність сприйняття впливають об'єктивні і суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать умови, в яких сприймалася подія, тривалість спостереження, освітлення, відстань, метеорологічні чинники та ін. Суб'єктивні фактори визначаються, насамперед, станом органів відчуттів, а також емоційним станом людини, втомою, станом здоров'я, рівнем розумового розвитку, освітою, наявністю тих чи інших професійних навичок, спеціальних знань, життєвим досвідом та ін.[3] Видається, що саме на стадії сприйняття обставини нападу (як об'єктивні) та особливості потерпілого (як

---

[1] Див.: Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Петряєв С. Ю. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями : монографія Київ : НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. С. 19.

[2]Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства : автореф. дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2002. С. 9.

[3] Див.: Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*. 2015. №12/2015 С. 142.

суб'єктивні фактори) значною мірою впливають на весь процес узнавання, яке лягає в основу пред'явлення для впізнання.

Відомості про об'єктивні фактори сприйняття входять до предмету допиту, що передує пред'явленню для впізнання (ч. 1 ст. 228 КПК України). У випадках, коли кримінальне правопорушення проти журналіста вчиняється як безпосередня реакція на професійну журналістську діяльність, до подібних факторів, окрім обставин посягання, слід віднести й обстановку, в якій така діяльність здійснювалася. Щодо суб'єктивних факторів, то вони можуть бути встановлені в рамках вивчення особи потерпілого, зокрема його типових ознак.

Слушною видається позиція Л. О. Мацурової щодо потреби в обов'язковій перевірці та оцінці показань, отриманих перед пред'явленням для впізнання. Авторка стверджує, що така процедура не тільки дозволить прийняти рішення про проведення названою слідчої (розшукової) дій, а й сприятиме ефективній підготовці до її проведення[1]. З метою оцінки результатів попереднього допиту під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, рекомендуємо слідчим (дізнавачам) вивчати психологічні ознаки особи, яка впізнає, а також зіставляти результати попереднього допиту з матеріалами провадження щодо обставин сприйняття. Зазначені заходи дозволять встановити фактори, що впливали на упізнавання, та попередити помилкове впізнання.

Окремо слід наголосити на доцільності пред'явлення у деяких випадках журналісту для впізнання речей – знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, що можуть належати такій особі та на підставі яких можливе встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зокрема, підлягають пред'явленню предмети

---

[1] Мацурова Л. А. Особенности тактики допроса, предшествующего предъявлению для опознания, и использование его результатов при подготовке к опознанию : дисс. … канд. юрид. наук : 12.00.12. Хабаровск, 2015. С. 128.

названої категорії, що були вилучені у підозрюваного, знайдені поблизу місця вчинення правопорушення тощо.

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, провадження якої може бути доцільним в рамках розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, є **слідчий експеримент**, який О. К. Чернецький визначає як самостійну процесуальну дію, що передбачає проведення спеціальних дослідів і випробувань з метою одержання нових і перевірки вже наявних доказів, а також перевірки версій про можливості існування певних фактів, подій, явищ, що здійснюється в максимально наближених умовах[1]. Автори науково-практичного коментаря до КПК України слушно зауважують, що слідчий експеримент проводиться, у випадках, коли у слідчого чи прокурора вже є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити[2].

Специфіка проведення слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів пов'язана зі способами та обстановкою вчинення зазначеної категорії діянь.

Значна кількість посягань проти журналістів вчиняється в умовах очевидності під час здійснення потерпілим своєї професійної журналістської діяльності. Напад може бути вчинено в той час, коли журналіст висвітлює надзвичайні ситуації, мітинги, масові заворушення, військові дії, інші небезпечні та стресові ситуації. Така обстановка значно впливає на спосіб вчинення посягання, а також на можливість очевидців сприймати обставини вчинення кримінального правопорушення. Під час названих ситуацій місце події може значним чином змінитися, деякі об'єкти обстановки можуть бути знищеними. Саме в таких умовах виникають сумніви щодо можливостей потерпілого та очевидців посягання сприймати його обставини, що викликає потребу у додатковій

[1] Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2013. С. 58.

[2] Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурданов, та ін. ; За заг. ред. В. Я. Тація та ін. Харків, Право, 2012. С. 613.

перевірці зазначених відомостей за допомогою слідчого експерименту.

Утім, подібні обставини вчинення кримінального правопорушення практично неможливо відтворити у межах слідчого експерименту за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода, як того вимагає ч. 4 ст. 240 КПК України. Можливим вирішенням даної проблеми є застосування комп'ютерного моделювання місця події при провадженні слідчого експерименту. На жаль, на сьогодні зазначена методика не є регламентованою кримінальним процесуальним законодавством, та як слушно стверджує О. О. Мазаєв, потребує подальшого наукового дослідження[1].

Не можна не погодитися з позицією В. В. Пясковського про те, що за допомогою слідчого експерименту можливе встановлення причинного зв'язку між насильницькими діями підозрюваного і наслідками у вигляді тілесних ушкоджень. На думку науковця, доцільне проведення слідчого експерименту як з потерпілим, так і з підозрюваним на місці події із залученням судово-медичного експерта[2]. Так, в рамках кримінального провадження №12014250140000867 було проведено слідчий експеримент, в ході якого потерпілий журналіст розповів та продемонстрував, як він у своєму службовому кабінеті отримав тілесні ушкодження[3]. Додамо також, що за допомогою зазначеної слідчої (розшукової) дії можлива перевірка показань підозрюваного щодо суб'єктивної сторони його діяння шляхом співставлення відтворених ним насильницьких дій, його показань та результатів судової медичної експертизи. З цієї позиції доцільно звернути увагу на необхідність залучення спеціаліста (зокрема спеціаліста-

[1] Мазаєв О. О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події. *Форум права*. 2010. №. 1. С. 228.

[2] Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеєв та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. С. 454-455.

[3] Див.: Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260.

медика) до участі у слідчому експерименті в рамках розслідування посягань на життя та здоровʼя журналістів. Роль спеціаліста у проведенні слідчого експерименту була обґрунтована ще Р. С. Бєлкіним[1], важливість його участі в названій слідчій (розшуковій) дії регулярно відмічається й сучасними науковцями.

Важливе місце в системі процесуальних заходів, здійснюваних під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів посідають **негласні слідчі (розшукові) дії**. Відповідно до ст. 12 КК України, діяння, передбачені ст. 171 КК України відносяться до кримінальних проступків, ч. 1 ст. 347[1], ч. 1, 2 ст. 345[1] є нетяжкими злочинами. Таким чином, з огляду на ступінь тяжкості досліджуваних посягань, під час розслідування діянь, передбачених ст. 171, ч. 1 ст. 347[1], ч. 1, 2 ст. 345[1] КК України допускається проведення установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України) та зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України). Під час розслідування особливо тяжких злочинів, передбачених ч. 3 ст. 345[1], ч. 2 ст. 347[1], ст. 348[1] та ст. 349[1] КК України допускається провадження будь яких негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України.

Відтак, вважаємо за доцільне розглянути основні нетаємні положення щодо організації та проведення найрозповсюдженіших у таких провадженнях негласних слідчих (розшукових) дій та надати відповідні рекомендації практичним працівникам.

В сучасних реаліях, установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України) є одним з найбільш ефективних засобів визначення місцезнаходження зниклих безвісти осіб – власників таких засобів. Зокрема, зазначена негласна слідча (розшукова) дія

[1] Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва : Изд-во «Юридическая литература», 1964. С. 66.

була запропонована нами як одна з первинних для вирішення слідчої ситуації зникнення журналіста, його близького родича чи члена сім'ї безвісти. Застосування такого процесуального заходу засновано на наявності в слідства інформації про те, що зникла особа могла мати при собі радіоелектронні засоби – найчастіше це мобільні телефони, мобільні модеми інтернет-з'єднання, планшети та персональні комп'ютери (ноутбуки) обладнані відповідними модемами. Ідентифікаційні ознаки таких пристроїв, які необхідні для унікальної ідентифікації абонента, можуть бути отримані шляхом допиту заявника про зникнення особи безвісти, допиту інших свідків, в ході інших слідчих (розшукових) дій.

Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) дозволяє отримати інформацію про його місцезнаходження на момент запиту. Для встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в певний час або проміжок часу в минулому, науковці слушно рекомендують звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до документів (носіїв інформації, яка знаходиться у операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо) в порядку, передбаченому главою 15 КПК України[1].

Така інформація дозволить простежити можливі маршрути переміщення потерпілого до та після зникнення, а також висунути чи перевірити версії про обставини його зникнення, причетних до цього осіб. Окрім того, за допомогою зазначеної процесуальної дії можна встановити хронологію переміщень та використання радіоелектронних засобів, що належать або можуть належати іншим особам, якщо така інформація має значення для кримінального провадження.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає у одержані інформації, у тому

[1] Див.: Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. 2-е видання, розшир. й доповн. / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Харків : «Оберіг», 2015. С. 67-68.

числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі[1]. Зазначена негласна слідча (розшукова) дія може використовуватися, в тому числі, й для отримання доступу до електронних документів, що розміщені у хмарних сервісах зберігання інформації, мають значення для кримінального провадження та не можуть бути отримані у інший спосіб. Використання зазначеного способу ускладнюється можливим шифруванням даних компанією, що надає послуги хмарного зберігання інформації.

У разі отримання правоохоронними органами інформації про намір особи здійснити або замовити вбивство чи напад на журналіста або його близького родича чи члена сім'ї, перевірка таких відомостей може здійснюватися за допомогою контролю за вчиненням злочину, в порядку ст. 271 КПК України. Зокрема, ефективною формою контролю за вчиненням злочину видається імітування обстановки злочину, що полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створять у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення[2].

Використання можливостей судових експертиз. Серед опитаних нами слідчих НП України, 10,7% респондентів віднесли призначення судової експертизи до переліку найскладніших слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів. Виходячи з

---

[1] Див.: Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Генеральна прокуратура України, МВС України, Служба безпеки України [...]; Наказ, Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/.

[2] Див.: Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Генеральна прокуратура України, МВС України, Служба безпеки України [...]; Наказ, Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/.

цього, вважаємо за доцільне висвітлити можливості використання експертиз характерних для розслідування даної категорії кримінальних правопорушень.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду[1]. Підстави та порядок призначення судової експертизи стороною обвинувачення передбачено ст. 242, 243 КПК України.

Погодимося з позицією М. Г. Щербаковського, який виокремлює три етапи у процедурі проведення експертиз під час досудового розслідування: 1) підготовка та призначення експертизи (залучення експерта, доручення проведення експертизи); 2) провадження експертизи, оформлення ходу і результатів дослідження у висновку експерта; 3) дослідження, оцінка та перевірка висновку експерта[2]. Оскільки другий етап не здійснюється суб'єктами досудового розслідування, а отже виходить за межі предмету нашого дослідження, а третій є предметом дослідження наукових робіт з теорії доказування, зупинимо увагу на особливостях призначення характерних для розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів експертиз. До таких експертиз можна віднести судово-медичну, трасологічну, авторознавчу, почеркознавчу експертизи, а також експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Судово-медична експертиза. Відповідно до п. 1, 2 ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті та встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень. З цією метою призначається судово-медична експертиза, проведення якої, таким чином, є обов'язковим у

[1] Див.: Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

[2] Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 302-303.

всіх провадженнях з розслідування посягань на життя та здоров’я журналістів.

Як зазначає С. П. Лапта, конкретні обставини діяння, що розкривають спрямованість посягання на конкретний об'єкт, часто можуть бути виявлені тільки після проведення експертизи[1]. Судово-медична експертиза дозволяє встановити низку обставин, котрі підлягають з’ясуванню у провадженнях досліджуваної категорії, зокрема причину та час смерті, або характер та тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого; факт насильницького заподіяння смерті/тілесних ушкоджень, або встановлення інших причин таких негативних наслідків. За її допомогою можливе виявлення слідів насильницького впливу, а за її результатами – висунення версій щодо способу та засобів заподіяння потерпілому ушкоджень чи смерті.

Призначення судової-медичної експертизи є однією з первинних слідчих (розшукових) дій в ході розслідування насильницьких кримінальних правопорушень проти журналістів. Труп направляється на відповідне дослідження якнайскоріше після закінчення його огляду. Експертиза трупа може бути розпочата тільки після прояву ранніх трупних явищ (охолодження, трупних плям, трупного заклякання). До появи згаданих змін розтин трупа може бути проведений тільки після констатації смерті у встановленому законом порядку і після оформлення акту судово-медичного дослідження (висновок експерта), один примірник якого повинен бути наданий експерту до початку розтину[2]. Потерпілий, що отримав тілесні ушкодження, які не спричинили смерть, направляється на судове медичне дослідження якнайшвидше після того, як слідчий, прокурор впевняться, що йому було надано медичну допомогу.

[1] Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. С. 130.
[2] Див.: Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні : Навчально-методичний посібник / М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О. Ю. Петрошак (за заг. редакцією проф. В. Д. Мішалова). Київ, 2010. С. 112.

Об’єктами названої експертизи можуть бути трупи, живі люди, речові докази (кров, волосся, інші біологічні речовини), матеріали справи. У випадках, коли потрібне ототожнення особи за біологічними ознаками призначаються комплексні медико-криміналістичні експертизи[1]. Окрім того, задля ідентифікації невпізнаних трупів може призначатися судова молекулярно-генетична експертиза.

Трасологічна експертиза дозволяє ідентифікувати або визначити родову (групову) належність індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностувати об'єкти; вирішувати ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо)[2]. Для вирішення ідентифікаційних завдань в розпорядження експерта необхідно надати: а) предмети зі слідами, а коли вилучити їх неможливо, то копії слідів (дактилоплівки, зліпки, пластичні копії, фотознімки); б) об'єкти, якими, за припущенням слідчого, могли бути залишені ці сліди; в) дані про час виявлення слідів, умови, в яких знаходилися об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу[3]. За допомогою згаданої експертизи можливо ідентифікувати правопорушника за слідами, що він залишив на місці події, встановити характер його взаємодії з потерпілим на місці події тощо.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів дозволяє дослідити комп’ютерну техніку та носії електронної інформації, що містять інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

---

[1] Див.: Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Коміссарова, М. Л. Коміссаров ; за заг. ред О. І. Герасименка. Київ : КНТ, 2016. С. 57-58.

[2] Див.: Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...]. Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/.

[3] Див.: Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи; за заг. ред. П. В. Коляди. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2008. С. 29.

Типовими об'єктами, що направляються на такі дослідження під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, є комп'ютерна техніка та фізичні носії інформації, що використовувалися журналістом або підозрюваним, мобільні пристрої (з метою дослідження інформації, що міститься в їх пам'яті). Зокрема, носій інформації, що захищено будь яким типом захисту від зчитування чи копіювання, направляється на таке судове експертне дослідження, а перед експертом ставиться питання щодо можливості отримання доступу до вмісту такого носія, файлів, що розміщені на носії та їх атрибутів. За допомогою експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, також, можливо встановити технологію та хронологію створення конкретного електронного документа. За потреби дослідження мережевого обладнання, що використовувалося потерпілим або злочинцем, та інформації, що передавалася ними за допомогою телекомунікаційних мереж, доцільно призначати експертизу телекомунікаційних систем і засобів[1].

У ході розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів ключову роль відіграє дослідження документів, які, ймовірно, були створені потерпілим та з якими, за припущенням слідства, пов'язано вчинення злочину. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо)[2]. Під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, зазначена експертиза призначається для встановлення та доказування авторства чернеток, макетів, анонімних публікацій у зв'язку з якими

---

[1] Див.: Лапта С. П. Щодо предмета експертизи телекомунікаційних систем і засобів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2011. №. 3. С. 78.

[2] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...]. Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

могло бути вчинено посягання. Окреслені обставини грають вирішальну роль у доказуванні зв'язку між професійною журналістською діяльністю та вчиненим діянням. Найчастіше такі процедури потрібні для встановлення авторства за загиблим журналістом.

В якості порівняльних зразків, експерту для дослідження надаються тексти публікацій даного журналіста, авторство яких не викликає сумніву, а також тексти інших документів, що були створені журналістом. При цьому отримання умовно-вільних та експериментальних зразків авторських текстів, у випадках смерті потерпілого або його зникнення безвісти, є неможливим.

Аналогічну роль в розслідуванні деліктів, що вивчаються, грає почеркознавча експертиза. Об'єктами названих досліджень виступають рукописи, що відображають ознаки почерку та є джерелом інформації про нього[1].

Засобами такого дослідження встановлюється виконавець рукописів, рукописних чернеток журналіста, інших рукописних записів, обставини їх створення тощо. Незважаючи на стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та портативної комп'ютерної техніки, рукописні тексти лишаються значною частиною професійної журналістської діяльності. Так, за результатами проведеного нами анкетування журналістів, 67,6% респондентів під час здійснення професійної журналістської діяльності мають при собі записник, нотатки чи інші засоби, що дозволяють робити рукописні записи. Аналогічно з авторознавчими дослідженнями, у випадках смерті потерпілого або його зникнення безвісти, отримання умовно-вільних та експериментальних зразків є неможливим, а експертне дослідження здійснюється на основі вільних зразків, створених журналістом до посягання.

[1] Див.: Жижина М. В. Судебно-почерковедческая экспертиза документов: учебно-практическое пособие. Москва : «Юрлитинформ», 2006. С. 38.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке огляд? Які види оглядів ви можете навести?
2. Чи доцільно проводити огляд місця події кримінального правопорушення проти журналіста до внесення відповідних відомостей до ЄРДР? Свою відповідь обґрунтуйте.
3. Відшуканню яких об'єктів доцільно приділити увагу під час проведення огляду місця події кримінального правопорушення проти журналіста?
4. Яких спеціалістів доцільно залучати до огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів?
5. Опишіть особливості огляду комп'ютерної та іншої електронної техніки.
6. Що таке електронний документ? Наведіть алгоритм огляду електронного документа.
7. Що таке допит? Яким є процесуальний порядок проведення такої слідчої (розшукової) дії?
8. Яких осіб доцільно допитувати під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів? Наведіть орієнтовні предмети допиту таких осіб.
9. Опишіть особливості проведення допитів, слідчих експериментів та пред'явлень для впізнання під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.
10. Які негласні (слідчі) розшукові дії можуть проводитися під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів?
11. Які судові експертизи доцільно призначати під час розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів? Наведіть перелік завдань, котрі можуть бути вирішені даними експертизами у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Науково-теоретичний журнал* 2017. Вип. № 1 (77) С. 168-175.

2. Агибалов В. Ю. Криминалистическая сущность виртуальных следов. *Вестник ВГУ. Серия: Право. Воронежский государственный университет.* 2009. №. 2. С. 350-355.

3. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198-203.

4. Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.09. Харків : 2007. 240 с.

5. Багрій М. М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету. Сер. юрид.* 2013. Вип. № 57. С. 315-321.

6. Барометр свободи слова / Інститут масової інформації. URL: https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova.

7. Бахин В. П. Криминалистика: проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002. 286 с.

8. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання»). Київ : НВТ «Правник», 1997. 64 с.

9. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. 480 с.

10. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва : Изд-во «Юридическая литература», 1964. 320 с.

11. Беспалова А. Г. История мировой журналистики. Москва – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2003. 432 с.

12. Білоус В. В. Електронні сліди як актуальний напрямок криміналістичних досліджень. *Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф. виклад. складу, присвяч. 15 річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165 річчю Одес. школи права, 20–21 квіт. 2012.* Одеса : Фенікс, 2012. Т. 2. С. 425-427.

13. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. 664 с.

14. Боднар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна: дис. … д-ра. філософії: 081 – Право. Київ, 2019. 205 с.

15. Бондарчук О. М. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про залишення в небезпеці. *Митна справа*. 2014. №. 1. С. 103-109.

16. Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 117.

17. Буряк К. М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. №. 4. С. 134-138.

18. Бюхер К. «Происхождение газеты//История печати: антология.» Сост. Я. Н. Засурский, Е. Л. Вартанова. Москва: Аспект Пресс (2001): 10. URL: http://evartist.narod.ru/text2/33.htm

19. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : арвтореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 22 с.

20. Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* 2008. Вип. 96. С. 173-179.

21. Вершинин А. П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде: учеб.-практ. пособие. Москва : Городец, 2000. С. 40.

22. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України : юрид. журн.* 2001. № 5 С. 113-114.

23. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2(28). С. 151-158.

24. Вирок Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/1778/16-к від 21.09.2016 року. / Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61482835.

25. Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260.

26. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 203/1474/15-к від 01 жовтня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51789830.

27. Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643.

28. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської областіу справі №705/1719/15-к від 14 квітня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43576617.

29. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. / Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425.

30. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навчально-практичний посібник / В. М. Комарницький, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. 337 с.

31. Вночі спалили автомобіль програми журналістських розслідувань «Схеми», який належить водію проєкту. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-pidpal-avto/30787487.html

32. Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. Москва : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. 496 с.

33. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, яка вчинила злочин : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

34. Гладкова Є. О. Верпицький Р. С. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 68 с.

35. Головенко Р. Чому не кожен журналіст є журналістом формально. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/chomu_ne_kozhen_zhurnalist_e_zhurnalistom_formalno.

36. Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 19 с.

37. Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2013, Вып. 2. Ч. II. С. 31-40.

38. Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2(65) 2014. С. 133-138.

39. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

40. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Хакрів, 2000. 19 с.

41. Декларація принципів поведінки, прийнята на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954 р.), зі змінами на 18-му всесвітньому Конгресі МФЖ (Хельсингьор, 2-6 червня 1986 р.) / Сайт національної спілки журналістів України. URL: http://nsju.org/page/204.

42. Денисюк С. Ф., Шепитько В. Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ) : Научно-практическое пособие. Харьков : Консум, 1999. 160 с.

43. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 21 с.

44. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987. 168 с.

45. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 17 с.

46. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 84-102.

47. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука. 1999. 368 с.

48. Жижина М. В. Судебно-почерковедческая экспертиза документов Учебно-практическое пособие. Москва : «Юрлитинформ», 2006. 172 с.

49. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 401-408.

50. Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 380-390.

51. Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої методики розслідування злочинів / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 434-446.

52. Журавель В.А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 390-401.

53. Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. №. 2. С. 142-143.

54. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 169-166.

55. Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 364-370.

56. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. 304 с.

57. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 351-357.

58. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12-20.

59. Журавель В. А. Специфика предмета допроса потерпевшего при расследовании отдельных видов преступлений / Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 156-160.

60. Заєць І. С. Віктимологічні аспекти запобігання злочинам щодо журналістів в Україні. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2014. № 1. С. 107-109.

61. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с.

62. Зеленский В. Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений. Монография. Краснодар: КубГАУ, 2011. 156 с.

63. Иващенко Г. В. Философские проблемы теории журналистики как область исследований. *Credo New теоретический журнал, 4 номер журнала* 1999 г. URL: http://credonew.ru/content/view/142/.

64. Івасюк І. Г. Функції потерпілого у кримінальному провадженні України. *Науково виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3 (41) С. 101-105.

65. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. МВС України; Наказ, Інструкція

від 03.11.2015 № 1339. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15.

66. Інформаційний пакет Інституту журналістики / Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://journ.univ.kiev.ua/files/uploaded/IJ-inf%20paket.pdf.

67. Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів. *Новітні кримінально-правові дослідження 2016: зб. наук. праць* / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 74-78.

68. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. – 2015. №. 1. С. 40-48.

69. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса; под общ. ред. А. И. Винберга. Москва : Юрид. лит., 1965. 164 с.

70. Кєптене М. П. Окремі аспекти побудови, перевірки та використання типових слідчих версій у кримінальних справах про серійні вбивства. *Право і Безпека*. 2012. №. 3. С. 199-203.

71. Князьков А. С. Криминалистическая характеристика преступления в контексте его способа и механизма. Вестн. Том. гос. ун-та. Право. 2011. № 1. С. 51-56.

72. Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 103-108.

73. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр*. 2017. № 1 (88) С. 182-191.

74. Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. №. 4 (72). С. 216-225.

75. Коваленко А. В. Процесуальні проблеми визнання особи потерпілою від злочинів проти журналістів. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 6, Том 3. С. 93-96.

76. Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров’я журналістів: монографія. Сєвєродонецьк, 2018. 268 с.

77. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Луганськ, 2004. 242 с.

78. Коваленко В. В., Коваленко А. В. Значення віктимологічних даних для побудови типових криміналістичних версій. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності : матер. наук.-практ. конферен.* (м. Миколаїв, 29 травн. 2015 р.). Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015. С. 72-75.

79. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 22 с.

80. Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій. Київ, Атіка, 2008. 888 с.

81. Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З’їзді журналістів-підписантів Кодексу / Сайт національної спілки журналістів України. URL: http://nsju.org/page/196.

82. Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема. *Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2014. № 4. С. 84-95.

83. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. №. 1. С. 78-84.

84. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений ; под ред. В. К. Лисиченко.* Киев : Высшая школа, 1988. С 29-43.

85. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие Харьков, 1985. 93 с.

86. Колмаков В. П. Расследование убийств: Следственный осмотр: Идентификационные действия следователя: Введение в курс советской криминалистики: (избранные труды по криминалистике). Одесса : «Юридическая литература», 2008. 448 с.

87. Колодкин Л. М. Журналистское расследование и предварительное следствие. *Организация общественных связей органов внутренних дел. Материалы научно-практической конференции.* Москва, Академия МВД России, 1997. С. 53-60.

88. Колянов А. Ю. Профессиональные деформации политического журналиста: природа, классификация, профилактика. *Известия СПбГЭТУ «ЛЭТИ»*. 2007. С. 32.

89. Коновалова В. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій. *Вісник Академії правових наук України*. №4 (43). Харків : Право, 2005. С. 155-160.

90. Коновалова В. Е. Версия; концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 176 с.

91. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. 157 с.

92. Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков : Юрайт, 2013. 320 с.

93. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8.

94. Конфлікт в медіа і Медіа в конфлікті. Результати комплексного соціологічного дослідження соціологічної компанії Фама. URL: http://journalism.ucu.edu.ua/navchannya/zhurnalistika/media-pro-konflikti/#research.

95. Корконосенко С. Г. Преподавание журналистики в высшей школе : учеб. пос. Санкт-Петербург : Свое издательство, 2015. 160 с.

96. Корконосенко С. Г. Преподаем журналистику: Профессиональное и массовое медиаобразование. Учебное пособие. Санкт-Петербург, 2004. 238 с.

97. Корчева Т. В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум Права*. 2012. № 2. С. 367-371.

98. Коханова Л. А. Основы теории журналистики: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Журналистика». Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 536 с.

99. Кривонос М. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право.* 2013. №. 2. С. 118-124.

100.Кривопишина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напряму 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання. Суми : СумДУ, 2010. 129 с.

101.Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва: Юристъ, 1997. 760 с.

102.Криминалистика : учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2007. 781 с.

103.Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 2000. 672 с.

104.Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. 504 с.

105.Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

106.Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

107.Криміналістика : підручник : у 2 т. Т 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. 312 с.

108.Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.

109.Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

110.Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

111.Криміналістика : підручник у двох томах : Т. 1. / За заг. ред А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, ХНУВС, 2017. 384 с.

112.Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів (Курс лекцій) / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін. Київ ХмЦНП, 2011. 178 с.

113.Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

114.Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

115.Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право; 2013. 824 с.

116.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурданов, та ін. ; За заг. ред. В. Я. Тація та ін. Харків, Право, 2012. 768 с.

117.Криштанович М. Ф. Система матеріального забезпечення персоналу ОВС як важливий фактор вирішення завдань національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2014. №. 39. С. 152-158.

118.Кудінов А. С. Розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів; за заг. ред. В. В. Коваленка. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2015. 215 с.

119.Кузнецова О. Ідентичність Блога і ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика. Збірник наукових праць*. Випуск 12. Львів: 2013. С. 117-123.

120.Кузьмічова-Кисленко Є. В. Особливості тактики допиту медичних працівників в кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2014. №. 2. С. 353-357.

121.Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж, 2003. 28 с.

122.Купрійчук В. Українська преса 1917-1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. № 1 (2012). С. 258-265

123.Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт-Петербург. : Юрид. центр Пресс, 2004. 682 с.

124.Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва, 1997. 228 с.

125.Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 234 с.

126.Лапта С. П. Щодо предмета експертизи телекомунікаційних систем і засобів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2011. №. 3. С. 75-79.

127.Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону. *Право*. 2015. С. 270-274.

128.Личность преступника : монография. / Ю. М Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.

129.Логінова В. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. *Право і Безпека.* 2010. №. 3. С. 172-178.

130.Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.

131.Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1999. № 4. С. 79-83.

132.Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Петряєв С. Ю. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями : монографія Київ : НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. 204 с.

133.Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. №. 1. С. 269.

134.Мазаєв О. О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події. *Форум права*. 2010. №. 1. С. 224-229.

135.Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*. 2015. №12/2015 С. 141-147.

136.Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

137.Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 216 с.

138.Мацурова Л. А. Особенности тактики допроса, предшествующего предъявлению для опознания, и использование его результатов при подготовке к опознанию : дисс. … канд. юрид. наук : 12.00.12. Хабаровск, 2015. 213 с.

139.Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи; за заг. ред. П. В. Коляди. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2008. 278 с.

140.Михайлин І. Л. Історія Української журналістики XIX століття. Підручник. Київ : Центр навчальної літератури. 2003. 720 с.

141.Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. Київ.: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.

142.Михайлов М. А., Гончарова Е. А. Следователь и средства массовой информации: проблемы взаимодействия и противостояния. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. №. 21. С. 72-78.

143.Можаева И. П. К вопросу о методологических основах криминалистического учения об организации расследования преступлений. *Общество и право*. 2014. №. 3 (49). С. 197-201.

144.Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. № 3-2. С. 313-315.

145.Мухин Г. Н. О прикладном значении некоторых дискуссионных понятий в теории криминалистики. *Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения*. 2012. №. 1. С. 252-258.

146.Набруско В. Медіа-ресурс в Україні. *Теле- та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 346-350.

147.Назимко Є. С., Удод А. М. Члени сімей працівників правоохоронних органів як нова група потерпілих від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. Офіційний сайт юридичної клініки «Захисник» URL: http://lawhelp.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=884:2014-01-24-08-41-44&catid=57:katalog-statej&Itemid=222.

148.Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16.

149.Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Ін Юре, 2011. 728 с.

150.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016 1064 с.

151.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 536 с.

152.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 11-те вид. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

153.Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. 2-е видання, розшир. й доповн. / С. С Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Харків : «Оберіг», 2015. 424 с.

154.Нечипоренко Л. І. Еволюція української преси в контексті реформування суспільства (1985–1991 рр.). *Література та культура Полісся*. 2012. №. 69. С. 366-373.

155.Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. *Юридична психологія*. 2015. №. 1. С. 198-206.

156.Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

157.Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

158.Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 09. Харків, 2010. 20 с.

159.Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін. Харків : ХНУВС, 2011. 568 с.

160.Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : методические рекомендации / М. В. Салтевский, М. Г. Щербаковский, В. А. Губанов. Харьков : АПрНУ, 1999. 11 с.

161.Основи загальної та юридичної психології : Курс лекцій. Навч. посібн. / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. Київ : Алерта ; ЦУ Л, 2011. 224 с.

162.Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2014. №. 2. С. 344-356.

163.Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник / В. Т. Бачинський, О. Ф. Кулик, І. Г. Сапка, О. Я. Ванчуляк. Чернівці : БДМУ, 2010. 212 с.

164.Петрик О. Психологічні особливості професійної діяльності журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культура та соціальні комунікації».* 2009. Вип. 1. С. 138-143.

165.Петрушка А. І. Спеціальні знання в структурі компетентності фахівців у мас-медійній діяльності як вияв конвергенції. *Наукові записки Інституту журналістики.* 2014. № 56. С. 234-239.

166.Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 126-131.

167.Покараєва А. Журналісти та дописувачі. Спроба розібратися. URL: http://civilforum.com.ua/blogi/zhurnalisti-ta-dopisuvatchi-sproba-rozibratisya.html.

168.Попелюшко В. О. Правила огляду документів та їх приєднання до справи. *Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (30-31 травня 2008 року).* Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. С. 277-280.

169.Порубов Н. И., Порубов А. Н. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : монография. Москва : Юрлитинформ, 2013. С. 304 с.

170.Постанова Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/.

171.Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. МОЗ України; Наказ, Правила від 17.01.1995 № 6. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95.

172.Преамбула Всеобщей декларации прав человека / Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена в резолюции 217 A (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

173.Принципы, касающиеся получения информации посредством средств массовой информации о разбирательствах по уголовным делам. Приложение к Рекомендации N R (2003) 13 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «О порядке предоставления информации о разбирательствах по уголовным делам через средства массовой информации» (10 июля 2003 года). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_870.

174.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів. Закон України від 14.05.2015 № 421-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19.

175.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n664.

176.Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80.

177.Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12.

178.Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні [...] МВС України; Наказ, Інструкція від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17.

179.Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Генеральна прокуратура України, МВС України, Служба безпеки України

[...]; Наказ, Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/.

180.Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...]. Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-9.

181.Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Офіс Генерального прокурора; Наказ, Положення, Форма [...] від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20.

182.Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. МВС України; Наказ, Порядок [...] від 08.02.2019 № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19.

183.Про інформаційні агентства. Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80.

184.Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

185.Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України МВС України; Наказ, Положення від 06.07.2017 № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17.

186.Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

187.Про телебачення і радіомовлення. Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12.

188.Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 10146 від 03.03.2012. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.

189.Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 1202 від 08.01.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306.

190.Професійний стандарт журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації. Скорочена версія. URL: http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0/passport-journalist.pdf.

191.Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні : Навчально-методичний посібник / М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О. Ю. Петрошак (за заг. редакцією проф. В. Д. Мішалова). Київ, 2010. 243 с.

192.Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 225 с.

193.Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. 256 с.

194.Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.

195.Резнікова О. І. Формування криміналістичних знань про потерпілого від злочину: історія становлення та розвитку проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* 2013. Вип. 6, том 2. С. 132-136.

196.Рогатинська Н. З., Мудрак Р. М. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. *Право і суспільство.* 2014. № 5-2. С. 333-338.

197.Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

198.Руколайніна І. Є. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення правоохоронців. *Форум права.* 2013. №. 1. С. 844-848.

199.Рябічев В. Л. Мультиплатформна концепція в сучасній журналістиці. *Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник*. 2013. №. 52. С. 98-101.

200.Саінчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. 408 с.

201.Салига П. Г. Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації : дис … канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.05. Київ, 2014. URL: http://issuu.com/sakateka/docs/transformation/c/sc60mo4. 15 с.

202.Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник : у 2-х ч. ч. 1. Харків : Консум, Основа, 1999. 416 с.

203.Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник. Харків, 2003. 175 с.

204.Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ., 1999. 19 с.

205.Сачко О. В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск ч. 1. С. 212-215.

206.Свитич Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов. 36-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2011. 255 с.

207.Свитич Л. Г. Феномен журнализма; под ред. проф. Я. Н. Засурского. Москва : Факультет журналистики МГУ, 2000. 252 с.

208.Семеногов В. В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 225 с.

209.Сергеева К. А. О современных подходах к понятию электронного документа. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. №. 7. С. 1481-1487.

210.Сереброва С. П. Использование компьютерной информации при расследовании преступлений в сфере экономики. *Российский следователь*. 2000. № 4. С. 5-7.

211.Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств. *Вісник Академії правових наук*. 2003. №1. С. 140-147.

212.Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181-186.

213.Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 20 с.

214.Сиротенко С. Є. До питання про джерела цивільного права, які регулюють відносини з компенсації моральної шкоди. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_8.

215.Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 539-545.

216.Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2. 550 с.

217.Смушкин А. Виртуальные следы в криминалистике. *Законность*. 2012. № 8 (934). С. 43-45.

218.Соціологія: Навчальний посібник. / В. В Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. Київ : КОНДОР, 2009. 550 с.

219.Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

220.Ставлення населення до ЗМІ, пропаганди та медіареформ в період конфлікту / Київський міжнародний інститут соціології на замовлення ГО «Телекритика». URL : http://mediarnbo.org/wp-content/uploads/2015/06/Infografika-KMIS-06_2015-1.pdf.

221.Стан розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Аналітичний звіт експертного опитування журналістів / ГО «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО

«Демократичні ініціативи молоді». Київ, 2012. URL: http://umedia.kiev.ua/uploads/files/ir-report_sep12_ukr.pdf.

222.Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : Навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник», 1997. 41 с.

223.Степанюк Р Л. Методика розслідуванн злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 261 с.

224.Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 156-160.

225.Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2016. Вип. № 2. С. 300-307.

226.Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

227.Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. *Форум права.* 2014. № 1. С. 460-465.

228.Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. Право і Безпека. 2011. № 1. С. 174-178.

229.Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Коміссарова, М. Л. Коміссаров ; за заг. ред О. І. Герасименка. Київ : КНТ, 2016. 630 с.

230.Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С. 26-29.

231.Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. 88 с.

232.Тарасов М. Ю. Расследование уголовных дел об убийствах : Процессуальные и криминалистические вопросы : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2003. 25 с.

233.Терехова О. В. Профессиональные деформации у студентов-журналистов: к теории вопроса. *Инновационный потенциал психологии в развитии человека XXI века. Сборник материалов Межрегиональной научно-практической конференции с международным участием 25–27 июня 2009 г*. Владивосток : Издательство ВГУЭС, 2009. С. 56-59.

234.Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития. *Наукові праці Національного університету «ОЮА»*. Одеса: Юрид. літерат., 2010. Т. IX (2010). С. 170-181.

235.Тищенко В. В. Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2011. Т. 10. С. 362-371.

236.Тіщенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 170-180.

237.Тіщенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 90-96.

238.Топчій В. В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. №. 1. С. 169-171.

239.Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике. *Журналист. Социальные коммуникации*. 2015. № 1-2 (17-18) 2015. С. 6-11.

240.Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика. Москва : Юридический Мир, 2007. 432 с.

241.Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений. *Вестник ВГУ. Серия : Право*. 2012. № 1. С. 537-550.

242.Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 19 с.

243.Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 189 с.

244.Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1984. Вып. 41. С. 73-77.

245.Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Издательство московского университета, 1988. 160 с.

246.Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

247.Циганюк Ю. В., Кравчук О. В. Строки проведення судових експертиз у процесуальному законодавстві України: порівняльний аналіз. *Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб.* 2016. №1 (25). С. 42-50.

248.Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник : [наук.практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.].* Київ : ТОВ «Еліт Прінт». 2011. № 1 (15). 218 с.

249.Чеботарев Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена.* 2011. №127. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/obstoyatelstva-podlezhaschie-ustanovleniyu-pri-okazyvanii-sobytiya-ubiystva. С. 180.

250.Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 226 с.

251.Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально правової охорони. *Вісник кримінологічної асоціації України* № 2 (13) : *збірник наукових праць*. Харків : ХНУВС, 2016. 78-85.

252.Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2001. 22 с.

253.Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 1. С. 139-143.

254.Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_5. С. 5-13.

255.Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько російський і російсько-український); за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

256.Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* 2008. Вип. 93. С. 168-174.

257.Шепітько В. Ю. Ситуационная обусловленность применения тактических приемов в расследовании преступлений / Вибрані твори / Избранные труды. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010 С. 225-230.

258.Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання. Вибрані твори / Избранные труды. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. С. 548-557.

259.Шошин С. В. Расследование убийств Ростов на Дону : Феникс, 2007. 346.

260.Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

261.Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 14, том 2. 247 с.

262.Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. Посібник. Київ : НА СБ України, 2005. 247 с.

263.Щур Б. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як складова частина методики розслідування шахрайства з

фінансовими ресурсами. *Європейські перспективи : наук.-практ. журн.* 2011. № 2, ч. 2 С. 132-137.

264.Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 320.

265.Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 32 с.

266.Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков: Глобус, 1994. 226 с.

267.Электронные следы в системе криминалистики / В. Б. Вехов, Б. П. Смагоринский, С. А. Ковалев. *Судебная экспертиза. : научно-практический журнал.* Вып. 2 (46) 2016. Волгоград : ВА МВД России, 2016. С. 10-19.

268.Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. Хакрів : Право, 2008. 240 с.

269.Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерплих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров’я особи в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 18 с.

270.Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. №. 2. С. 212-221.

271.Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории. *Вестник МГУ. Серия «Право»*. 2000. № 2. С. 3-13.

272.ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence March 2012 / Association of Chief Police Officers. URL: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_Guide_for_Digital_Evidence_v5.pdf. С. 6.

273.Cambridge English Dictionary & Thesaurus. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/journalist.

274.Catalina Botero Marino Violence against journalists and media workers: inter-american standards and national practices on prevention, protection and prosecution of perpetrators / Catalina Botero Marino / Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression Inter-American Commission on Human Rights. 2013 C. 156. URL: http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/2014_04_22_Violence_WEB.pdf.

275.Mell Peter, Grance Timothy. The NIST Definition of Cloud Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. *National Institute of Standards and Technology Special Publication* 800-145. URL: http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/Legacy/SP/nistspecialpublication800-145.pdf.

276.Oxforddictionaries.com. URL: http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/journalist.

277.Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9.

278.Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 2013 № 68/163. The safety of journalists and the issue of impunity. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/163.

279.The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe – 113 p. URL: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for_Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. C. 38.

Навчальне видання

Коваленко Артем Володимирович

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Навчальний посібник

За редакцією автора

Підписано до друку 01.07.2022.
Формат 60х84 1/16. Ум. друк. арк. 14,4.
Тираж 300 прим. Зам. № 145

Видавець
Редакційно-видавниче відділення відділу
організації наукової роботи Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
76005, Івано-Франківська обл.,
м. Івано-Франківськ, вул. Національної Гвардії, 3.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7229 від
29.12.2020 р.

Виготовлювач
підприємець Голіней О. М.
76008, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: +38 066 4816 601, +38 050 540 30 64